

LA FIL·LOXERA I EL MON VITI-VINICOLA PENEDESENC AL
SEGLE XIX.

JOSEP COLOME I FERRER

SETEMBRE 1987

I.- EL DESENVOLUPAMENT VITI-VINICOLA DEL PENEDES

Si dividim la comarca natural del Penedès en dues zones, litoral i interior, observem que al llarg del segle XVIII, la primera d'elles, s'especialitza en la producció viti-vinicola, mentre l'interior continuava dedicant la major part de les seves terres al conreu cerealístic

D'aquesta manera trobem que a la zona de Vilanova i Sitges (el Garraf), segons el cadastre de 1717, es destinen a la producció vitícola 2.261,12 jornals de terra, que representen el 50,18 % del total de les terres conreuades (4.505,73 jornals), destacant, especialment, els termes de Vilanova i la Geltrú, on la vinya ocupa el 79,1 % (907,12 jornals), Sant Pere de Ribes, on es treballaven 627,75 jornals de vinya (59,7 %), Sitges, amb 446 jornals (71,7 %) i Cubelles, amb 86,50 jornals (44,9 %) (1). En aquesta zona, Vilar distingeix diferents tipus i qualitats de vi. Així, assenyala que mentre a Cubelles i als voltants de Vilanova es produeix un vi negre poc exquisit, els turons de Sant Pere de Ribes destaquen per produir el millor vi de la regió, la producció del qual es destinada a l'exportació als mercats rus i americà.

La importància del comerç vitícola en aquesta zona, es pot resumir observant el fet de que pel port de Vilanova s'exportava un total de 8.000 a 9.000 pipes l'any, a les quals cal afegir 200 pipes de macabeu i entre 6.000 i 7.000 pipes d'aiguardent. En el cas de Sitges, observem que a través del seu port s'exportaven unes 200 pipes de malvasia, 1.000 pipes de vi negre corrent i 100 de vi blanc (macabeu i xarel·lo). Finalment, cal destacar un tercer port litoral al Penedès, el de Sant Salvador, sortida marítima del Vendrell, a través del qual sortien de 4.000 a 5.000 pipes destinades a l'exportació, entre les quals més de 1.500 eren d'aiguardent (2). La importància d'aquest comerç, s'accentuaria a finals de segle, tal com podem observar en el Quadre I, on es representen les exportacions de vi i aiguardents realitzades a través dels ports de la costa catalana a finals del segle XVIII, en hectolitres.

QUADRE I

PORTS	VI	AIGUARDENT
Reus (per Salou).....	97.000.....	121.000
Vilanova i la Geltrú...43.000.....		30.000
Sant Salvador.....	24.000.....	7.000
Llançà.....	17.000	
Mataró.....	14.500	
La Selva.....	12.100	
Cadaqués.....	12.100	
Roses.....	12.100	
Sitges.....	6.300	

Font: MARTINEZ RODRIGUEZ, M. A. "La població de Vilanova en el siglo XVIII", tesi de llicenciatura, Universitat de Barcelona, Barcelona 1980, pàg. 26.

En el cas específic de Sitges, l'estudi realitzat per M. J. Montserrat, assenyala, servint-se de les fonts cadastrals, un augment important, a finals de segle, de les terres dedicades al conreu de la vinya, constatant que dels 608 jornals de vinya que s'indiquen en el cadastre de 1716, es passa, l'any 1772, a 918,77 jornals. Segons aquesta mateixa autora, l'augment de la superfície dedicada a la vinya, estaria destinada a la producció de vi negre per exportar, en detriment de la malvasia (l'any 1716 ocupa un 24 % de la terra conreuada, mentre que al 1772, aquesta superfície s'ha reduït al 14,75 %), i del vi blanc, al qual es dedicaven, l'any 1716, 59,5 jornals de terra, mentre al 1772, aquests havien quedat reduïts a 24,7 jornals (3).

Fel que fa a la zona de l'interior, l'Alt Penedès, la viticultura no s'imposaria al conreu cerealístic fins entrat el segle XIX. Així, un exemple de la importància del creixement extensiu de la vinya, a principis de segle, l'obtenim dels 39 contractes de rabassa morta que a l'any 1800 foren signats a Vilafranca del Penedès, pels notaris Jaume Abreu i Rius, Jaume Mullol i Ferrer, Francesc Vallés i Roca i, finalment, Marià Abella i Nogués (4). En aquests contractes observem que l'expansió de la vinya es realitzava a costes dels boscos, terres ermes i de les terres camps: dels 39 contractes localitzats, 11 fan referència a la roturació de terres ermes, 9 a bosc i 8 a terres camps.

Aquesta expansió fou suficientment important i ràpida perquè a mitjans de segle, la vinya fos el conreu predominant en la quasi totalitat de termes municipals de l'Alt Penedès, destacant municipis com la Granada, amb un

76,05 % de vinya, Sant Pere de Riudebitlles (72,66 %), Sant Quintí de Mediona (67,98 %), Sant Sadurní d'Anoia (75,37 %), Santa Fe (62,13 %) o Terrassola (61,35 %). L'excepció la trobem a Pontons, on predominen les terres cerealícoles (amb un 17,23 %), per sobre de la vinya (3,36 %). Tot i així, cal tenir en compte l'important percentatge que en aquest terme representen les terres considerades ermes (40,58 %) i el bosc (32,32 %) [vegem Quadre III].

Pel que fa al comerç vinícola, aquesta zona de l'interior aprofità la conjuntura favorable que al voltant de l'any 1851 li oferia la desfeta de les vinyes del litoral a causa del oïdium. La poca producció d'aquestes vinyes, obligà les cases exportadores de Vilanova i Sitges - entre les quals destaquen les cases Amell i Cia. i Salvador Vilanova, de Sitges; i la casa Samà, de Vilanova i la Geltrú-, a recórrer a la producció de l'interior per tal de poder mantenir el nivell de les exportacions ultramarines. Això fou possible, segons Antoni Martorell, gràcies a la existència d'una regular infraestructura viària que va permetre que aquesta demanda s'orientés cap el mercat de Vilafranca, circumstància a la qual es deu, segons el citat autor, l'inici del comerç de vins en aquesta població.

Posteriorment, l'any 1855, un grup de propietaris encapçalats per Francesc Arrufat, intentaren, infructuosament, crear una societat anònima sota el nom de la Vinera, orientada a l'exportació de vins en gran escala.

Cinc anys més tard, 1860, Fèlix Via i Josep Raurell, obrien una sucursal a Cuba sota la marca Via i Raurell. Segint aquest exemple, l'any 1866 Pau Boada i Anton Jané començaren a facturar els seus vins a l'altre banda de l'Atlàntic.

El següent pas de les cases exportadores fou eliminar els intermediaris, les cases comissionistes instal·lades a Cuba, obrint sucursals pròpies a partir de l'any 1868. La primera d'aquestes sucursals l'obrí Antoni Jané, associat al seu germà, Marcel·lí Jané, i a Rafel Mañé, del Vendrell. Des dels anys setanta, el capdavanter passaria a ésser la casa Torres i Raurell, que va saber guanyar-se el mercat de la Havana.

QUADRE II: PERCENTATGES SOBRE EL TOTAL DE LES TERRES DE
DIVERSOS TERMES MUNICIPALS DE L'ALT PENEDES.

TERME	ANY	SEMBRAT	VINYA	BOSC	ERM
Avinyonet	1861	14,74	31,03	14,39	39,16
Castellví de la Marca	1862	22,53	39,67	12,71	25,07
Gelida	1862	6,09	47,03	25,15	19,61
La Granada	1862	23,43	76,05	0,60	0,79
Mediona	1862	9,31	28,12	35,86	24,75
Sta. Margarida i Monjos	1862	24,60	42,71	27,42	3,71
Olièrdola	1861	13,41	22,75	7,05	47,78
Pacs	1862	17,10	69,44	4,95	7,59
El Pla del Penedès	1861	8,89	48,48	3,89	35,17
Pontons	1861	17,23	3,36	32,32	40,58
Puigdàlber	1865	41,05	53,87	---	5,04
Sant Cugat Sesgarrigues	1861	22,04	54,40	7,50	16,04
Subirats	1861	9,16	41,98	22,97	25,86
St. Martí Sarroca	1863	14,88	53,02	10,37	20,65
St. Pere Riudebitlles	1862	0,66	72,66	0,34	3,38
St. Quintí de Mediona	1864	0,95	67,98	4,11	10,96
St. Sadurní d'Anoia	1863	4,21	75,37	6,36	11,68
Sta. Fe	1861	21,86	62,13	0,65	15,17
Terrassola	1863	2,36	61,35	5,19	28,84
Torrelles de Foix	1863	10,86	27,36	21,54	32,28
Vilafranca del Penedès	1863	10,86	27,37	21,55	32,29
Vilobí	1866	14,01	79,86	2,69	3,31

Font: elaborat a partir dels amillaraments consultats a la secció d'Hisenda, sèrie Ter 1-B, de l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

II.-LES RELACIONS D'EXPLOTACIO DE LA VINYA: EL CONTRACIE DE RABASSA MORTA

El contracte de rabassa morta, que com assenyala Llorenç Ferrer caracteritza "unes relacions d'exploació -fruit d'un accés desigual a la terra- entre pagesos amb mas i els rabassaires" (6), comença a expandir-se a partir de la segona meitat del segle XVIII, a causa de l'augment del valor de la terra i de les rendes que d'ella s'obtenen, així com, tal com ha estat estudiat per Josep Mª Torras a l'Anoia, per la reducció de les pensions de censals que es dona a partir de 1750 (7).

Amb tot, seria en la primera meitat del segle XIX, quan el contracte de rabassa coneixeria la seva màxima difussió (tal com podem observar en el Quadre III), a causa de la importància creixent de la vinya en el marc agrari penedesenc.

QUADRE III: CONTRACIES DE RABASSA MORTA ALS PROTOCOLS NOTARIALS DE VILAFRANCA DEL PENEDES EN EL SEGLE XIX.

1801-1810.....	267	contractes
1811-1820.....	751	"
1821-1830.....	966	"
1831-1840.....	761	"
1841-1850.....	1.131	"
1851-1860.....	580	"
1861-1870.....	322	"
1871-1880.....	125	"
1881-1890.....	158	"
1891-1900.....	104	"

Font: PARES GONCER "Contratación Notarial Agraria en el Alto Penedés durante el sigloXIX" Ed. Publicacions de Col.legi Notarial de Barcelona, Barcelona 1944.

A l'hora de definir el contracte de rabassa morta a través de les clàusules que el caracteritzen, podem distingir cinc apartats:

a.- La temporalitat del contracte. Aquesta seria la clàusula que, essencialment, defineix el contracte de rabassa morta davant l'emfiteusi. D'aquesta manera, en la genuïna rabassa, el domini directe o el primer domini útil del mas, cedia al rabasser una parcel·la de terra per tal que aquest l'esbranqués i hi plantés vinya en un període de temps previament concretat, i sobre la qual el rabasser detentaria el domini útil mentre visquesin les dues tercers parts dels ceps.

Aquest seria el punt que generaria major conflictitat, al pretendre els propietaris, amparats per la Reial Audiència, limitar en 50 anys la vida d'un contracte que s'havia convertit en indefinit a través de la pràctica dels colgats i capficats.

b.- Clàusules relacionades amb la millora de l'explotació. En els contractes de nova plantació s'assenyalen les varietats de ceps que s'han de replantar, a la vegada que també s'acostuma a incidir sobre els altres conreus que coexistiran amb la vinya (oliveres, cereals i llegums). A tall d'exemple, podem observar el contracte signat al mes de febrer de 1800, entre Josep Comes, prebete i rector de Sant Jaume dels Domenys, i Isidre Vinyes, pagès de Llorenç, on s'especifica la obligació del rabasser de plantar oliveres erbequines al voltant de la vinya, a 40 pams de distància les unes de les altres (8).

Un altre punt que s'acostuma a tenir en compte, és el referent a la preparació del terreny abans de la plantació, així com a la organització d'aquesta. En tercer lloc, i estretament vinculat al punt anterior, s'acostuma a concedir les redoltes al rabasser, amb la finalitat de que les utilitzi per fer formiguers.

Finalment, els concedents pretenen homogeneïtzar la verema i obtenir-ne els millors fruits, obligant al rabasser, en tots els contractes, a avisar amb una antelació de tres dies al començament de la verema.

c.- Les parts de fruits. Representen la part més important (única en alguns casos), del cens que satisfà el rabasser.

Cal tenir en compte, que tot i tractar-se d'un contracte destinat a la producció vitícola, també s'acostumen a pagar parts dels cereals que es planten entre les tires de ceps. En alguns contractes, podem observar que

aquestes parts dels cereals, varien segons els diversos tipus de vinya que trobem dins una mateixa explotació. Així, per exemple, en el contracte signat el 17 de novembre de 1850, entre Joan Raventós, pagès de Torrelles de Foix, i el rabasser Isidre Bosquet, s'assenyala que el segon satisfarà 1/4 del gra procedent de la vinya espesa, i 2/9 del que es produïa en la vinya plantada a bancalades (9).

Al llarg de la primera meitat del segle XIX., tal com podem observar en el Quadre IV, es va produir un enduriment de les parts de fruits que satisfà el rabasser, especialment important pel que fa a les parts de cereals.

QUADRE IV: LES PARTS DE FRUITS A LES RABASSES DEL PENEDES. ANYS 1800 I 1850 (en %).

	1800		1850	
	VI	CEREALS	VI	CEREALS
Franc de parts	---	---	---	1,85
1/2	---	---	10,30	---
1/3	55,26	7,14	77,58	37,03
1/4	10,52	39,28	8,62	50,00
1/5	28,94	46,42	1,72	7,40
1/6	5,26	7,14	1,72	1,85
1/7	---	---	---	1,85

d.- Drets que es reserva el domini directe o el primer domini útil. Aquests drets acostumen a ésser, essencialment, tres: el dret de fadiga i el de pasturar bestiar (generalment s'assenyala que es reserven l'herbatge i la pampolada, amb la condició de no causar destrosses en l'explotació), que apareixen en tots els contractes consultats. El tercer d'aquests drets el constitueix el de camins i rases, que apareix esporàdicament en alguns con-

tractes.

e.- Finalment, el rabasser es veu gravat amb quatre tipus de censos:

1.- Participació en els censos que el domini directe havia de satisfer al senyor alodial.

2.- Cens enfitèutic que s'afegeix a les parts de fruits, i que pot ésser satisfet en metàl·lic o en espècies.

3.- Participació del rabasser en cobrir part de les contribucions a que es troba sotmesa la peça de terra establerta.

4.- Tot i l'abolició del delme, en un elevat percentatge de contractes, l'any 1850 es continua estipulant que el rabasser ha d'entregar una part de la verema (abans de partir els fruits), per aquest concepte. La quantitat exigida varia des d'1/10 fins a 1/25 part, en relació a la resta de càrregues.

III.- TÈCNIQUES DE CONREU EN LA VITICULTURA CLASSICA.

Tal com ja s'ha comentat, a principis del segle XIX, l'expansió de la vinya es va realitzar a costa de zones boscoses, ermes i camps. A mitjans de segle, aquesta tendència va sofrir un canvi que demostra que la vinya ja havia assolit un paper força important dins l'economia agrària penedesenca. Així, dels 58 contractes de rabassa morta signats l'any 1850 pels notaris Salvador Cases, Lino Ubach, Lomaña, Traver i Solà (10), 21 fan referència al conreu de vinyes plenament productives, mentre que 11 ho fan per vinyes velles que s'han de regenerar.

Pel que fa a aquestes darreres, el contracte de rabassa acostuma a estipular l'obligació del rabasser d'arrencar la vinya vella, pagant-ne les costes i repartint-se els ceps de la següent manera: la part concedent de la rabassa s'apropia de "la llenya de terra amunt", mentre que pel rabasser resta "la que resultarà de terra en avall, que deurà emplearla per cobrir la terra" (11).

En altres contractes, s'especifica que abans de replantar la vinya, la terra s'ha de regenerar plantant-hi gra. Aquest seria el cas del contracte signat entre Josep Janer, prebete de Vilafranca, i Josep Guasch, pagès apodat Rondina. Entre els pactes signats, referents a 7 cortans de vinya vella, s'especifica "que lo rabasser deguia sembrar la terra un any de gra de aresta, aitre any restoblaria de ordi, lo tercer feri cultivar, lo quart tornarla a sembrar de blat y lo quint plantarla de vinya"(12).

Pel que fa a la terra erma i a la terra campa, el promitg de temps que es concedeix al rabasser per plantar la vinya, acostuma a ésser de tres a quatre anys.

A l'hora de preparar el terreny, destaca la utilització dels formiguers per adobar la terra, raó per la que en els contractes estudiats, quasi la totalitat dels propietaris concedeixen les redoltes al pagès amb la finalitat que aquest les utilitzi per adobar la terra: "Que lo rabasser deguia conservar la vinya actual que hi ha en dita terra mentras produesquia y facia fruits y despues de infructifera per ser vella y perduda, a las horas deurà lo rabasser partintse amb lo amo los seps de terra en amunt, y de terra en avall cremarlos en formiguers en dita terra"(13).

Respecte a les tècniques de plantada, Emili Giralt, destaca la implantació del sistema de vall oberta com un dels progressos tècnics que coneix el segle XIX, ja que tot i tractar-se d'un sistema més costós, resultava eficaç al facilitar els treballs posteriors, a la vegada que augmentava la producció i feia més llarga la vida dels

ceps.

Quant a tècniques de manteniment de la vinya, destaquen la pràctica dels colgats i capficats, present en tots els contractes de rabassa consultats; pràctica que queda implícita dins la sentència que obliga al rabasser a conrear la terra a us i costum de bon pagès.

Pel que fa a les feines que es feien a la vinya, la cartilla avaluatòria de Sant Sadurní d'Anoia (14) especifica les següents: podar (Roig Armengol destaca com a característica de la zona de Barcelona, la poda en rodó, la de botó i braguer)(15), fer les feixines, realitzar els colgats i capficats, cavar, binar, esporgar, ensofatar, espampolar i veremar.

Respecte als costos que representava mantenir la vinya en plena producció, la mateixa font assenyala els següents, per obtenir 10 cargues de vi en una vinya espesa d'un jornal a la zona d'Espielis (16):

.- Per 3 ½ jornals de podar a 2,25 pts...	7,88	pts.
.- Per fer fagines.....	2,25	"
.- Per fer colgats.....	1,13	"
.- Per 6 ½ jornals de cavar.....	14,63	"
.- Per 4 jornals de binar.....	9,00	"
.- Per esporgar els ceps.....	6,75	"
.- Per sofre i treballs d'ensofatar.....	7,00	"
.- Per dos jornals de veremar.....	4,50	"
.- Pel transport del raïm.....	8,50	"
.- Per trepitjar el raïm.....	1,25	"
.- TOTAL.....	64,01	"

Aquestes despeses augmentarien en els anys precedents a la invasió fil·loxèrica, a causa, segons la cartilla de Vilafranca del Penedès, de l'envelliment de les vinyes, que obligava a una regeneració quasi constant dels ceps amb la pràctica dels colgats i capficats, així com la utilització d'adobs. Un altre element que encaria la producció, eren els tractaments preventius contra les plagues del mildiu i l'oidium: sulfat de coure, calç i amoníac en el primer cas, i sofre i calç en pols en el segon (17).

Per finalitzar aquest apartat, resta referirnos a l'utilitat agrícola. La font utilitzada han estat prop de 220 inventaris que abracen, principalment, la primera meitat del segle XIX (18). A través d'ells observem que les eines característiques a la quasi totalitat de les explotacions són: els càvegs, els cavaguets, la fanga, el magall, el rascle i les podadores.

Quant a l'elaboració del vi, si agafem com a exemple el decenni que va de 1800 a 1810, observem que dels 33 inventaris signats pel notari Abella, tant sols en cinc s'apunta la possessió de premses, tractant-se en tots els casos de importants propietaris de terres i/o perceptors de rendes, amb una considerable capacitat als seus cellers per conservar el vi. Aquests propietaris són els següents: Josep Mir i Joan Raventos, pagesos hisendats de Sant Sadurní d'Anoia, Julià Urgell, pagès de Bellvei, Ramon Volant, prebete i rector de Santa Margarida (important perceptor de rendes), i Francesc Prats, pagès hisendat de la mateixa població.

El mateix succeeix pel que fa a la posesió d'oficines d'aiguardent. Així, utilitzant com exemple el mateix període d'anàlisi que en el cas anterior, observem que tant sols en dos inventaris s'assenyala l'existència d'oficina d'aiguardent al mas: el primer d'ells seria el de Josep Oliver, pagès de Sant Quintí de Mediona, propietari de poc més de 50 jornals de terra -bosc, vinya, terra campa i oliveres-, un molí fariner i quatre fàbriques de paper (dues de paper blanc i dues de paper d'estrassa). En el mas on resideix se li inventaria una oficina d'aiguardent composta per una olla de tres cargues amb trompes d'aram, dos barrejons, un embut cercolat de ferro i dues casses d'aram (19).

El segon inventari on s'assenyala l'existència pertany a Vicenç Gili, pagès de Mediona i propietari de l'hereuatac anomenada Casa Gili de Ginçoles, amb vinyes, terra campa i bosc. En una de les dependències del mas hi trobem una olla de tres cargues amb llurs trompes d'aram, dues botes de quatre cargues i una de tres, quatre pipes, dos barrejons i dos embuts cercolats de ferro (20).

IV.- EL PERIODE DAURAT DE LA VINICULTURA PENEDESENCA.

L'estudi de les sèries de preus del vi i dels esperits que obtenim pel mercat de Vilafranca a través de la revista quinzenal "El Labriego" [vegem Quadre V], apunta clarament a una divisió en dos sub-períodes de la corba dels preus, referents als anys que precedeixen a la invasió fil·loxèrica: de 1877-1878 a 1885-1886, i de 1886-1887 a 1891, any en que finalitza el tractat hispano-francès referent a l'exportació de vins.

La primera etapa es caracteritza per la trajectòria ascendent de la corba, en resposta a la demanda francesa i a les facilitats exportadores que s'obtenien amb la firma del tractat hispano-francès de l'any 1882. L'any 1885 s'inicia una involució, a causa, principalment, de tres factors:

a.- la sobreproducció vinícola i la saturació dels mercats francesos.

b.- la creixent importància dels vins italians i algerians en els mercats ultrapirinencs.

c.- el desprestigi sofert pels caldos espanyols a causa de la pràctica d'adulterar el vi amb la finalitat d'obtenir'n la màxima quantitat possible per tal d'aprofitar la conjuntura favorable.

D'aquesta manera, aquest segon subperíode es caracteritza pel manteniment de les exportacions, a la vegada que els preus s'enfonsen.

Pel que fa al preu del vi negre, aquest experimenta una alça notable a partir de l'any agrícola 1878-79, amb una mitjana anual de 74,87 rals/carga, però, és l'any següent, 1879-80, quan la corba se situa per primera vegada per sobre de la tendència central, amb una mitjana anual de 101 rals/carga, situació que es mantindria fins l'any 1887-88.

Si reconvertim els coeficients estacionals per obtenir els valors màxims i mínims ajustats al moviment estacional (21), observem que els preus cauen per sobre dels valors màxims a partir del mes de febrer de l'any 1880 (105 rals/carga), mantenint-se, amb l'excepció del mes d'agost de 1882 (93 rals/carga), fins el mes de febrer de 1884. A partir d'aquest moment les cotitzacions que obté el vi negre, no superen els valors màxims ajustats al moviment estacional, obtenint els valors mínims del primer subperíode als mesos de juny i juliol de 1884.

La manca d'existències i les perspectives d'una mala collita, fanen que, a partir del mes de juny de

1885, els preus es disparessin, assolint les cotes més altes de tot el subperíode, obtingut-se el màxim del cicle al mes de gener de 1886, amb 132,5 rals/carga.

La inflexió de la corba s'inicia al mes de gener de 1887, tot i que la mitjana anual de l'any agrícola 1886-87 encara se situa per sobre de la tendència central. Tot i així, els preus no descendirien per sota dels valors mínims a causa, principalment, de la disminució de la producció que comporta l'arribada de la fil·loxera i els estralls provocats pel mildiu (22)].

En el cas del vi blanc, la influència de la demanda francesa va resultar molt menys determinant que en el cas anterior, ja que en el subperíode en que la corba se situa per sobre de la tendència central, de 1879-80 a 1886-87, els preus cauen en comptades ocasions per sobre dels valors màxims.

D'aquesta manera, el resultat de la verema juga un paper pràcticament determinant en el moviment de la corba, raó que explica, per altre banda, la tendència més moderada a la baixa del trend. Per tant, quan els preus mensuals caiguin per sobre dels valors màxims ajustats al moviment estacional, coincidiran amb els mesos que envolten la verema. Aquest seria el cas de les cotitzacions que s'obtenen als mesos de setembre i octubre de 1880 i 1883 (105 rals/carga). L'exemple és molt més clar en el segon cas: quan al mes de juny s'albirava una mala collita a causa del fred que havia fet, els preus assoliren els 104 rals per carga (juny i juliol). Quan al mes d'agost la calamarsa acaba de fer malbaratar la verema, el preu del vi blanc augmenta a 105 rals/carga, mantenint-se en aquest punt fins el mes d'octubre.

Amb tot, la davallada general del preu del vi va arrossegar, a la baixa, la corba del vi blanc a partir de l'any 1886-1887, en que la mitjana anual va descendre en un 18,79 % respecte l'any anterior. D'aquesta manera, trobem que el període que va de l'any agrícola 1887-88 fins l'any en que finalitza el tractat hispano-francès, es caracteritza pels baixos preus a què es cotitza el vi blanc, especialment l'any 1888-89, en que les mitjanes mensuals es mantenen, al llarg de l'any, per sota dels mínims del preu mensual ajustat al coeficient estacional, obtenint-se la cotització més baixa de tot el cicle al mes de novembre de 1888, amb 38 rals/carga, a causa de l'excellent collita del mateix any (23).

QUADRE V: MITJANES ANUALS DE LES COTITZACIONS DEL VI NEGRE
I DEL VI BLANC AL MERCAT DE VILAFRANCA DEL PENEDES
(RALS/CARGA).

	VI NEGRE	VI BLANC
1876-1877	87,8333	72,0833
1877-1878	57,2083	52,1616
1878-1879	74,8705	68,9583
1879-1880	101,9375	88,9375
1880-1881	119,1666	98,3333
1881-1882	108,9090	89,1363
1882-1883	115,9545	94,1363
1883-1884	96	93,3
1884-1885	96,8131	87,6818
1885-1886	130,3125	95,125
1886-1887	93,75	77,25
1887-1888	61,5714	61,2857
1888-1889	58,5	42,5
1889-1890	86,7857	73,0714
1890-1891	71,9	68,9
1891-1892	62,1	61,4
1892-1893	48,0909	62,3636
1893-1894	42,494	37,7
1894-1895	36,	53,1
1895-1896	68,7	77,4
1896-1897	73,1666	79,0833
1897-1898	72,3333	98,75
1898-1899	72,5	93,5
1899-1900	64,0833	75,5833

V.- LA INVASIO FIL.LOXERICA AL PENEDES

Les primeres notícies que trobem sobre la presència de la fil.loxera al Penedès, fan referència a la inspecció, l'any 1881, de la vinya que en Fèlix Via, propietari vilafranquí, posseïa a la partida anomenada Camp Gran, al terme municipal de Vilafranca. El pànic que es va estendre ràpidament per tota la comarca va resultar del tot infundat, ja que el reconeixement dels ceps que va dur a terme la Comissió inspectora (24), va mostrar que l'origen de la malaltia que afectava els ceps es trobava en una mala poda.

L'any 1886, es van descobrir vinyes fil.loxerades a Castellbisbal, provocant l'alarma consegüent entre els propietaris de la comarca, que extremaren les mides de vigilància. Resultat d'aquest control va ésser el descobriment de vinyes afectades per la plaga al terme municipal de Gelida, a la partida coneguda amb el nom de "Torre de Luelles", on va arribar procedent dels focus de Rubí (25).

A la segona meitat de l'any 1887, l'expansió de la fil.loxera al Penedès semblava ja irreversible: el 15 d'octubre es va saber que havia afectat l'heretat de Manuel Domènech i Vinyals, anomenada d'Espells, al terme municipal de Sant Sadurní d'Anoia (26). Al mes de novembre la premsa es feia ressò de l'aparició de la plaga a Font-rubí (27). Al mes de juny de 1888, la notícia havia estat confirmada per una comissió del Centre Agrícola i per l'enginyer agrònom de la província. A més, s'havien expandit els focus de Gelida i Sant Sadurní, afectant els termes de Masquefa i Piera (28).

En aquest mateix any de 1888 es va inaugurar, el dia 6 de juny, una reunió promoguda per la Comissió Provincial de Defensa contra la Fil.loxera, amb la finalitat de crear un Sindicat Agrícola que organitzés i, a la vegada, facilités la lluita contra la invasió. La comissió designada per ocupar-se de la formació del sindicat estava composta per l'alcalde de Vilafranca del Penedès, amb funcions de president; Modest Lleó i Alexandre Batlle, de Vilafranca; Ernest Lliu, de Pals; Josep Baltà, de Font-rubí; Marc Mir i Manuel Raventos, de Sant Sadurní; Joan Rovira, del Pla; Pau Santacana, de la Granada, Isidre Vallés, de la Riera; Josep Olivella Ferrer, de Sant Martí Sarroca; i Salvador Rosell i Josep Bages, de Pontons (29).

El 30 de juliol del mateix any es va convocar una segona reunió, en la qual es va escollir com a president l'alcalde de Vilafranca, com a vice-president Josep Alvarez (president del Centre Agrícola), i com a secretari Josep Baltà R. de Ceia. Dels acords que s'adoptaren cal

destacar que els pobles que estaven presents escolliren sub-comissions que els representessin i, en segon lloc, que es formaria un sindicat per cada 2.000 hectarees de vinya (30).

Al mes de gener de 1889, s'anuncia l'aparició de la plaga a l'Arbog (31), i al mes de juliol de 1889, la presència de la plaga es confirmava als termes de Subirats, Avinyonet, Terrassola, el Pla del Penedès, Sant Pere de Riudebitlles, Sant Joan de Mediona i la Llacuna (32). Al 15 d'agost les taques van aparèixer a l'Ordal (33), i al mes d'octubre ja havia atacat les vinyes del terme de Sant Quintí de Mediona, on es confirmaren sis focus importants (34).

Al mes de maig de 1890, la comissió tècnica dirigida per l'enginyer Padilla i per un delegat del governador civil, va reconèixer l'expansió dels focus de Santa Margarida i Monjos, que ja afectaven a més de vint hectarees en direcció a Vilafranca (35), on apareixeria en aquest mateix any, així com també a Sant Jaume dels Domenys (36).

Pel que fa a la zona del Garraf, el mes de juliol de 1888, davant l'aparició de la plaga a l'Alt Penedès, es va crear el sindicat anti-fil·loxèric de Sant Pere de Ribes, Olivella i Sitges (37).

En aquesta zona litoral, la fil·loxera aparegué l'any 1890 a Sant Pere de Ribes, el 1892 a Vilanova (38), un any més tard, es va trobar una taca fil·loxèrica de més de 100 ceps a les terres de Francesc Fontanals, en el terme municipal de Sitges (39).

VI.- LA REPLANTACIÓ

En el cas de la replantació a la província de Barcelona, una memòria publicada pel Ministeri de Foment l'any 1909, assenyala que en un primer moment tingueren força acceptació els productors directes, però les poques condicions que oferien els seus fruits i el gust especial del vi que produïen, molt inferior als antics caldos, va determinar als viticultors a abandonar els Jacquez, Herbermont, Othello i Cuningham, entre d'altres. Aquests foren substituïts per la Vitis Riparia, en totes les seves varietats, com a peus per empaltar. Posteriorment, s'estengueren les diverses varietats de Rupestris, tals com Tylor, Martin, Ganzin, Jort-Worth, Guiraud i Lot, amb resultats prou satisfactoris, especialment el darrer (40).

Al Penedès, especialment a la zona de l'Alt Penedès, la replantació de la vinya amb peus americans fou relativament ràpida, a causa, principalment, de dos elements:

a.- La importància de l'acumulació de capital aconseguida a través del comerç d'exportació vinícola a França.

b.- El retard amb que arriba la fil·loxera, permet de conèixer els resultats que ofereixen les diverses espècies, així com les tècniques necessàries. En aquest punt, jugaren un paper capdavanter diversos grups de propietaris encuadrats en el Centre Agrícola del Penedès, dedicats a difondre els coneixements sobre la viticultura americana, a través de conferències i de la revista "Resumen de Agricultura", destacant les figures de Marc Mir i Manuel Raventos, de Sant Sadurní.

D'aquesta manera, l'any 1889, el "Diario de Villanueva y la Geltrú", ja comentava que un important nombre de viticultors, davant la proximitat de la fil·loxera, probava diverses varietats de ceps americans en les seves finques (41). Un any més tard, al "Resumen de Agricultura", es publicava el següent comentari: "sigue la plantación de cepas americanas en todos los terrenos disponibles, y la formación de viveros va adelantando cada año. Actualmente se están injertando de variedades de cepas del país las vides americanas plantadas de un año o de dos. El injerto usado es el de estaca con hendidura del pie, llegándose a injertar el regular número de trescientos pies por día y por operario injertador. Las plantas que más abundan hoy como portainjertos son: Riparia, Solanis, Violla, Jacquez y algunos Rupestris. Como productores directos no se conoce casi otro que el Jacquez." (42)

Pel que fa a les noves tècniques que comportava el conreu de les vinyes replantades, cal destacar la necessitat d'empaltar a un peu americà les varietats indígenes adients. També resalten les millores en la roturació del sòl, tasca prèvia a la replantació; desarrelar (arrencar les arrels que tenia l'empelt després d'un temps d'haver-se realitzat aquest; i la utilització d'adobs químics.

Un dels aspectes més importants a l'hora d'avaluar la influència de la replantació vers la tradició vitícola del país, fou la necessitat de repetir-la periòdicament, doncs la pràctica dels colgats i capficats ja no era possible. Aquesta periodicitat en la replantació i els alts costos que comportava, implicaven, segons Josep Pujol, la necessitat de reduir els costos unitaris de producció per mitjà de la intensificació del conreu, aplicant la poda llarga, per exemple, mentre la vinya fos productiva (43).

Finalment, les característiques de la nova plantació i la necessitat d'obtindre productes més competitius, a causa de l'estructuració del mercat mundial, va determinar tot un seguit de transformacions en la verema i la vinificació. Així, a partir d'aquest període, es veremaria per tries, tenint en compte el grau de maduresa del raïm; el trepitjat i premsat serien més acurats; es donaria un major control de la fermentació del most; i es produirien millores a: el sulfitatge, correcció, classificació i filtració (44).

VII.- LA FIL·LOXERA I LA TRANSFORMACIÓ DE LES FORMES D'ACCÉS A LA PROPIETAT.

L'arribada de la plaga va acabar de signar el definitiu desvirtuament de la genuïna rabassa morta. Les característiques de la replantació (l'elevat cost de plantació i manteniment), i la problemàtica social engendrada, determinaren l'expansió de la parceria, tal com podem observar en el quadre VI.

QUADRE VI: CONTRACTES DE PARCERIA ALS PROTOCOLS NOTARIALS DE VILAFRANCA.

Dècades	nº de contractes
1801-1810.....	2
1811-1820.....	6
1821-1830.....	13
1831-1840.....	2
1841-1850.....	3
1851-1860.....	43
1861-1870.....	52
1871-1880.....	9
1881-1890.....	113
1891-1900.....	89

Font: PARES GONCER "Contratación Notarial Agraria en el Alto Panadés en el siglo XIX" Ed. Publicacions del Col·legi Notarial de Barcelona, Barcelona 1944.

El contracte de parceria implica en si mateix el concepte de temporalitat -estipulada a voluntat del domini directe-, i la participació directa del propietari en la direcció del conreu, tot accentuant la inestabilitat de l'antic rabasser.

Pei que fa a la renda que havia de satisfer el parcer, generalment una part alíquota de la collita, depenia del grau de participació del propietari en el conreu de la terra cedida. Segons Albert Balcells, en el cas de la vinya, si el propietari facilitava la meitat del sulfat, del sofre i dels adobs, i si a la vegada havia

plantat vinya, els fruits es dividien en dues parts iguals. En canvi, si el propietari participava amb una tercera part de les despeses (adobs, sofre i sulfat), i es feia càrrec de l'empelt de la vinya, mentre el parcer es feia càrrec de la plantació, el primer rebia una tercera part de la collita i el contracte tenia una durada més ample que en el cas anterior (45).

VIII.- LA CRISI DE MALVENDA DEL VI DE FI DE SEGLE.

Tal com ja s'ha apuntat anteriorment, el preu del vi va experimentar una violenta davallada a partir de l'any agrícola 1886-1887, atribuïble, en gran part, a la saturació del mercat francès.

En el cas del vi negre, a partir d'aquest any, i fins el 1895-96, la corba de preus se situarà per sota la tendència central del període, amb l'excepció de l'any 1889-90, assolit-se el mínim de tot el període estudiat (1876-1900), l'any 1894-95, quan es cotitza a 36,1 rals per carga.

La recuperació del preu del vi negre es va iniciar l'any 1895-96, amb un augment del 90,3 % respecte a la cotització de l'any anterior. La tendència a l'alça es confirma l'any següent, pagant-se el vi negre a 73,16 rals/carga.

En el cas del vi blanc, la tònica seria pràcticament la mateixa. La caiguda dels preus s'inicia amb força violència l'any 1886-87, amb un descens del 18,79 % respecte a l'exercici anterior. Tot i la pujà que experimenta l'any 1889-90, en què es paga a 73,07 rals/carga, la corba es manté per sota de la tendència fins l'any 1895-96 (l'any 1893-1894 s'obté el mínim de tot el cicle, amb 37,7 rals/carga), amb una mitjana anual de 77,4 rals/carga (al mes de maig de 1896 s'arriben a pagar 90 rals/carga).

A diferència del vi negre, l'alça dels preus no s'estabilitza, sinó que dos anys més tard, obté la màxima cotització del període (98,75 rals/carga), arribant-se a pagar 124 rals/carga en els mesos de juliol i agost de 1898.

Al darrer any del segle, s'inicia la baixa del preu del vi blanc, pagant-se 78,58 rals/carga, i obtenin els seus mínims als mesos de setembre i octubre, en els quals es va pagar 62 i 66 rals/carga de mitjana mensual.

IX.- EL CONFLICTE RABASSAIRE

1.- Causes de l'agitació social

A partir dels darrers anys de a dècada dels anys vuitanta, es va accentuar la lluita per la possessió de la terra. Les causes de l'acceleració de la conflictivitat social (latent al llarg de tot el segle), al voltant de la dualitat existent entre domini directe i domini útil, o, entre productors i perceptors de rendes, cal buscarles en la conjunció de cinc elements:

a.- La caiguda dels preus a partir de l'any 1880, va afectar, principalment, l'economia dels rabassers, obligats a accedir al mercat en els mesos posteriors a la verema, mentre el domini directe, o primer domini útil, tenia la capacitat de retindre l'excedent fins els mesos en què els preus eren més alts.

b.- L'aprovació del Codi civil de l'any 1889, que en el seu article 1.656 institucionalitzava la pràctica, ja implantada per la jurisprudència, segons la qual la vida de la vinya s'estipulava en cinquanta anys, tot i que aquesta es mantingués en plena producció mercès a la pràctica dels colgats i capficats.

c.- L'arribada de la fil·loxera, que amb la mort dels ceps indígenes concedia als propietaris l'oportunitat de recuperar el domini absolut de la terra.

d.- Els alts costos de la replantació, acabarien de posar al rabasser en mans del propietari, doncs els primers no disposaven, per regla general, del capital necessari per tornar a replantar les vinyes.

e.- El darrer punt a tenir en compte és la importància de l'associacionisme rabassaire i la influència que sobre el moviment varen jugar els republicans federals.

2.- La influència els republicans federals

Periòde que fa a aquest darrer punt, destaquen com a bàsics els anys 1892 i 1893.

En el primer d'ells, a través de la premsa vinculada al moviment federal ("El Panadés Federal" i el "Federalista"), constatem la creació de comitès i seccions, o la celebració de mitings, a Vilafranca, Sant Cugat, Sessgarrigues, Font-rubí, Begues, Moja, Vilanova, Sant Pere de Ribes, Les Cabanyes, Puigcaldes, Cantallops, Tor

En el primer cas s'observa la influència de l'associacionisme -tot i que crec necessaria una reflexió sobre la importància de la solidaritat col·lectiva en les zones rurals-. Les accions que s'engloben en aquest terme són: la pressió col·lectiva a l'hora de partir els fruits, la pràctica de posar en vaga les vinyes, i la pressió i el boicot als esquirois.

Tot i la importància d'aquest tipus d'acció, seria l'atac anònim a la propietat el mètode d'acció més comú. Les manifestacions d'aquest tipus d'acció són diverses (incendi de pellers, tala o incendi de boscos, oliveres i avellaners), però les més característiques són el desbrotament de les vinyes replantades amb ceps americans, com a protesta del rabasser davant els elements que comporten la seva degradació social i econòmica en el si de la col·lectivitat.

rrelles de Foix, Sant Pau d'Ordal, Lavern i Sant Pere de Riudebitlles.

L'any 1893, van aconseguir la victòria en les eleccions a Corts i en les municipals. Respecte a les primeres, d'un cens de 12.308 electors, Baldomer Lostau en va obtenir 6.943 vots, mentre que el candidat monàrquic, Modesto Sánchez n'obtenia 4.334. En les eleccions municipals, els republicans varen guanyar a Sant Sadurní d'Anoia, Castellví de la Marca, Sant Cugat Sesgarrigues, les Cabanyes, Pacs, Olèrdola, Torrelles de Foix, Avinyonet, Subirats, el Pla del Penedès, Sant Martí Sarroca, la Granada, Puigdàlber, Font-rubi, Sant Pere de Riudebitlles i Sant Quintí de Mediona (46).

En aquests mateixos anys, també s'accentua la influència dels homes de la Federació d'Obrers Agrícoles. Així, el 24 d'octubre de 1893, a Vilanova i la Geltrú, es feia l'última sessió del Congrés de Treballadors Agrícoles o Rabassaires, en la qual s'acordaren les bases de la federació de totes les associacions de Catalunya.

L'any 1895 la Federació d'Obrers Agrícoles va celebrar a Vilafranca un nou congrés, amb representació de les següents seccions: les de Vilafranca del Penedès, les Cabanyes, Lavern, la Granada, Sant Cugat Sesgarrigues, Sant Pau d'Ordal, Sant Sadurní d'Anoia, el Pla del Penedès, Moja, Ordal, els Monjos, Castellet, Sant Martí Sarroca, la Bleda, Vilanova i la Geltru, Canyelles, Sitges, Sant Cugat del Vallès, Santa Oliva, les Peses, la Bisbal del Penedès, Creixell, Bellvei, Torredembarra, Sant Jaume dels Domenys, Llíger, Roda de Barà, Picamoixons, Piera, Barbessà, Capra, Sant Vicenç de Calders, el Vendrell, Canals, Sant Pere Molanta, Vila-rodonà, Banyeres, l'Arboç, Sant Pere de Ribes, Guryoles, Catllar, Sant Jaume d'Anoia, Riudebitlles, Calafell, Llorenç, Puigdàlber i Bràfim.

Deis punts aprovats destaca l'acceptació de la via pactada amb els propietaris a l'hora de fer front als molts plecs que mantenien els rabassers, (tot i que concedia certa independència a cada secció), a la vegada que es va reafirmar vinculació amb el republicanisme federal (47).

3.- Les formes de lluita adoptades pels rabassaires

En front del pactisme social defensat pels republicans federals, resulta fàcil localitzar a l'Arxiu Judicial de Vilafranca del Penedès, exemples d'enfrontament social caracteritzats per l'acció directa; acció que té dues vessants: l'acció oberta i l'acció anònima.

NOTES

(1) Vegem: GIRALT, E. "Evolució de l'agricultura a l'Alt Penedès. Del cadastre de 1717 a l'època actual"; Assamolea Intercomarcal del Penedès i Conca d'Odena; Martorell-Igualdad 1952; pàgs. 166-176.

(2) VILAR, P. "Catalunya dins l'Espanya Moderna", Vol. III; Ed. Edicions 62; Barcelona 1986 (3a edició); pàg. 361.

(3) MONTSERRAT I ROBERT, M.J. "Estudi econòmic de Sitges durant el segle XVIII. Població, agricultura i evolució urbana"; Tesi de Llicenciatura, Universitat de Barcelona; Barcelona 1986; pàgs. 136.

(4) Vegem: Arxiu històric comarcal de Vilafranca del Penedès (AHCVP); Arxiu de Protocols Notarials; els notaris: Jaume Abreu i Rius, manual n.º 32; Jaume Mulió i Ferrer, manual n.º 14; Francesc Valiés i Roca, manual n.º 10; Marià Abella i Nogues, manual n.º 11.

(5) En el quadre no hi consten ni el reg ni les oliveres, a causa de la poca importància que tenen en aquests termes municipals.

(6) FERRER I ALDÉS, LL. "Pagesos, rabassaires i industrials a la Catalunya central (segles XVIII-XIX)"; Ed. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Col·lecció Biblioteca Abad Jilva, n.º 47; Barcelona 1987; pàg. 441.

(7) TORRAS I RIBÉ, J.M. "Evolución de las cláusulas de los contratos de "rabassa morta" en una propiedad de la comarca del Ansoa"; a HISPANIA, Revista Española de Historia, Vol. XXXVI; Madrid 1976.

(8) (AHCVP); Arxiu de Protocols Notarials; notari Jaume Mulió i Ferrer, Manual 14, fol. 15.

(9) AHCVP; Arxiu de Protocols Notarials; notari Traver, manual 5, fol. 108.

(10) AHCVP; Arxiu de Protocols Notarials; notaris: Salvador Cases, manual 11; L. Ubach, manual 5; Lomaña, manual 21; Traver, manual 5; Solà, manual 12.

(11) AHCVP; Arxiu de Protocols Notarials; notari Salvador Cases, manual 11, fol. 56.

(12) AHCVP; Arxiu de Protocols Notarials; notari Lomaña, manual 21, fol. 259.

(13) AHCVP; Arxiu de Protocols Notarials; notari Lomaña, manual 21, pàg. 13.

(14) Vegem la revista de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, Volum XXVIII, febrer 1879.

(15) Citat per Emili GIRALT, a "Les tècniques de la viticultura anterior a la fi. loxera"; L'Avenç nº 30; Barcelona 1980.

(16) Els beneficis que es calculen per aquesta explotació, són de 105 pessetes (95 pel vi i 10 per les vergues).

(17) AHCVP; Arxiu Municipal de Vilafranca del Penedès; lligall 8.IV.4.

(18) AHCVP; Arxiu de Protocols Notarials; notaris: Abella (1793-1842), J. A. Sala (1799-1816), Ll. Cases i Pometà (1799-1831), J. Abreu (1800-1809), i Traver (1860-1868).

(19) AHCVP; Arxiu Protocols Notarials; notari Abella, Inventaris Vol I.

(20) AHCVP; Arxiu de Protocols Notarials; notari Abella, Inventaris Vol. I.

(21) Els preus màxims i mínims del vi blanc i del vi negre, ajustats al moviment estacional són, pel període 1876-1900:

	Vi negre		Vi blanc	
	màxim	minim	màxim	minim
Setembre	97,3848	52,1347	90,9144	56,3606
Octubre	95,6404	50,9393	87,9834	54,5436
Novembre	94,5563	50,3619	90,7468	56,2561
Desembre	96,9393	51,3648	94,2198	58,4097
Gener	95,4978	50,8633	94,3977	58,85
Febrer	95,2695	50,7418	95,1188	59,3054
Març	94,6134	50,3923	95,8398	59,7549
Abril	94,0523	50,0934	94,3684	58,85
Maig	93,8958	49,8503	95,7858	59,7024
Juny	93,8906	50,0073	94,7723	59,0894
Juliol	93,9381	50,0326	94,1355	58,6924
Agost	96,0969	48,8388	95,3341	59,4397

(22) En aquest punt cal destacar la collita de l'any 1889, especialment dolenta, que va provocar una aïga anormal en el conjunt d'aquests anys, arribant-se a pagar, al mes de setembre, 95 rais/carga.

(23) El 30 d'octubre de 1888, a la premsa local apareix el següent comentari, referent als resultats de la verema:

"La [collita] de vino del presente año, que se halla ya completamente terminada, ha producido pingües resultados a los viticultores hasta el extremo de tener que vender y a muy bajo precio el vino sobrante que por falta de envases muchos ellos no pudieron colocar en sus respectivas bodegas." "El Labriego", nº 20, any XII, 30 d'octubre de 1888.

(24) La comissió estava formada per Antoni Barnola, diputat a Corts; Ramon de Rocafort, diputat provincial; Ricard Rubió, enginyer agrònom i secretari de la Junta Provincial d'Agricultura; i Josep Presta, director de la Granja Escola experimental de Barcelona; i foren acompanyats per Josep Abreu, tinent d'alcalde de Vilafranca. També hi prengueren part una comissió del Centre Agrícola del Penedès i varis propietaris de la zona.

(25) "El Labriego", nº 19, any XII, 16 d'octubre de 1887.

(26) Bosch de Noya, R. "La fil·loxera"; Ed. Ajuntament de Sant Sadurní de Noya, 1985.

(27) "El Labriego", nº 21, any XII, 20 de novembre de 1887.

(28) "El Labriego", nº 11, any XIII, 15 de juny de 1888.

(29) "El Labriego", nº 12, any XIII, 29 de juny de 1888.

(30) "El Labriego", nº 13, any XIII, 15 d'agost de 1888.

(31) "Resumen de Agricultura", nº 1, any 1, gener 1889.

(32) "Resumen de Agricultura", nº 7, any 1, juliol 1889.

(33) "El Labriego", nº 15, any XIV, 15 d'agost de 1889.

(34) "El Labriego", nº 20, any XIV, 31 d'octubre de 1889.

(35) "El Labriego", nº 10, any XV, 31 de maig de 1890.

(36) "Resumen de Agricultura", nº 20, any 11, agost 1890.

(37) "El Eco de Sitges", nº 118, juliol 1888.

(38) "Diario de Villanueva y la Geltrú", nº 138, 16 de juny de 1892.

(39) "Diario de Villanueva y la Geltrú", nº 114, 18 de maig de 1893.

(40) MINISTERI DE FOMENT "La invasión filoxérica en España y estado de la reconstrucción del viñedo"; Ed. Imprenta de los Hijos de M. Ginés Hernández; Madrid, 1911; págs. 105-106.

(41) "Diario de Villanueva y la Geltrú", nº 41, 17 de febrer de 1889.

(42) "Resumen de Agricultura", nº 16, abril 1890.

(43) PUJOL ANDREU, J. "Les crisis de malvenda del sector viti-vinicola entre 1892 i el 1935"; a Recerques nº 15; Ed. Curial; Barcelona 1984; pág. 68.

(44) Ibid. pág. 169.

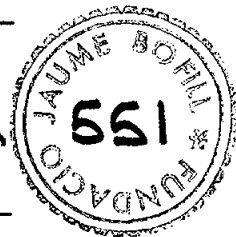
(45) BALCELLS, A. "El problema agrari a Catalunya. La qüestió rabassaire (1890-1936); Ed. La Llar del llibre; Barcelona 1983; pàgs. 26-30.

(46) "El Panadés Federal", nº 57, any II, 25 de novembre de 1893.

(47) "El Panadés Federal", nº 120, any IV, 23 de febrer de 1895.

LA FIL.LOXERA

A LES TERRES DE LLEIDA

Seminari sobre la fil.loxera * (Estudi General de LLeida)

Les terres de LLeida disposen, actualment, d'una superfície dedicada al cultiu de la vinya molt reduïda. La Noguera amb 999 Ha, el Segrià amb 294, l'Urgell amb 2526 i les Garrigues amb 1668 ho palesen ⁺. Aquestes dades de 1976 no han de ser un obstacle que no deixi veure quina era la realitat cents anys abans. Com es veurà en aquest treball, la vinya era, a les terres de LLeida, un cultiu força notable.

L'objectiu d'aquesta aportació és realitzar una primera aproximació al tema de la repercussió de la fil.loxera a les terres de LLeida. La situació generada per aquest flagell fou complexa, i no es pretén aquí donar resposta a totes les qüestions. No es tracten els aspectes socials derivats de l'impacte de la fil.loxera. Els autors es donaran per satisfets si aquest treball contribueix a concretar - ni que sigui mínimament - alguns aspectes:

1) Importància de la vinya a les terres de LLeida abans de la fil.loxera.

2) Cronologia de la introducció de la fil.loxera i política desenvolupada per evitar-la o per fer la recuperació de

l'economia.

3) Impacte de la fil·loxera. En quin grau afectà la vinya plantada? Es replantaren les zones afectades? Si no es féu, s'expansionaren altres cultius?. Es deixaren terres ermes? Quin fou el paper del mercat a l'hora de determinar si convenia replantar o bé difondre més altres produccions?

Malgrat les limitacions d'aquest treball, no volíem que una zona amb un sector vinícola important restés al marge de les reflexions que el Congrés indubtablement plantejarà. La manca d'estudis sobre el segle XIX a les terres de Lleida ha estat una dificultat importat, i, també, una de les motivacions bàsiques per a la realització d'aquest seminari. El present informe té un caràcter molt provisional.

El cultiu de la vinya a les terres de Lleida abans de la fil·loxera.

L'avaluació de la importància d'aquest cultiu a les terres de Lleida pot establir-se a partir de diverses fonts documentals. El llibre d'actes de la Diputació de Lleida avalua, el 1879, un total de 38.724 hectàrees - 88.858 jornals - per tota la província ². Al partit judicial de Balaguer es cultivava, el 1876, un total de 7.400 Ha, amb una producció mitjana de 11.1 milions de litres anuals ³.

Quadre 1
La vinya a la zona del Canal d'Urgell ⁴

Any	Vinya %	Vinya i oliveres %	Total %
1880	13.26	14.73	100.00

1890 13.58 15.73 100.00

Al conjunt de pobles regants del Canal d'Urgell la vinya ocupava cap al 13% de la superfície agrícola, xifra mínima donat que un 15% aproximadament de la terra es dedicava alhora a vinya i olivera. En tot cas, a la zona del Canal la vinya no superava abans de la fil·loxera el 25% de la superfície agrícola. La terra dedicada exclusivament a vinya girava entorn dels 7.500 jornals.

Quadre 2

Producció de vi el 1880 (càntirs) =

Palau d'Anglesola	300.000	Vinaixa	14.000
Albi	80.000	Granadella	10.000
Golmés	80.000	Almatret	8.000
Corbins	50.000	Benavent	8.000
Mollerussa	40.000	Vilosell	4.800
Pobla de Cèrvols	40.000	Fondarella	4.000
Maials	33.000	Pobla de la Granadella	3.200
Belianes	26.420	Seròs	2.000
Alamús	20.000	Montoliu	1.000
Borges Blanques	17.000		
LLardecans	16.000		

Aquest quadre - reproduït només com a mostra - palesa que alguns pobles de les terres de LLeida gaudien de produccions notables de vi.

Elias de Molins, president d'"Acció de Defensa Agrària", indicava el 1909 que la fil·loxera havia destruït 119.000 Ha de vinya de la província de LLeida *. Aquesta xifra, si es compara amb les 38.724 Ha de 1879, evidencia que la dècada dels vuitanta i part de la dels noranta - fins l'arribada del flagell - fou una època molt favorable per a l'expansió de la vinya. Aquest progrés s'ha de situar en el marc de la crisi de l'agricultura peninsular al darrer terç del segle XIX. La davallada dels preus

dels cereals a partir de 1882 i la reducció de les exportacions d'oli des de mitjans la dècada dels vuitanta, a conseqüència de la competència dels cereals i oli estrangers en uns moments de formació del mercat mundial, signifiquen que la vinya sigui un cultiu remunerador, donat que, fins 1891, la sortida dels excedents cap al mercat francès és garantida pel tractat bilateral. La crisi en el sector vinícola es desenvoluparà a partir dels anys noranta quan a la crisi de les exportacions cap a França s'afegeixi l'arribada de la fil·loxera 7 .

La fil·loxera a les terres de Lleida

La primera de les comarques catalanes afectades pel flagell fou l'Empordà (1879). Cinc anys després afecta el Maresme i començava a introduir-se a l'Alt Penedès. El 1891 ja s'havia introduït a la zona de Tarragona i l'any següent al Bages. El 1895 la fil·loxera, a través de la Conca de Barberà, s'havia introduït a les Garrigues i l'Urgell 8 .

Hi ha indicis que semblen indicar algun cas de fil·loxera a les terres de Lleida el 1891. Malgrat això, el març del mateix any la Comissió Tècnica de Lleida considera que aquesta província s'ha de considerar encara com no afectada pel flagell 9 . El 1893 la fil·loxera s'anava apropant o ja s'estava introduint a les terres de Lleida: al terme de Farran (maig), Bergós i Sarreal (juliol), Bellmunt, Porrera i Poboleda (agost) i a la Segarra i sembla que se'n troba a l'Urgell (desembre) 10 .

Però la veritable introducció d'una manera important del

flagell s'ha de situar el 1895: al partit de Balaguer (Agramunt, Balaguer), a l'Urgell (explotació del Castell del Remei), ... Al desembre la fil·loxera anava afectant el territori provincial. El 1896 s'extenia de manera alarmant per tota la província. La part alta de la Segarra es trobava molt afectada i la zona regada pel Canal d'Urgell es trobava ja en una situació extrema. El terme municipal de Lleida encara no havia estat afectat ¹¹ .

La Diputació de Lleida decidí el 1879, molt abans de la introducció del flagell, aplicar una taxa de 25 cèntims a cada una de les 38.724 hectàrees de vinya existents a la província, per tal d'obtenir un fons de 9.681 pessetes, destinades a fer front a una possible infecció. Però la corporació era conscient de que si la fil·loxera afectava les terres de Lleida d'una manera notable caldria destinar fons públics a combatre el flagell, ja que els pagesos no podrien fer efectiva la taxa ¹² .

A proposta de la Direcció General d'Agricultura, la Diputació envià un enginyer i dos experts al terme de Rabós d'Empordà per tal de conèixer el procés d'extinció del flagell ¹³ . No cal dir que la corporació participà en diverses reunions amb participació de les altres diputacions catalanes i de l'Institut Català de Sant Isidre ¹⁴ .

El 1891 existia als Camps Elisis de Lleida un camp experimental de ceps americans, el director del qual era el comissari d'agricultura de la província. Aquest camp va subministrar ceps americans als camps experimentals de la Diputació tarragonina. Una d'aquestes vendes estava contagiada. Aquest incident posa de manifest la facilitat amb què el flagell podia difondre's. El director del camp experimental de Lleida explica que els ceps

americans fil.loxerats havien estat comprats a França. Malgrat això, la fil.loxera no afectà el terme de Lleida. La comissió provincial de Tarragona decidí sol.licitar una investigació dels camps experimentals lleidatans, exigir responsabilitats, publicar una cirúcliar al butlletí oficial per tal que tots els viticultors que haguessin comprat ceps americans als Camps Elisis fessin inspeccionar els seus camps o cremessin els ceps. Així mateix que les empreses ferroviàries fessin una relació dels ceps americans transportats, tot indicant l'origen i la destinació ¹³.

El 1896 la Diputació inicià les tasques per subministrar ceps americans gratuïts a aquells propietaris que paguessin una contribució inferior a les 50 pessetes i facilitar dits ceps amb certa comoditat a la resta dels propietaris. En la reunió del 25 de juny del mateix any, amb l'assistència dels representants de la corporació provincial, del Canal d'Urgell i el propietari Ignasi Girona, es discutí sobre la política de lluita contra la fil.loxera. Es valorà la necessitat de crear un viver a càrrec de la Diputació, en base a diverses consideracions: els regants del Canal n'havien creat un, n'existien de privats a la ciutat de Lleida i si la tasca de la institució era no tant crear viviers públics com contribuir amb despesa pública a la provisió de ceps americans a la pagesia a partir dels viviers existents. Mentre el governador provincial es mostrava partidari de la creació del viver de la Diputació, els representants de la companyia i dels regants del Canal afirmaven que, donat que ells ja en tenien, no volien contribuir per dues bandes. El vice-president de la Diputació es mostrà partidari dels viviers privats existents i que la corporació fes

d'intermediària entre aquests i els viticultors. Ignasi Girona, membre de la Comissió de Defensa de Barcelona, era partidari de la creació d'un viver amb fons públics, imitant l'actuació de Barcelona, i a més cridar especialistes en la pràctica de la replantació que ensenyessin la tècnica i de que havien de ser els grans propietaris qui replantessin en un primer moment, per tal que la resta conegués els resultats. La reunió que es comenta posposà la decisió per quan es disposés d'una sèrie de memòries i informes sobre les necessitats dels viticultors ¹⁶.

La fil.loxera i les transformacions de l'agricultura de les terres de Lleida.

L'esmentat Elías de Molins indica, el 1923, que "les províncies de Barcelona i Tarragona han reconstituït la major part del seu vinyar, emperò no la de Girona, i menys la de Lleida" ¹⁷ .

Quan comença el segle XX, segons Ceferi Rocafort, "una de les <produccions> més importants <a la província de Lleida> és la de vi, que puja a la respectable xifra de 1.960.860 hectòlitres, lo que pot produhir-se en un any de regular cullita". La fil.loxera ha reduït, segons aquest autor, moltíssim la producció, però explica que s'ha generalitzat bastant la recuperació amb vinya americana. Les dades de superfície agrícola mostren que la reducció ha estat notable: s'hi dediquen 2.744 Ha. en terra de regadiu i 59.563 Ha. en terres de secà ¹⁸ .

Aquesta visió global del grau de recuperació de la vinya dóna idea del fre al desenvolupament vinícola que la fil.loxe-

ra suposà a les terres de Lleida. Dades molt localitzades en l'espai mostren la reducció notable de la producció de vi. Aquesta experimenta una notable baixa al terme de Balaguer - quadre 3 -.

Quadre 3
Producció de vi a Balaguer 17
(milions de litres)

Any	producció
1869	0.323
1874	0.720
1880	0.480
1881	0.720
1888	0.472
1891	0.292
1907	0.350

El 1907, segons la font del quadre 3, la producció fou de 3500 Hl., mentre el consum es xifrava en 7.000. S'hagueren d'importar els restants 3500 Hl. de la província de Tarragona.

En tot cas, i referint-nos a les terres de Lleida, hi hagué una reconstitució parcial, com es veurà més endavant en parlar de l'evolució de la distribució de cultius a la zona del Canal d'Urgell.

En algunes zones la reconstitució del vinyar fou força notable. A l'arxiu municipal de Verdú es pot trobar un total de 375 expedients que fan referència a terres afectades per la fil·loxera i que varen ser reconstituïdes, afectant el procés a 1064 Ha. en dit terme 20. Desconeixem la quantitat de vinya existent a Verdú abans de la fil·loxera i quina part fou infectada, però si considerem que el terme de Verdú té una extensió de 3518 Ha., sembla que la reconstitució del vinyar degué ser molt important.

Una relació de 1880-81 20b de les terres que a Verdú te-

nien tant els veïns com els forasters, amb explicació dels cultius de cada parcel·la, permet saber que el total de terra cultivada era de 4897.33 jornals - 2138.57 Ha -. La importància de la vinya és evident: les parcel·les de Verdú es dediquen a vinya, a vinya i olivera, a vinya i campa o a vinya, olivera i campa. La vinya es cultiva sola en determinades parcel·les, però la terra campa i la olivera sempre van acompanyades de vinya. Com es veu, els cultius intercalats tenen una gran importància. No és possible determinar els jornals de vinya totals, ja que només es dona l'extensió de la vinya quan es cultiva tota sola en una parcel·la. En tot cas, una reconstitució del vinyar xifrada en 1064 Ha. cap a 1906 - tenint en compte que el total de terra cultivada era de 2138.57 el 1880-81 - es presenta com a molt important.

Quadre 4
Estructura de la reconstitució del
vinyar a Verdú (cap a 1906)

Interval (Ha.)	Nombre d'expedients nombre	%
0.01 - 2	192	51.2
2.01 - 4	108	28.8
4.01 - 6	44	11.73
6.01 - 8	13	3.47
8.01 - 10	6	1.6
+ de 10	12	3.2
TOTAL	375	100.00

El quadre 4 sembla reflectir que la reconstitució fou feta per un sector molt ampli de la pagesia, la qual gaudia de petites extensions de terra dedicada a vinya.

Com es comprovarà tot seguit, la vinya reduí la seva superfície a la zona estudiada després de la fil·loxera. Però les terres afectades pogueren experimentar tres trajectòries dife-

rents: la replantacació amb ceps americans, la substitució de la vinya per altres cultius i l'abandó - ni que fos temporal - de la terra, si les dificultats de posta en cultiu eren molt grans pel propietari.

Al terme de Balaguer, segons una estadística de 1909, la superfície ocupada per la vinya abans de l'arribada de la fil·loxera - 1895 - era de 800 hectàrees de terra de secà i 70 de regadiu. La vinya destruïda fou, respectivament, de 750 i 70 hectàrees, estant infectades el 1909 les 50 hectàrees que resten. La fil·loxera, per tant, afectà tota la terra dedicada a la vinya. El 1909 hi havia a Balaguer cinc-centes hectàrees plantades de vinya: s'havien reconstituït 200 hectàrees de terra de secà i 50 de regadiu i n'hi havien les mateixes quantitats que havien estat plantades de nou en terres que no es dedicaven a la vinya. La repercussió de la plaga és evident. La mateixa estadística indica que el "aprovechamiento de terrenos destruidos por la filoxera y no han sido reconstituidos ni plantados de oliva...300 hectàrees" ²¹. Fou l'olivera un cultiu alternatiu a la vinya? L'oli era un producte més remunerador, malgrat les dificultats que s'observen a mitjan de la dècada dels anys vuitanta? A què es dedicaren aquestes 300 Ha?

 Quadre 5 ²²

Preus mitjans del vi a Balaguer, Figueres i Sant Pere de Ribes

Període	Balaguer		Figueres		Sant Pere	
	mitjana anual	índex	mitjana anual	índex	mitjana anual	índex
1877-81	16.16	100	35.60	100	27.9	100
1882-86	16.33	101.05	39.40	110.7	35.0	125.4
1887-91	14.15	87.56	47.90	134.7	27.3	97.8
1892-96	12.26	75.87	26.70	75.0	16.0	57.3
1897-1901	-	-	28.50	81.4	19.3	69.1
1902-06	-	-	30.40	85.4	22.3	79.9

 Balaguer i Figueres, en pts/Hl; Sant Pere, en pts/càrrega.

 Quadre 6 ²³

Preus mitjans de l'oli a Balaguer i Figueres

Període	Balaguer		Figueres	
	mitjana anual	índex	mitjana anual	índex
1865-70	116.08*	100	120.9	100
1871-78	100.96	86.97	80.3	66.4
1879-85	97.04	83.60	76.4	63.2
1886-96	98.94	85.23	77.7	75.5
1897-1907	-	-	82.2	75.5

 * manca el 1868.
 dades en pts/Hl.

S'observa una reducció del preu tant del vi com de l'oli, lleugerament inferior pel que fa a aquest segon producte. Es pot esperar, en aquest sentit, una reconstitució parcial del vinyar i una expansió moderada de l'olivera. L'estadística comentada de Balaguer parla de terra que abans de la fil·loxera era dedicada a vinya i, després, no es dedicà ni a vinya ni a olivera. El tema que es planteja és el dels canvis en la distribució de cultius i el del nivell quantitatiu de la terra erma.

 Quadre 7

Distribució dels cultius a la zona regada pel Canal d'Urgell (milers de jornals) ²⁴

Any	Campa	Vinya	Vinya i olivers	Olivers	Alfals	Horts	Erm	Total
1880	60.7	17.4	19.3	12.6	2.9	0.3	18.1	131.3
1890	59.3	17.9	20.7	14.0	5.5	0.5	13.8	131.7
1900	66.0	6.5	26.6	15.0	9.1	0.6	9.3	133.1
1905	62.6	9.0	27.8	13.4	13.7	0.5	7.9	135.0
1910	57.1	7.7	32.2	16.7	14.9	0.5	7.9	136.9
1915	49.6	7.3	39.0	15.5	17.5	0.5	7.8	137.21
1920	55.8	6.0	38.2	15.7	15.1	0.5	6.1	137.5

A la zona regada pel Canal d'Urgell, s'observa que des de 1890 a 1900 la superfície dedicada a la vinya es redueix radicalment: de 17.9 a 6.5 milers de jornals. L'impacte de la fil·loxera resulta evident. Malgrat les experiències que en aquesta zona es fan per tal de recuperar la vinya, aquesta es recupera només parcialment. Desconeixem la proporció de vinya existent quan aquesta es plantava conjuntament amb olivers, encara que sembla raonable pensar que el creixement de la superfície de "viña y olivos" reflecteix un creixement dels darrers - ja que la superfície dedicada exclusivament a la vinya es redueix i la dedicada només a olivera augmenta.

Abans de la introducció de la fil·loxera - entre 1880 i 1890 - s'observen unes tendències dins la distribució de cultius que es poden concretar com segueix:

1) Manteniment de la superfície agrícola total i de la terra dedicada a vinya.

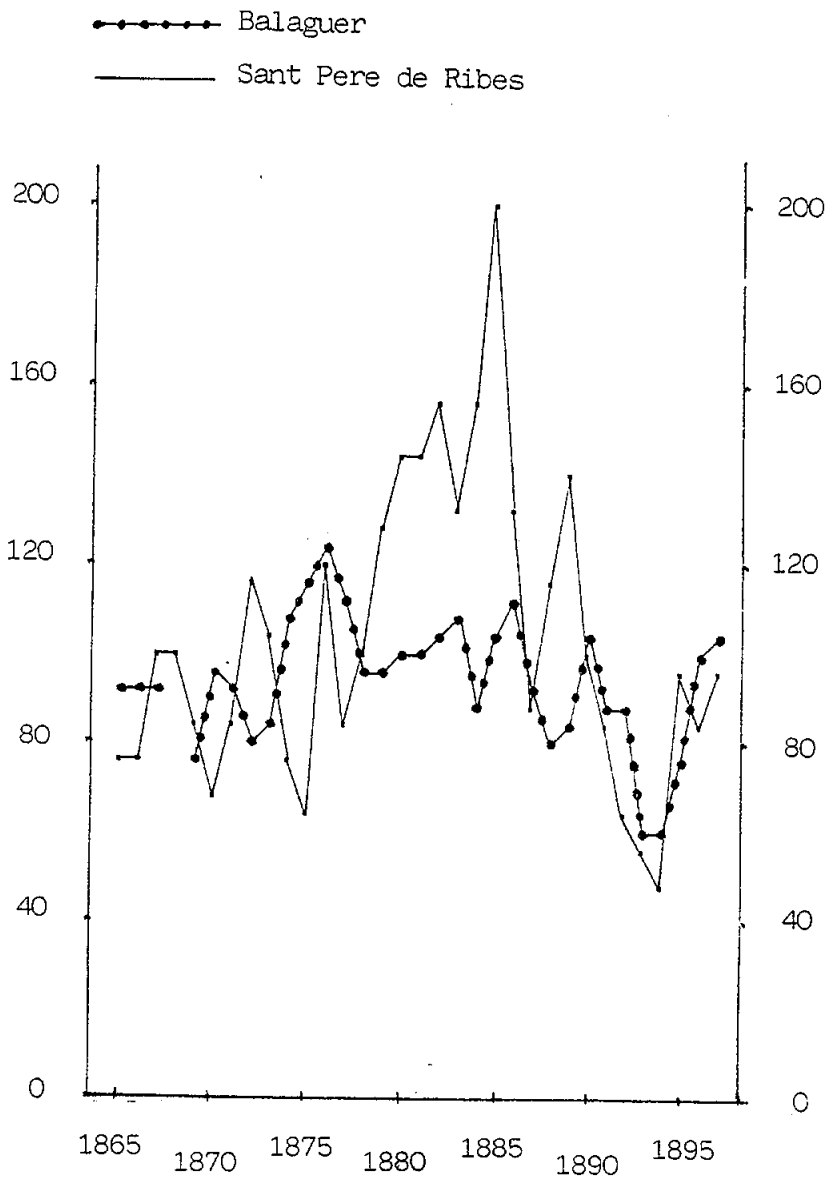
2) Augment de la terra dedicada a olivers, a vinya amb olivers, a alfals i a horts, la qual cosa és possible donada la reducció de la terra erma i de la terra campa.

Algunes d'aquestes tendències s'accentuen després de la introducció del flagell. Si s'analitza el període 1890-1920 s'observa un lleuger augment de la superfície cultivada, que permet afirmar que aquesta roman constant. La reducció de la terra dedicada a vinya, el cultiu de terres ermes i la reducció a partir de 1910 de la terra campa - després d'uns valors màxims el 1900 i 1905 - es fa a favor del desenvolupament de l'olivera, de la vinya amb olivera i sobre tot de l'alfals. El pes creixent de l'alfals dins la composició dels cultius

tradueix l'expansió d'un sector econòmic a les terres de Lleida: la ramaderia.

L'impacte de la fil·loxera facilita el desenvolupament d'unes tendències ja observades dins la distribució de cultius de la zona regada pel Canal d'Urgell abans del flagell, quan la vinya ja mantenia la seva superfície en unes valors constants - entre 1880 i 1890 -. Els preus menys remuneradors a l'interior - Balaguer - en relació a la costa - Sant Pere de Ribes - són un element a considerar per tal d'explicar aquesta estabilitat - vegeu el gràfic 1 ^{2a} -. A tall d'hipòtesi es pot suggerir que l'impacte de la fil·loxera no devia ser tan greu a la zona del Canal, donat que es disposava d'una alternativa de canvi en la distribució de cultius. Pensi's que no solament es recupera amb altres cultius la terra que no es dedicarà ja a vinya, sinó que també es va reduint la superfície no cultivada.

Gràfic 1
Preus del vi a Balaguer i a Sant Pere de Ribes
Base 1865-81 = 100

* Col·laboren en aquest seminari: Montse Amenós, Lluïsa Huguet, Marisa Jovell, Manuel LLadonosa, Lluïsa Pla, Joan Pedrós i Enric Vicedo (coordinador) .

1 BRUNET I ALTRES (Fundació CEP) "L'agricultura catalana. Estudi econòmic". Barcelona. 1980.

2 "Llibre d'actes de sessions de la Diputació Provincial. 1879". Sessió del 21 de febrer. Arxiu de la Diputació de Lleida (A. D. LL.).

3 "Partido judicial de Balaguer. Datos referentes a la producción vinícola". Balaguer, 29 d'octubre de 1876. Totes les dades de preus i producció de Balaguer o del seu partit judicial provenen de les caixes 725 i 726. El procés d'ordenació que s'està fent actualment ha dividit aquestes dues caixes en cinc: III. 1. (1), III. 1. (2), III. 2. (1), III. 2. (2) i III. 2. (3). Arxiu Municipal de Balaguer. (A. M. B.).

Segons l'esmentada font de 1876 el vi produït era negre i, a raó de 6 pessetes/Hl. , era valorat en 0.666 milions de pessetes. Es produïa, també, una mitjana de 0'31 milions de litres d'alcohol, valorat en 0.15 milions de pessetes. No s'exportava vi, però es venia a l'exterior tot l'alcohol produït. La producció derivada de la vinya es destinava, fonamentalment, al consum dels pobles del partit judicial.

4 Percentatges elaborats a partir de "Canal de Urgel. Estadística de la superficie adherida, cultivos que se han explotado y cereales cultivados durante los años siguientes". Mollerussa, 28 de febrer de 1921. Document conservat a "Estadístiques: població, superfícies, produccions (finals segle XIX, principis segle XX)". Capítol 9, article 4, grup A-4. Arxiu del Canal d'Ur-

gell (A. C. U.).

5 Resposta de diversos municipis a una enquesta feta el 1880. Caixa 171. Arxiu de la Paeria de Lleida (A. P. LL.).

6 ELIAS DE MOLINS, J. "Té salvació la nostra viticultura? Orientacions i conducta a seguir", a "La crisi vinícola", p. 91. Barcelona. 1923.

Cal ser molt prudents alhora d'utilitzar dades globals sobre el cultiu de la vinya o sobre l'impacte de la fil·loxera, ja que, sovint, poden ser aproximacions. Les dades d'Elias de Molins, les de la Diputació de Lleida o les de Ceferí Rocafort - que seran esmentades més avant- s'han de prendre com a dades que indiquen l'ordre de magnitud.

7 Sobre la crisi esmentada, GARRABOU, R. "La crisi agrària espanyola de finals del segle XIX: Una etapa del desenvolupament del capitalisme", a "Recerques", 5, ps. 163-216. Barcelona. 1975.

8 IGLÉSIES, J. "La crisi agrària de 1879/1900: La fil·loxera a Catalunya". Barcelona. 1968. Molt especialment, el capítol XXIV ("La fil·loxera a la Depressió Central"), ps. 209-213.

9 "Llibre d'actes...". 1896, volum 2. A la sessió del 25 de juny de 1896 es parla de que algunes comarques de secà patiren fil·loxera el 1891. La informació es vaga i no es concreten els llocs, la qual cosa pot interpretar-se en el sentit d'una reduïda incidència del flagell aquell any. Aquesta interpretació és confirmada per les informacions de la premsa. El "Diario" de Lérida" informava el 25 de març de 1891 (n. 1659) que no hi havia fil·loxera a Lleida, un cop fets estudis per la comissió tècnica vinguda de Tarragona. El 19 de maig de 1891 (n. 1704) informava que "por ahora poco tendrá que hacer en esta provincia"

la Junta contra la fil·loxera de recent constitució. El 2 d'octubre de 1891 (n. 1814) informava de que la província de Lleida no està considerada com a zona on hi hagi fil·loxera.

10 "Diario de Lérida", números 2312, 2342, 2361 i 2468.

11 "Diario de Lérida", números 2945, 2953, 3064, 3240 i 3260.

La introducció de la fil·loxera a Balaguer data de 1895, segons "Estadística de viñas filoxeradas". 28 d'octubre de 1909.

III. 2. (2). A. M. B.

12 "Llibre d'actes...". 1879. Sessions del 21 de febrer i del 3 de novembre. A. D. LL.

13 "Llibre d'actes...". 1879. Sessió del 3 de novembre. A. D. LL.

14 "Llibre d'actes...". 1879. Sessió del 7 de desembre. A. D. LL.

En aquesta sessió s'explica l'actuació de la Diputació de Lleida per tal de coordinar-se amb les altres diputacions catalanes. La Diputació de Lleida participà el 15 de novembre de 1879, a la seu de l'I. A. C. S. I., en una reunió amb representants d'aquesta institució i de la resta de les diputacions catalanes. D'aquesta reunió, i amb el suport dels representants lleidatans, sorgí la Junta de Defensa contra la fil·loxera. La Junta comptaria amb tres representants i un vot per diputació. Lleida aportaria 12.500 pessetes durant sis anys, mentre les diputacions de Barcelona, Tarragona i Girona contribuirien, respectivament, amb 40.000, 27.000 i 20.000 pessetes.

15 ROIG I TORRES "Filoxera en Lérida y en Tarragona, cuestión gravísima", a "Revista del Instituto Catalán de San Isidro". 1891, ps. 81, 82 i 106. Barcelona. 1891.

16 "Llibre d'actes...". 1896, volums 1 i 2. Sessions dels dies 2 i 25 de juny i del 4 de novembre. A. D. LL.

17 ELIAS DE MOLINS, J. "Té salvació...", p. 91.

A més de la fil·loxera, altres dificultats afectaren l'agricultura de les terres de Lleida. El 1893, 1895 i 1906 tempestes, inundacions i calamarsa incidiren greument. El 1893, segons Josep LLadonosa, foren molt castigats Fullella, Belianes, Fuliola, Bellvís, Almenar, etc. LLADONOSA, J. "Historia de la Diputación de Lérida", v. 2, p. 101. Lleida. 1974. Els aiguats i inundacions de 1891 són esmentats per LLadonosa i per DíEZ, D. "Història de Puigverd de Lleida", p. 88. Barcelona. 1987. Aquests aiguats afectaren el Segrià. Aquestes mostres palesen les dificultats d'origen natural amb què es trobaven les terres de Lleida.

18 ROCAFORT, C. "Provincia de Lleyda", ps. 59 i 60, dins l'obra "Geografia de Catalunya", dirigida per CARRERAS I CANDI, F.

19 Les dades de producció de vi a Balaguer provenen dels següents documents:

1869: "Estado de las producciones, superficies, etc., de esta Ciudad de Balaguer".

1874: "Estado demostrativo del número de litros de los caldos recolectados en la última cosecha de 1874".

1880-1881: Certificat del batlle.

1888: "Estadística agrícola. Producción vinícola. Cosecha de 1888. Término municipal de Balaguer.

1890: "Pueblo de Balaguer. Servicio agronómico nacional de la provincia. Estadística vinícola de la última cosecha".

1907: "Vinos. Vino producido y consumido".

Font: caixes esmentades a la nota 3.

20 Expedients sobre la reconstitució del vinyar. Arxiu Municipal de Verdú (A. M. V.).

20b Relació de 1880-81. A. M. V.

21 "Estadísticas de viñas filoxeradas". 28 d'octubre de 1909.

22 Els preus anuals del vi a Balaguer són la mitjana dels dotze preus mensuals. Es conserven als registres III. 1. (1) i III.

1. (2). A. M. B. Els preus de Figueres i Sant Pere de Ribes, elaborats, respectivament, per D. ARMENGOL i J. PUIG I MIRET, s'han reproduït de GARRABOU, R. "La crisi agrària...", p. 194.

23 L'elaboració i font dels preus de l'oli a Balaguer són les mateixes indicades a la nota 22. Els de Figueres, elaborats per D. ARMENGOL, provenen de GARRABOU, R. "La crisi agrària...", p. 192.

24 "Canal de Urgel. Estadística...". 28 de febrer de 1921.

25 Els preus del vi de Sant Pere de Ribes, elaborats per MIRET, han estat obtinguts de RAVENTÓS, J. "Reguladors naturals del preu del vi", publicat a "La crisi vinícola", ps. 13-22.

Congrés Històric Internacional del Centenari
de la fil·loxera i el cava
19-22 d'octubre de 1987

FIL·LOXERA I PROPIETAT EN UNA
EXPLOTACIÓ AGRÍCOLA: EL MAS PALOMA
D'ARTÉS (BAGES)

Llorenç FERRER i ALOS
Universitat de Barcelona

La dificultat d'accés i la manca de documentació comptable són les dues principals dificultats per estudiar els efectes econòmics i socials que va provocar la fil·loxera en les explotacions vitícoles i, en conseqüència, sobre els individus que en vivien. Per això, la localització de diversos lligalls amb llibres de comptabilitat, contractes agraris i altres documents sobre el mas Paloma d'Artés (Bages) ha fet possible intentar l'estudi del comportament del propietari d'un mas característic de la Catalunya Central² i copsar les possibilitats d'aquest tipus de documentació³.

El Mas Paloma.

L'activitat llanera fou la base de l'acumulació de la família Vilarrúbia de Moià. Durant el segle XVII, la família inicià una tendència cap al rendisme amb la inversió dels seus capitals en la compra de terres que, a principis del segle XVIII, culminà quan es traslladaren a viure al Masot -una de les propietats comprades totalment refeta- i la família obtingué el títol de " ciutadà honrat". Des d'aleshores els Vilarrúbia varen tenir el comportament característic dels hisendats rurals.

En aquest procés, de fer-se amb un patrimoni, cal emmarcar la compra del mas Paloma d'Artés situat a uns 15 kms. del Masot, en un dels pobles del Bages on la viticultura era més important. El vi que es consumia a la casa principal de Moià -on la vinya hi tenia molt poca importància- provenia tot de la Paloma com consta en la comptabilitat⁴. El mas fou comprat el 3-II-1649 a Bartomeu i Miquel Sala de Barcelona per 2800 ll.⁵. El mes d'abril pagaven 285 ll. de lluisme a la Mensa Episcopal de Vic. El maig de 1659, el Bisbe de Vic els hi ratificava l'establiment emfiteutic del mas, amb el compromís de pagar 1 ll. 10 s. anualment. El maig de 1868, els Vilarrúbia pagaven 160 rals per la redempció del cens a l'Estat, amb la qual cosa unificaven el domini útil -ja en possessió seva- i el directe -en possessió del Bisbe de Vic i, amb la

Fil·loxera i propietat...

desamortització, en mans de l'Estat⁶. Per esdevenir propietaris absoluts solament els mancava resoldre el contenciós amb els rabassaires: clarificar si amb la rabassa hi havia o no cessió del domini útil i, evitar qualsevol reivindicació que pogués questionar la propietat del mas.

El mas Paloma era una unió de masos medievals (Matacans, Torremartina, Miralles, Basas i Sucarrats) i tenia una extensió l'any 1872 de 307Q. segons les mides preses per un agrimensor⁷, les quals es distribuïen de la següent manera:

	Terres conreades pel propietari o masover	Terres conreades pel parcer
Secà	5q. 1q. 3p.	
Horta	7q. 3p.	
Oliveres	6q. 3q. 2p.	
Vinya	8q. 11q.	257q. 8q. ⁸
Erm	1q. 6q. 2p.	
Bosc	26q. 9q. 2p.	
TOTAL	490 4q.	257q. 8q.

Gairebé tot el mas era conreat i, encara no un 10%, era dedicat a bosc i erm. El cereal, l'horta i l'olivar ocupaven l'extensió suficient per a que en pogués viure el masover i l'amo pogués fer-ne l'oli que necessitava per al seu consum. La vinya ocupava la resta (entre el 80 i el 87% del total del mas). L'explotació estava orientada clarament a la producció vitícola i poc podia augmentar l'àrea de conreu.

Sabem que a l'entorn de 1860 l'extensió plantada de vinyes era de 207,7Q.⁹. Segons els contractes de rabassa, l'augment de la plantació es realitzà al següent ritme:

Plantades abans de 1860		207,7Q	
1860-1863	4	23.3Q.	231,-Q 11,2%
1870	2	12.7Q.	243.7Q 6,1%

Abans de 1860 hi havia plantat el 80.6% de les vinyes del mas. El mateix Vilarròbia reconeixia que per aquells anys li estaven arribant 20Q. més que corresponien als quatre contractes signats entre 1860 i 1863. S'assolia aleshores el 89,7% de l'extensió total. La resta havia de plantar-se als voltants de 1870¹⁰. Més tard, el 1881 trobarem el darrer establiment el qual era de la vinya que tenia reservada el propietari. Podem afirmar, doncs, que a l'entorn de 1870, el mas Paloma havia tocat el sostre de l'expansió vitícola.

El mas estava dividit en 50 parcel·les. La més gran (unes 40Q.) agrupava una petita quintana de secà, la vinya de l'amo, el bosc i erm. Vora el torrent de l'Horta hi havia l'hort que abastia el mas i en un altre indret l'olivar. Les altres 46 estaven repartides entre els parcers (la més gran media 15Q. i la més petita 11q.). El 1860 hi havia 26 parcers i el 1872, 32, la qual cosa vol dir que alguns parcers havien de conrear més d'una parcel·la.

L'explotació del mas s'organitzava de forma molt simple: a la masia hi residia el masover; el 1868 ja rebia el nom de majordom perquè, en realitat, la seva tasca era tenir cura de la producció, venda del vi i de la bona marxa de l'explotació vitícola. El contracte de masoveria clàssic contempla partir-se els fruits que doni el mas. En aquest cas, el majordom tenia francs els fruits de les quintanes (d'altra banda molt petites), hortes i herbes del bosc; a canvi, havia de controlar la verema, la fabricació del vi, vetllar pels bons preus, etc.

La producció de vi era a càrrec dels parcers. El propietari havia cedit a rabassa morta (més endavant veurem l'estratègia seguida per aquell) petites parcel·les amb l'objectiu de plantar vinya. Els parcers havien de pagar la quarta part de la verema que collien. Entre 1850 i 1860, en Vilarrúbia va intentar concentrar una gran extensió de terreny en un sol parcer: Joan Soler i Padró el qual el 1860 tenia 53,3Q. de terra establertes; Joaquim Gironella, 23,7Q., mentre que dels 24 restants sols dos voltaven les 10Q. Sembla com si l'amo estigués interessat en concentrar la cessió amb pagesos mitjans del poble perquè creia, que estarien interessats en millorar la producció i, de rebot, un augment de les parts per l'amo. A la pràctica això no funcionà i Joan Soler va anar venent part del domini útil que posseïa; el 1872 tenia només 27,8Q. i continuà venent.

El relatiu fracàs de Joan Soler no invalida la hipòtesi que Fesco Vilarrúbia cercava parcers, que fossin solvents i no creessin problemes. Si calculem les terres que tenien en explotació els parcers de Vilarrúbia citats a l'amillament d'Artés de 1872, ens adonarem que el 53% dels parcers conreaven més de 16,5Q., és a dir, una quantitat de terres que permet qualificar-los de pagesia mitjana¹². Els parcers conreaven les vinyes i de la verema, una quarta part anava a les tines de l'amo. De la resta en feien vi que comercialitzaven pel seu compte.

Fil·loxera i propietat...

La venda del vi, elaborat de les parts, era la base de les rendes que la família Vilarrobia extreia de La Paloma.

Producció, rendiments, preus del vi, beneficis de l'explotació i els efectes de la fil·loxera sobre aquestes variables

L'*Estadística de Artés* proporciona els quintars de verema recollits i les cargues de vi resultants de 1848 a 1864; el *Llibre de la Renda* la verema, cargues, preus pels quals va ésser venuda (si bé no sempre) i, el producte líquid anual de la finca de 1865 a 1908 i una llibreta de verema permet estudiar la collita de 1912. Amb aquestes dades hem elaborat el quadre 1 que permet fixar la conjuntura del vi i l'impacte de la fil·loxera.

La producció de vi va anar creixent mentre noves vinyes es posaven en conreu fins als voltants de 1870. Les bones collites proporcionaven unes 350 cargues de vi, obtingudes a partir de les parts de fruits dels parcers. Els anys de màxima collita foren el 1866, 1870, 1872 (la més important amb 435 cargues de vi), 1877, 1879, 1881 i 1883. A partir d'aquesta data la davallada de la producció és clara i sols s'assoleixen les 300 cargues un sol any, el 1894. Podem qualificar de males collites les que no superaren el centenar de cargues i això, es produí a partir de 1860 els anys 1884, 1885, 1889, 1893, 1896, 1898, 1899 (la pitjor amb 31 cargues de vi), 1900, 1901 i 1902. Si a partir del quadre 1, extreiem un resum de les cargues produïdes per quinquennis obtenim els següents resultats:

	<u>cargues</u>		<u>cargues</u>
1851-55	74,4	1881-85	238,7
1856-60	163,-	1886-90	176,6
1861-65	222,6	1891-95	197,2
1866-70	266,-	1896-1900	79,8
1871-75	292,7	1901-05	98,8
1876-80	292,4	1906-10	185,8 (sols 3 anys)

Aquestes mitjanes barregen collites bones i dolentes. S'observa com s'evoluciona cap a un màxim que s'assoleix entre 1871 i 1880, per baixar de forma accelerada el 1886 i assolir els mínims quan la fil·loxera va devastar el vinyar, en el quinquenni 1896-1900. L'impacte durarà encara

Llorenç FERRER i ALÓS

Quadre 1

Quintars de verema recollits de parts, cargues de vi que en resulten, preus del vi i beneficis obtinguts en l'explotació del Mas Paloma d'Artés (Bages)

ANY	Quintars de parts de fruits	Index 1848-1901=100	Cargues de vi	Index 1848-1908=100	Preus del vi	Index 1866-1908=100	Benefici del mas	Index 1865-1902
1848	916	108,6	183	97,5			(duros)	
1849	425	50,4	85	45,3				
1850	569	67,5	112	59,7				
1851	392	46,5	72	38,4				
1852	634	75,2	127	67,7				
1853	188	22,3	38	20,2				
1854	206	24,4	41	21,8				
1855	470	55,7	94	50,1				
1856	872	103,4	174	92,7				
1857	779	92,4	156	83,1				
1858	1100	130,5	220	117,2				
1859	559	66,3	112	59,7				
1860	764	90,6	153	81,5				
1861	693	82,2	136	72,5				
1862	800	94,9	160	85,2				
1863	1100	130,5	220	117,2				
1864	1231	146,-	274	146,-				
1865	1561	185,2	323	172,1			318,-	54,3
1866	1715	203,4	368	196,1	9,9	51,-	886,-	151,4
1867	1406	166,8	(281)	149,7			939,-	160,5
1868	449	53,3	109	58,1	16,-	82,5	288,-	49,2
1869	704	83,5	173	92,2	16,5	85,1	512,-	87,5
1870	1727	204,8	399	212,6	14,3	73,7	1030,-	176,-
1871	1117	132,5	242	128,9	16,7	86,1	744,-	127,2
1872	1724,5	204,5	435	231,8	12,2	62,9	861,-	147,2
1873	1454	172,5	343	182,7	16,6	85,6	1043,-	178,3
1874	1353	160,5	322,5	171,8	7,6	39,2	235,-	40,2
1875	499	59,2	121	64,5	17,1	88,1	41,-	7,-
1876	1056	125,3	273,8	145,9	13,2	68,-	790,-	135,-
1877	1445	171,4	369	196,6	18,6	95,9	829,-	141,7
1878	288	34,2	112	59,7	23,2	119,6	314,-	53,7
1879	1518	180,-	379	201,9	26,2	135,1	1603,-	274,-
1880	1508	178,9	328	174,7	20,4	105,2	1504,-	257,1
1881	1522	180,5	375,8	200,2	20,5	105,7	1403,-	239,8
1882	689	105,4	289	154,-	25,2	129,9	941,-	160,8
1883	1768	209,7	348,8	185,8	15,7	80,9	1005,-	171,8
1884	430	51,-	96	51,1	11,-	56,7	108,-	18,5
1885	294	34,9	84	44,8	31,5	162,4	219,-	37,4
1886	963,75	114,3	234	124,7	20,-	103,1	817,-	139,6
1887	483	57,3	118	62,9	9,2	47,4	187,9	32,1
1888	975	115,6	229	122,-	16,-	82,5	581,8	99,4
1889	364	43,2	69	36,8	27,5	141,8	204,8	35,-
1890	910	107,9	233	124,1	20,-	103,1	724,3	123,8
1891	787	93,3	210,5	112,1	22,5	116,-	791,4	135,3
1892	1066	126,4	269	143,3	14,2	73,2	382,9	65,4
1893	69,25	8,2	46	24,5	13,3	68,6	305,1	52,1
1894	1182	140,2	310	165,2	13,2	68,-	768,3	131,3
1895	618,5	73,4	150,5	80,2	25,-	128,9	695,5	118,9

Fil·loxera i propietat...

1896	389	46,1	91,4	48,5	27,5	141,8	506,8	86,6
1897	457	54,2	115,5	61,5	26,7	137,6	508,7	86,9
1898	344	40,8	85	45,3	28,-	144,3	333,2	56,9
1899	129	15,3	31	16,5	30,-	154,6	109,-	18,6
1900	282	33,4	76	40,5	24,7	127,3	100,2	17,1
1901	456	54,1	82	43,7	27,-	139,2	--	
1902			83	44,2	28,-	144,3	308,6	52,7
1903			(78,4)	41,8	27,-	139,2	363,6	62,1
1904			147	78,3	20,8	107,2	458,5	78,4
1905			103,7	55,2	15,-	77,3	96,-	16,4
1906			--				--	
1907			190	101,2	15,-	77,3	428,7	73,3
1908			213,5	113,7	12,8	66,-	288,5	49,3
1909								
1912	769,5	91,3	(153,9)	82,-				

de 1901-1905, però el 1906-1910 es recuperen els nivells de producció de 1886. Interessa fixar-nos en el fet que la davallada en la producció de vi comença abans dels efectes devastadors de la fil·loxera.

Les pedregades, oïdium, sequedat, malura etc. són les causes adduïdes pel propietari del mas per explicar les males collites que semblen augmentar a partir de 1880¹³. És significatiu, que la primera vegada que apareix la despesa d'ensolfatar és el 1887 quan hi ha problemes amb el mildiu. És aquest any que el propietari recuperarà el primer domini útil d'una parcel·la cedida a rabassa amb la següent argumentació del parcer:

Atendiendo que la finca de que se trata por razón de las enfermedades que sufren las cepas allí existentes, dan un producto mezquino que no llega de mucho a sufragar los gastos de su cultivo, por cuyo motivo ha disminuido notablemente su valor.

La fil·loxera, en aquest marc, fou la culminació dràstica d'un procés, especialment per als rabassaires, durament castigats per les males collites i amb dificultats per aprofitar els possibles bons preus del vi. Arribem a un punt central: quan arribà la fil·loxera a Artés? El 1893 es produeix la segona pitjor collita des de 1860 (46 cargues). El nou hereu que s'ha fet càrrec del mas no explica els motius de les collites com el seu pare. Dos elements fan pensar que encara no és l'any de la fil·loxera: 1/ la collita de l'any següent arriba a 310 cargues (la més alta des de 1883); si els ceps haguessin mort no hi havia hagut temps de replantar-los i 2/ el propietari recupera les vinyes dels parcers entre 1896 i 1898.

La collita més baixa de tot el període estudiat s'assoleix el 1899 amb 31 cargues, però des de 1896 fins al 1903 no es superen les 100

cargues. El 1898 s'arrencaven els ceps morts de la vinya de l'amo i es plantaven ceps americans. Aquest fou l'any que la fil·loxera devastà els ceps de l'explotació.

El 1897, en el Llibre de la Renda ja consta com a ingrès 22,5 ptes. de *censos dels parcera nous*, la qual cosa indica, que la replantació fou immediata i, sense cap dubte, que s'havia de fer amb peus americans. El quinquenni 1896-1900 fou de mínim anual (79,8 cargues) però el 1906-1910 ja s'havia assolit el nivell de 1886 quant a producció.

En el quinquenni de màxima producció (1871-1875) el mas Paloma rendia 4,4 cargues per quartera que equivalen a 18,1 Hl./Ha. Aquest rendiment és molt similar al que vàrem calcular pel Mas Solei de Sant Salvador de Guardiola a finals del segle XVIII (17,37Hl./Ha) i al que Roig dona pel Partit Judicial de Manresa (16,68 Hl./ha.)¹⁴. Confirmaria que des de finals del segle XVIII gairebé no hi havia hagut augment de la productivitat.

El *Llibre de la Renda* subministra, també, informació sobre els preus en què era venut el vi. El mas produïa fonamentalment vi clar (el tipus més característic del Bages) i unes poques cargues de vi blanc. A aquestes dues menes, cal afegir el vi premsat de menor qualitat venut a part, el vi mal acabat que es destinava a aiguardent i algunes vegades es parla de vi negre. El benefici del mas s'obtenia de la venda de tots aquests tipus, però per elaborar una sèrie de preus, hem de procurar destriar-los. Les dades del quadre 1 fan referència al vi claret i sols incorpora el premsat quan es venia al mateix preu.

Els preus del mas Paloma són els preus resultants de la política del propietari que busca vendre dins de l'any, en el moment més propici, i que procura elaborar un vi d'una certa qualitat triant la verema, separant les premsades etc.¹⁵ i són també els preus rebuts pel productor a l'engròs a peu de vinya. La sèrie reflecteix els avatars de les collites. El 1874, per exemple, s'assoleix el punt més baix: la collita fou abundant però, per problemes durant la verema, va donar un vi d'inferior qualitat que es va vendre majoritàriament per aiguardent. Si poguéssim reconstruir els preus pels quals van vendre el vi els parcera

Fil·loxera i propietat...

(venut poc després de la primera trascolada i sense cap selecció) la sèrie seria segurament molt diferent'.

De l'evolució dels preus d'aquest mas, s'observa l'existència de dues conjuntures amb preus alts: de 1878 a 1882 que, juntament amb les bones collites, serà el període de més beneficis per al mas i, de 1895 a 1903, que coincideix amb la devastació de les vinyes bagenques, la qual cosa salvarà, en part, al propietari. Entremig alguna alça important com la punta de 1885 (màxim de la sèrie) i 1889. Els preus estaran per dessota de la mitjana del període fins al 1877, seran baixos també el 1883 i 1884, el 1887 i 1888 i, sobretot de 1892 a 1894. El 1905 s'observa també una nova davallada.

Un estudi complet d'aquesta sèrie demanaria la deflactació de la mateixa i la comparació amb la d'altres indrets de Catalunya. No és però aquest l'objectiu d'aquest estudi. Ens interessa assenyalar la importància dels preus en la renda final del mas, i, en la creació de problemes als rabassaires, que pot explicar la sortida que es trobarà després de la fil·loxera.

Els ingressos del mas depenien sobretot dels preus, del volum de la collita de raïm i de la qualitat del vi obtingut. En els primers anys de comptabilitat apareixen algunes cargues d'oli i a mesura que avancem cap a finals de segle augmenta la venda de raïm picapoll, sense transformar-lo en vi, i, ja en plena crisi fil·loxèrica, adquireixen una certa importància les parts de gra i faves que paguen els parcers (segurament abans de replantar) i censos en metall·lic derivats de les noves relacions contractuals. Tot i així, sempre suposa un percentatge poc important.

Com a despesa fixa trobem la contribució i les despeses derivades de pesar i fonyar la verema. A més, podem trobar despeses per obres en el mas, per refer l'utilitatge agrícola o contribucions especials als liberals o als carlins en plena guerra (aquestes van afectar sobretot l'any 1875). La fil·loxera no es cita mai de forma directa, sols el 1898 ocasiona una despesa directa: plantar la vinya de l'amo amb ceps americans.

La renda líquida que rebia el propietari era la diferència entre els ingressos i les despeses i així s'anota en el *Llibre de la Renda*. Una

anàlisi detallada demanaria separar tots els components però, per copsar com va evolucionar la renda, ens serveix la diferència bruta. Pot ser-nos útil calcular la mitjana anual per quinquennis:

1866-1870	731 duros	1891-1895	588,6
1871-1875	584,8	1896-1900	311,6
1876-1880	1008	1901-1905	306,7 (4 anys)
1881-1885	735,2	1906-1910	358,6 (2 anys)
1886-1890	503,2		

El quinquenni millor fou el de 1876-1880 (concretament els anys 1879, 1880 i 1881) en què es superaren els 1000 duros de benefici. Aquesta quantitat sols es va superar i de forma molt justa els anys 1870, 1873 i 1883. De 1866 a 1870 i de 1881 a 1885 es superaren els 700 duros i es podria acostar a aquesta quantitat el quinquenni 1871 a 1875, si el mas no hagués estat castigat el 1874 i 1875 per les contribucions dels liberals i els carlins. A partir de 1886 la davallada és notable, els 1000 duros de renda es redueixen a una mica més de la meitat i, si bé es manté fins al 1895, després davalla més encara fins voltar els 300 duros. Estem en plena crisi fil·loxèrica. La renda del propietari no davalla tant com les collites; els preus alts de 1895 a 1903 mantenen relativament alt l'ingres tot i l'escassetat de les collites i la recuperació de la producció a 1906 es veu aquí mitigada per la baixa dels preus.

Els anys de renda més baixa foren: 1875 (41 duros) coincideix una mala collita, preus baixos i les contribucions de guerra; 1884 (108 duros) mala collita i preus baixos; 1899 (109 duros) en plena fil·loxera (la collita és la més baixa del període) tot i uns preus molt alts; 1900 (100,2 duros) presenta els mateixos trets que l'anterior i 1905 (96 duros) amb la producció en recuperació però davallada dels preus.

De les reflexions que hem realitzat sobre les dades de producció, preus i renda del mas podem extreure les següents conclusions:

1/ Que la fil·loxera va fer notar els seus efectes amb una disminució molt important de les collites els anys 1898 i 1899. La baixíssima collita de 1893 és qüestionada per l'important increment de l'any següent. El fet que els preus fossin alts aquests anys va permetre que l'explotació tingués algun benefici però els mínims s'assoleixen el 1899 i el 1900.

Fil.loxera i propietat...

2/ La davallada de les collites (per efectes del mildiu, malures, pedregades etc.) és un fenomen anterior clarament perceptible des de 1886. Tot i les oscil·lacions dels preus, els beneficis davallen clarament.

3/ Les millors collites es situen entre 1871-1875 i 1876-1880. En el primer quinquenni els preus encara són baixos i amb la guerra carlina, el benefici és baix però el 1876-1880 i l'any 1881 les collites són bones i és el moment que el mas rendeix més.

4/ La crisi fil.loxèrica era la culminació d'uns anys de més o menys dificultats iniciats el 1886 i si l'amo del Masot s'havia de contentar amb menys ingressos (fixem-nos que mai hi ha resultats negatius), els parcera podien tenir autèntiques dificultats per subsistir. La sortida que es trobà a la propietat de la terra, s'entén no sols per la fil.loxera sinó pels avatars dels anys anteriors.

La fil.loxera i la propietat de la terra.

La fil.loxera i les crisis precedents ajudaren a clarificar el panorama de qui era el propietari de la terra. El contracte de rabassa morta implicava una cessió de domini útil i, per això, el rabassaire es creia amb el dret a reivindicar la propietat de la parcel·la que conreava. Vet aquí que els possessors dels masos adoptessin diverses estratègies de cara a evitar que fos possible¹². Francesc Vilarrúbia explica la política que ha seguit al mas i en el fons hi ha el problema de la propietat¹³.

El conflicte s'inicià el 1845 quan s'implantà el nou sistema tributari: *se suscitaron grandes cuestiones entre propietarios y rabassaires (...)* Hasta entonces no había establecimientos con escritura pública, generalmente hablando, todas eran escrituras privadas y en todas se obligaban los rabassaires a pagar todas las contribuciones. Fins aleshores sembla que no hi havia hagut cap conflicte però a partir d'aleshores se levantò un clamor universal contra los propietarios.

Sembla que els parcera de la Paloma no van moure brega sin embargo no quise poner su paciencia a prueba por más tiempo i va aprofitar que un d'ells va demanar permís per replantar, per pactar que contribuiria a

pagar una quarta part de la contribució, a canvi que tots firmessin escriptura pública. Els parcers li demanaren que contribuís en una tercera part *prometiendo un cultivo esmerado: efectivamente han cumplido como es de ver.*

Entre 1851 i 1852 tots els parcers passaren pel notari (les escriptures guardades a l'arxiu familiar comencen gairebé totes en aquests anys). *Todas estas escrituras son a rabassa morta cuya declaración hizo la Real Audiencia en 50 años; esto no se dice en la escritura porque si lo hubieran entendido no la habrían admitido.* El 1855 va signar dues escriptures noves que, a causa del oïdium que matava els ceps, contemplava permís per replantar tantes vegades com calgués pero sin perder de vista nunca la rabassa morta: ellos quizá entiendan otra cosa, pero la concesión solo se hizo para replantar durante este periodo caso de ser la viña víctima del oïdium.

Quan Joan Soler Padró (aquell que tenia una gran extensió de terres a rabassa del mas) va passar les terres a altres parcers quise que los adquirentes las recibieran con otros pactos, menos en numero y más claros, desapareciendo la rabassa morta substituyendola por un numero determinado de años y el de un contrato en lugar de establecimiento, con lo que se cierra el paso y se tapa la boca a los que pretenden que finida la rabassa pasa a ser propiedad del rabassaire, cosa nunca vista ni oida sino por socialistas, pero cuyas pretensiones son aplaudidas por los que desean lo ajeno.

A continuació en Vilarrúbia anunciava que copiava una escriptura de cada tipus i conclouia: estas copias no dispensan al propietario de leer, releer, estudiar y saber de memoria todas las escrituras que se hallan todas en su correspondiente lugar en el archivo de esta casa: los aparceros cada uno sabe muy bien de memoria la suya: es indispensable, pues, que el propietario las sepa todas. Això era signat el 13 d'octubre de 1872 i no hi ha més indicacions sobre el tema.

Tot i així, el 1871 també es trobà amb un conflicte que afectava la propietat. Després de la revolució de 1868, a Artés governaven uns descamisados que varen fer una nova recanació. Vilarrúbia ho analitza així: *Cuando se verificó esta recanación los descamisados tuvieron por objeto disponer las cosas para con el tiempo, apoyandose en los art. (...) de la nueva Ley Hipotecaria (...) hacerse propietarios los*

aparceros de las viñas que cultivan. L'estratègia consistia en que fossin els parcers els que paguessin els costos de la recanació per tal de poder reivindicar la propietat més endavant. Vilarrobia, conscient de la via que s'emprava, va pagar als parcers el que ells havien abonat a l'Ajuntament.

De tot el que portem dit es dedueix: a/ que hi havia un conflicte entre parcers i propietaris pel tema de la propietat i que l'amo, ben conscient, cerca fórmules per evitar la reivindicació; b/ que es proven diverses solucions: escriptura pública; parlar explícitament de rabassa morta però, amb el valor suposat de la sentència de la Real Audiència; concretar la duració en un període de temps (80 anys); desaparició de la paraula rabassa que és substituïda per altres, si bé el nou contracte encara passarà per notari. Amb la fil.loxera arribava la solució que esdevindria definitiva a la llarga: recuperar el domini útil cedit al rabassaire per compra (o per la simple mort dels ceps) i cessió de la terra a un altre parcer amb un contracte privat on enlloc es parla d'establiment/emfiteusi o rabassa.

La documentació del Mas Paloma permet copsar com es va produir aquest procés. Entre el Llibre *La Paloma* que recull un dibuix de cada parcel·la i un petit historial (complet fins al 1872 en totes les parcel·les) i el Lligall 10 que recull tots els contractes de 35 parcel·les (76% del total) podem veure com s'arribà a aquella solució definitiva.

Tenim la primera escriptura que passà pel notari (majoritàriament dels anys 1851 i 1852 tal com veïem més amunt), després les que fan referència a algun possible traspàs de domini útil entre els parcers i finalment, les que ara ens interessen, les escriptures en què l'amo recupera el domini útil. Quelcom no quadra: el propietari no sembla recuperar la terra per la simple mort dels ceps amb la fil.loxera ja que en aquest cas no tindria perquè passar pel notari. La recuperació es perfectament conscient: el retorn del domini útil és, en realitat, una compra d'aquell domini per una quantitat determinada.

Anem per parts. ¿Quan van començar les compres de domini útil per part del propietari? El resultat per anys és el següent:

Llorenç FERRER i ALOS

1875	1	1907	1
1888	1	1911	1
1897	5	1928	1
1898	9	1929	1
1900	1	1930	1
1904	2		
TOTAL	<u>24</u>		

De 1875 a 1930 tenim documentades 24 recuperacions (52,2% del total de les parcel·les i el 70,6% de les parcel·les que tenim escriptures). Poden ésser-hi totes o no. La tendència, però, és clara. El 25 d'octubre de 1875 es produí la primera i el propietari en pagà 746 ptes. El 11 de maig de 1876 la parcel·la ja era conreada amb contracte privat per Fermi Estefanell que va aguantar fins al 1907. La segona es produí el 1888, en ple període de dificultats i en pagà 225 ptes. Però el retorn massiu es produí arrel de la fil·loxera. El 1897 en tornaren 5 i el 1898, 9. Les escriptures deien clarament que es venia *el dominio útil y demás derechos enfitéuticos de una pieza de tierra que había sido viña pero cuyas cepas han muerto a causa de la filoxera* (Not. POAL, 21-V-1897). El preu pagat per aquesta recuperació anava de les 20 ptes (1 cas) a les 100 ptes (1 cas) passant per les 50 ptes. (10 casos) que era el preu normal. Després s'anà produint un goteig de recuperacions que acaben (en la nostra documentació) a l'entorn de 1930. L'interès per aquest retorn ja no va desaparèixer.

La recuperació es plantejava en forma de venda del domini útil per part del parcer. El propietari pagava una quantitat irrisòria si tenim en consideració el que s'havia pagat altres vegades de traspàs. Vegem un parell d'exemples: el 1851, Joan Soler i Padró era el parcer d'una parcel·la de 5Q. 11q. El 1871 va traspassar el domini útil a Sebastià Rubio i Munts que en va pagar 800 ptes. El 1904, l'amo comprava aquest domini útil per 50 ptes. O una altra de 10Q. 11q. que el 1884 era comprada per Joan Corter Riera per 2000 ptes. i el 1897 retornava a l'amo per 50 ptes.

Queden parcel·les que, en principi, no retornaren al propietari per aquesta via. Una d'elles, per exemple, fou establerta a Anton Berenguer, pagès d'Artés el 1855. Cap al 1930 el propietari anotà en el llibre de *La Faloma: la viuda ho ha arrendat sense autorització a Valentí Castells, paga molt malament*. Però aquests casos són excepcionals en la història del mas. La majoria de les altres parcel·les tenen contractes

Fil.loxera i propietat...

signats a l'entorn de 1870 (ja siguin nous establiments o revendes de domini útil) quan el propietari ja tenia clar que calia signar sense la paraula rabassa i per un termini concret de temps. Òbviament, amb aquesta fórmula, l'amo ja s'havia fet amb la propietat²².

I després, què? Calia replantar de seguida amb cep americà. La solució era ja àmpliament coneguda perquè la fil.loxera havia envaït abans altres zones de Catalunya²³. Sabem els ritmes de replantació de la vinya dels Gorros -la de l'amo- amb el nou peu de la mena que se'anomena riparia de millardet²⁴:

1898	600 ceps	1903	1636 ceps
1899	600 ceps	1904	1000 ceps
1900	600 ceps	1905	
1901	1200 ceps	1906	3000 ceps
1902	1434 ceps		
TOTAL			10070 ceps

D'aquestes dades es desprèn que la vinya fou replantada poc després d'haver mort els ceps tradicionals. El 1897 ja consten com a ingress del mas 22 pts. 50 cts. per censos dels nous parcers i el 1899 ja arriba a 113 pts. 92 cts.²⁵. Aquestes dades indiquen una plantació immediata però, no precisament per l'amo que havia recuperat la terra sinó per nous parcers. És a dir, que el retorn de la terra era un tràmit jurídic fonamental per acabar amb la discussió sobre la titularitat de la mateixa, però no era un qüestionament del sistema de producció, que continuà en mans de petits parcers que pagaven una renda al propietari. Cadascun dels nous tenia un paper de tractes privat del que s'havia exclòs a consciència tota al.lusió a la paraula rabassa²⁶.

Ara bé, els nous conreadors de la terra gerren els antics rabassaires amb el contracte canviat o era nova gent la que es feia càrrec de les parcel·les de vinya? La informació es fa més escassa i ens hem de limitar a les anotacions informals en les escriptures de recuperació de domini. El quadre següent mostra els antics i nous conreadors:

ANY D'ACCES A LA TERRA	ANTIC CONREADOR	ANY DE RECUPERACIÓ	NOU CONREADOR
1852	Valenti Rocasalbas	1900	Vda. Jacint Portí
--	Juan Genescá Tarrés	1928	No consta
1851	Josep LLauró	1897	José Vilarasau
1876	Domingo Sallent	1904	No consta
1883	Antonio Calderer	1888	Juan Soler Sala
1851	Juan Camprubí	1898	No es conrea
1884	Juan Corter Riera	1897	Joan Ruaix/Salvador Torras Posa
1867	José Soler Padró	1898	Josep Crusellas Solé

Llorenç FERRER i ALÒS

1881	Fco Viñas Morell	1907	No consta
1871	Sebastià Rubió Munts	1904	No consta
1870	Valenti Gros Masachs	1897	José Escayola
1894	Salvador Berenguer Riera	1898	Bartomeu Riera
1851	Salvador Moré	1875	Fermí Estefanell
1852	Isidre Torras	1897	Manuel Font
1851	Valenti Soler Padró	1898	Juan Soler Sala/ <i>Ton dels cavalls</i>
1851	Segimon Planas	1898	Jose Vilaseca Güell
1882	Teresa Soldevila	1898	Domingo Montros
1864	Victor Berenguer Galobardes	1898	Sebastià Creus
1863	Fco. Clapés Oliva	1898	No consta
1856	Fco. Ferrer	1930	No consta
1885	Juan Fargas Cuatrecasas	1929	Valenti Ponsa
1861	Juan Clapers	1911	Valenti Ponsa Puig
1851	Josep Pladevall	1897	Feliu Genescà Tarrés
1863	Sebastià Aguilar Monrós	1898	<i>Actualment abandonada</i>

Altres parcel·les que no coneixem la data de retorn

1851	Salvador Moré	--	Abandonada pel parcer/err
1851	Valenti Soler Padró	--	Mariano Comerma
1855	Carlos Vilaseca	--	Jaume Grané (1929)
1851	Juan Berenguer Cura	--	Valenti Ponsa/ Manuel Puig (1929)
1851	José Herp Jordà	--	Abandonada pel parcer/ no es conrea
1888	Padro Vilaseca	--	Jaume Escalé (1929)

A l'esquerra del quadre hi consta l'any del darrer traspàs i l'individu que es feu càrrec del conreu de la parcel·la. A la dreta l'any del retorn del domini útil a l'amo quan el coneixem i la nova situació de la parcel·la. Cal adonar-se de dos fets: a/ que en quatre parcel·les s'especifica que estan abandonades o no es conreen, la qual cosa prova, com després de la fil·loxera, la replantació de la vinya no va assolir el volum de la segona meitat del segle XIX i b/ que en cap cas els conreadors amb paper de tractes porten el mateix cognom que abans de la recuperació²⁴. És a dir, en bona part de les parcel·les es produí una renovació dels parcers. Queda pendent un estudi microhistòric d'aquests parcers: ¿d'on sortien els que es feien càrrec de les terres? ¿on anaren els que les deixaren? ¿Es produí un simple canvi entre els propietaris o el fenomen dibuixa una crisi més profunda de la comunitat, on vivien aquests parcers?

Una darrera pregunta: fins a quin punt la vinya es replanta? Hem vist com la cessió de terres a nous parcers i l'ús dels ceps americans fou immediata. L'evolució de les collites posa de relleu una clara recuperació a partir de 1904 i assoleix una xifra notable el 1908 (si bé representa un xic més de la meitat de les collites dels anys 70). El

1912 ja hi ha 31 individus que paguen parts (i no hi són comptats els de la parcel·la de Torremartina que es va vendre en aquests anys) front als 32 de 1872, si bé, potser, de forma més fragmentada perquè hem vist com algunes parcel·les s'abandonaren. El 1930 la vinya ocupava el 53,8% del total del municipi i el 75,9% de les terres conreades, front al 44,7% i el 76,9%, el 1872²⁴. Segons aquestes dades en els anys 30 la vinya s'hauria recuperat en el terme d'Artés en la seva totalitat.

Conclusió

La paraula fil.loxera surt poc en la documentació del Mas Paloma: quan es parla de replantar la vinya de l'amo i en els contractes de compra del domini útil quan s'especifica que la fil.loxera és la causa de la mort dels ceps. Ni una sola indicació de la plaga que s'acostava, ni una nota sobre la misèria que causava, ni cap advertència de com plantar els nous ceps. I en canvi, hem constatat com les collites s'ensorren els darrers anys del XIX, com el rendiment del mas es redueix al mínim... Sols els preus ajuden a mantenir l'ingrés que, tot i així, assoleix el punt més baix del període estudiat.

Hem mostrat, però, com la fil.loxera és el punt final d'un descens de la producció, dels preus i dels ingressos que cal atribuir a altres causes (mildiu, pedregades, etc.). I, segurament, era quelcom que es sabia que havia d'arribar (a les portes de Barcelona hi arribà el 1886) i es sabia també la solució que calia adoptar: la plantació de ceps americans. Tal vegada, per això, el propietari no deixa entreveure una gran preocupació en la seva documentació.

Els que resultaven més tocats eren els rabassaires. Les crisis continuades i la seva debilitat com a productors (que havien de vendre quan ho necessitaven i que no solia coincidir amb el moment òptim) va afeblir-los i la fil.loxera fou el cop final. El nou marc permetia resoldre un dels problemes que s'estaven plantejant des de mitjan segle XIX: el de la propietat de la terra. La cessió del domini útil amb el contracte de rabassa morta era una via jurídica que tenien els parcors de reivindicar que eren els propietaris de les terres que conreaven. A consciència, els possessors del primer domini útil (els amos dels masos) van desenvolupar diverses estratègies per evitar que aquell desig es pogués convertir en realitat. Hem vist les que desenvolupà l'amo de la

Paloma. La fil·loxera i la debilitat dels parcers per les crisis anteriors va permetre iniciar una política de rescat d'aquell domini útil que, de fet, accelerava la política iniciada de contractes desnaturalitzats als voltants de 1870.

L'organització de la producció no canvià. Nous parcers substituïren els antics rabassaires amb la signatura d'un *paper de tractes* que no passava pel notari, que no parlava d'establiment ni de rabassa, que es signava per un període fix d'anys i que hi havia moltes vies de desnonar el parcer si no complia amb les seves obligacions. Això sí, es continuava obligant al parcer a plantar vinya i al pagament de la quarta part de tots els fruits. D'aquestes parts es bastia el benefici del propietari.

El mas mai va tenir pèrdues. Alguns anys els ingressos baixaren de forma notable però el propietari sortia de la crisi amb un tema resolt: era el propietari absolut de la terra. La via jurídica per reivindicar la propietat de la terra s'havia avortat, quedava, si de cas, la via política.

NOTES

- (1) He d'agrair molt sincerament a la família Alibés, descendents directes dels Vilarrúbia de Moià, totes les facilitats que he tingut per consultar la documentació del seu arxiu familiar.
- (2) El marc econòmic i social d'aquesta part de Catalunya es troba àmpliament desenvolupat en el llibre de Llorenç FERRER i ALÓS, Pagesos, rabassaires i industrials a la Catalunya Central (segles XVIII i XIX), Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1987. Molts dels conceptes i línies d'interpretació apuntades en aquesta comunicació tenen la seva sustentació en aquell llibre.
- (3) La documentació bàsica utilitzada per a la confecció d'aquest treball ha estat la següent: *Llibre de la majordomia de la Paloma (1868-1935)*, on s'anoten les liquidacions de comptes amb el masover que residia al mas; *Llibre de la Renda (1865-1908)*, on s'anoten els ingressos, les despeses i el que ha proporcionat de líquid cadascuna de les explotacions agrícoles del Masot entre elles el mas que ens interessa; *Estadístiques i inventaris dels productes del Masot*, Lligall 1, concretament el plec que fa referència a l'esmentat mas; *Album Vilarrúbia*, llibre d'història de la família on s'hi relaciona l'història de totes les finques; *Establiments de la Paloma*, Lligall 10, amb els contractes agraris de la majoria de les parcel·les del mas i *Llibre La Paloma*, amb una descripció minuciosa de totes les parcel·les amb què estava dividit el mas i els rabassaires que les conreaven. Tots ells dins de l'arxiu que anomenarem Arxiu Vilarrúbia (AV).
- (4) En el registre d'entrades del mas de 1868 a 1904 consta que anualment es portaven al Masot unes 15 cargues de vi clar i una o dues de vi blanc per al consum de la casa. V. *Llibre de la Renda...*, AV.
- (5) L'*Album...* no dona la professió dels venedors. Tot i així sabem per una definició d'un censal l'any 1747 que el 1802 el propietari era n'Antic Paloma d'Artés. I segons un capbreu de 1558, el propietari era Bartomeu Paloma (Programa del XVII Centenari del Vehicle Usat, Artés, 16/17 d'abril de 1977). El mas formaria part d'aquelles explotacions que, segurament per deutes, passaven a un altre grup social que acumulava terres (V. Ll. FERRER, cit., pp. 483 i ss; 648-663).
- (6) Totes aquestes informacions són extretes de l'*Album Vilarrúbia*. Amb més detalls poden consultar-se les escriptures pertinents.
- (7) L'any 1871 es féu una nova recanació del terme d'Artés (nosaltres l'hem utilitzada en el treball esmentat més amunt per estudiar l'estructura de la propietat d'aquest municipi). Segons Vilarrúbia *esto fue obra de los descamisados del pueblo que gobiernan desde la revolución de 1868*. Aquests varen comptar la quartera de 1225 canes quadrades, quan en els anteriors amillaraments s'havia comptat a 1600, la qual cosa va fer augmentar el nombre de quarteres del terme d'una forma considerable. Sembla, però, que aquesta recanació fou molt exacte com es desprèn del mapa particular que feu aixecar en F. Vilarrúbia pel mateix agrimensor i per a ús particular, el qual coincideix amb la medició de l'amillarament.
- (8) *Estadísticas últimas de Artés*, Lligall 1, AV. En aquest document es recull l'extensió de cada parcel·la però no especifica l'àrea dedicada a vinya. Òbviament eren parcel·les cedides per plantar vinya, però d'acord amb l'amillarament d'Artés, els parcers dedicaven un 10% de l'extensió establerta en guaret per poder reconstruir la vinya. Així, aquestes quarteres de vinya s'haurien de reduir en aquest percentatge.
- (9) en les *Estadísticas...*, cit. es parla de 1894, 10q, però si tenim en consideració que la quartera de 1872 era més petita, l'extensió plantada de vinya s'ha de corregir.
- (10) Hi ha encara una diferència de 14q. entre aquest total i la vinya plantada el 1872. Hem de dir que no coneixem la data de plantació de 5 parcel·les.
- (11) Citaré només algunes clàusules del contracte que signaren Fco. Vilarrúbia i Segimon Planas el 1868:
- (...) 3. Tots els dias al mati, mitj dia i vespre i mes si convé, visitarà el celler observant amb cuidado una per una les botes i tines per a no donar lloc a derrames de vi per ruptures de cercols i altres incidents.

(...) 8. En tot temps del any estarà al corrent del estat de les vinyes dels parcers, però amb especialitat en les cercanies del vermar, per a poder classificar amb acert la verema que portarà a les tines, a fi de no mesclar la de vinya vella amb la de vinya jove; la podrida amb la sana; la verda amb la madura; i el mateix règim observarà en los trascols amb los vins colocalant-los en les botes separadament cada un conforme a la seva classe.

(...) 9. Colocat el vi definitivament en les botes, se observaran los moviments d'alsa i baixa dels preus i en esser ocasio oportuna o be quant disposarà l'amo se posaran acordes i el Majordom procurarà la venda dels vins en los termes mes aventajosos al amo.

Establiments de la Paloma, Lligall 10, AV.

(12) Sobre aquest concepte i els trets d'aquest grup social vegeu Ll. FERRER, op. cit., pp.209-210, 292-299, 664-666.

(13) Vegem-ne alguns comentaris:

(...) 1884. En principis de setembre passà una pedregada tal que subseguida de una neulia tant extraordinaria que en pocs dias senporta tres cuartas parts de la añaada que se presentaba bastant bona.

(...) 1885. La enfermetat coneguda pel mildiu se ha menjat casi tots los rahims del non, sens exeptuar los de la Paloma.

(...) 1886. La restan se la ha menjada també el oidium i el mildiu y la sequedat; al principi presentaba bé però la falta de pluja que no la conegué fins a ultims de setembre; allavos vingueren pluges y amb ellas las ditas calamitats.

Llibre de la Renda, ... AV.

(14) V. Ll. FERRER, cit., pp. 113-117; R. RODIG ARMENGOL, Memoria acompañatoria al Mapa Regional Vitícola vitícola de la provincia de Barcelona, Barcelona, 1890, p. 25.

(15) El contracte signat el 1868 amb el majordom és una bona prova que es procurava produir un vi de qualitat, com ho és també la nota que el propietari copiava en el *Llibre de la Renda* després d'una experiència el 1870:

Desitjós de que esta finca produis lo mes posible millorant los vins, he fet probar durant quatre anys dirijime a la obra del Sr. Castellet de Tarrasa, no tiran a las tinas la rapa al foñar, pasania, prensania y llansarla, resulta que las tinas en que se ha practicat esta operaci6 han donat totas un vi terbol y que mai se ha volgut aclarir (...) Per consequent lo que convé es no triar altra cosa que los rahims verts, terrosos o pudrits posanillos en una tina separada, y no tenir oberta mes que una tina per los rahims bons; plena una obrine altra...

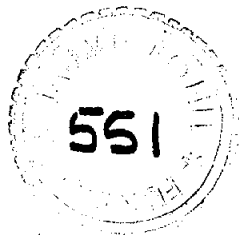
(16) Sobre l'evolució dels preus del vi a la segona meitat del segle XIX podeu veure: J. PUJOL ANDREU, *Las crisis vinícolas en Cataluña. Los precios del vino común (1892-1935)*, a M. GONZALEZ PORTILLA, J. MALUQUER, B. DE RIQUER (Eds): Industrialización y nacionalismo. Análisis comparativos, Univ. Autónoma de Barcelona, 1985, pp. 181-195; J. PUIG MIRET, *Cotización del vino en San Pedro de Ribas durante el centenario del Instituto de San Isidro*, Calendario del payés, 1951, pp. 114-118; J. COLMER Tesi de llicenciatura. Vegeu també: G.E.H.R., El vino: 1874-1907. Dificultades para construir la serie de sus cotizaciones, Madrid, 1981; N. SANCHEZ ALBORNOZ-T. CARNERO; Los precios agrícolas en la segunda mitad del siglo XIX: vino y aceite, Madrid, 1981. Pel Sud de França vegeu R. PECH; Entreprise viticole et capitalisme en Languedoc Roussillon: du phylloxera aux crises de Mâvente, Carcassonne, 1975, pp. 511-513.

(17) Per contextualitzar la lògica del contracte al Bages v. Ll. FERRER, cit. Sobre l'evolució de la rabassa i la formulació d'hipòtesis de cara a la resolució del conflicte vegeu el treball de E. GIRALT i RAVENTOS, El conflicto rabassaire y la cuestión agraria en Cataluña hasta 1936, Revista de Trabajo nº 7 (1965).

(18) *La Paloma, Explicaciones, instrucciones, observaciones, AV.*

Fil·loxera i propietat...

- (19) Escripcions de les parcel·les 1076 i 1073, Lligall 10, AV.
- (20) Així de les 11 parcel·les de les que no tenim les escriptures, sis foren establertes a partir de 1870 o s'havia produït algun traspàs amb posterioritat a aquesta data i de les altres 11 de les que tenim escriptures, però no hi ha recuperació de dominis per via notarial, 3 foren signats després de 1870, *Lligall 10 i Llibre La Paloma*, AV.
- (21) V. J. IGLESIES FORT, La crisis agraria de 1879-1900. La fil·loxera a Catalunya, Ed. 62, Barcelona, 1968 i GIRONA, P., La invasión filoxérica en España, Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona nº 557, Vol. XXVI, nº 8, Barcelona, 1942.
- (22) *Llibre de la Majordomia*, any 1908, AV.
- (23) *Llibre de la Renda...*, cit. any 1897 i 1899.
- (24) Veure el treball presentat en aquest mateix congrés per Ll. FERRER i C. SANTMARTÍ.
- (25) La reincidència de determinats noms en un poble i l'ús freqüent de renoms fa difícil la tasca d'identificar la continuïtat entre els parcers. Tot i així, el trencament entre abans i després de la fil·loxera s'observa també si comparem la *Relació nominal de parcers, 1896-1897*, Lligall 10, AV, amb la *Llibreta dels parcers de La Paloma, 1912*, AV. Pocs són els cognoms que coincideixen.
- (26) Les dades absolutes, però, no coincideixen. El 1930, Artés tenia 4001,8Q. d'extensió i el 1872, 6159,3Q. Així mateix, la vinya ocupava 2152,5Q. el 1930 i 2753,7%, el 1872. No saben si la diferència es devia a ocultació o a un valor diferent de la quartera. Per les dades de 1930 vegeu GIRABAL, J.: La distribució de conreus i propietat de la terra a Artés a partir de l'amillament de 1930, treball de curs, Univ. de Barcelona, 1981, inèdit.

LA FIL.LOXERA AL CAMP DE TARRAGONA (1878-1923).

FERRER, M.A.; BUIGUES, J.C.; DOMENECH, R.; MUIÑOS, M.J.; SEGU, N.*

Els estudis efectuats sobre la incidència de la fil.loxe-
ra al Camp de Tarragona formen part d'obres globals sobre el tema,
que ofereixen una panoràmica vàlida, però, precisament pel seu
caràcter, amb un aprofundiment desigual, que queda centrat, gaire-
bé, en els aspectes econòmics.

Estava justificat, doncs, l'encetar una recerca que pre-
sentés un estat de la qüestió referent a les nostres comarques, i
això, intentant analitzar tota la documentació a l'abast que so-
bre el tema es conserva. Preteníem, a l'hora de plantejar aquest
estudi, introduir-nos en la problemàtica agrícola que la plaga
desencadena, però, i sobretot, ens proposàvem reflectir la proble-
màtica agrària, la incidència social de l'insecte, les variacions
contractuals, els moviments reivindicatius de la pagesia, aspecte
aquest poc tractat fins ara.

Per tal d'assolir aquest objectiu, foren consultats els
llibres conservats a l'Arxiu de la Diputació de Tarragona, l'Ar-
xiu Històric provincial, com també els Municipals i Hemeroteques
de Tarragona, Reus i Valls, sense oblidar les entitats afins bar-
celonines. Recullírem, a més d'Actes, Butlletins, Protocols, lli-
galls de l'Estació Vitícola i Enològica de Tarragona, etc., una
trentena de publicacions periòdiques de tot el Camp de Tarragona.

El volum de la informació, com també els plantejaments
més amunt esmentats, aconsellaren dividir la nostra aportació en
dues parts -cronologia de la plaga, situació de la viticultura,
plàn de defensa i conseqüències, d'una banda; i aspectes socials;
de l'altra. Sense perdre de vista la seva mútua interrelació, i el
sentit unitari que les configura, aquesta distribució permet una
més clarificadora exposició dels fets.

Tanmateix, hem d'extreure, ja des d'aquest moment, una
primera conclusió: La documentació conservada permet elaborar la
història de les superestructures, bé que la veu dels sectors més
desafavorits del camperolat, no hi queda reflectida en cap cas.

* L'equip encarregat de dur a terme la recerca documental sota la di-
recció de M. Antònia Ferrer i Bosch, està integrat, a més, per J.A. Collazos,
V. Cortés, N. González, J. Guari, E. Martín, L.A. Santos i L. Vives.

LA FIL.LOXERA AL CAMP DE TARRAGONA: LA VINYA, LES TECNIQUES I LA
COMERCIALITZACIO DEL VI (1878-1923).

FERRER, M.A.; BUIGUES, J.C.; MUIÑOS, M.J.

I.- Situació de la viticultura a l'arribada de la fil.loxera.

Per al Camp de Tarragona, la incidència de la fil.loxera significà la paral.lització d'una activitat econòmica que, des de finals del segle XVIII, s'havia orientat preferentment cap al comerç de vins i aiguardents (1). A partir del 1786, any en què fou concedit a Tarragona el permís de comerciar lliurement amb Amèrica, el conreu de la vinya s'expansionà arreu en detriment d'altres productes agrícoles.

Pel que fa referència a la importància de la producció vitícola, hem d'assenyalar que, d'un total de 90.332 Hes. conreades al Camp de Tarragona, unes 39.455 eren dedicades al conreu de la vinya, el que representa un 43,67% del total; a continuació veiem quina n'era la distribució per les tres comarques del Camp (2):

	Terres conreades	Terres dedicades a la vinya	Percentatge.
Alt Camp	27.283 Hes.	13.077 Hes.	47,14%
Baix Camp	38.283 "	14.569 "	38,05%
Tarragonès	24.308 "	11.808 "	48,58%

A partir d'aquestes dades observem com, dins el conjunt del Camp, eren les comarques del Tarragonès i Alt Camp on la dedicació a la vinya era més extesa. La raó a aquesta qüestió escau en el fet que a la comarca reusenca, a partir dels estralls ocasionats per la plaga de l'oïdium, el qual afectà la vinya a mitjans segle XIX, es va substituir, en alguns llocs, la vinya per altres conreus que s'addeien a les seves terres i que aportaven determinats avantatges econòmics, com eren l'avellaner, el fruit del qual es destinava a l'exportació i al voltant del qual es creà un destacat mercat, i el garrofer, que va anar assolint importància amb l'augment

dels animals de treball. Pel contrari, a les comarques de Tarragona i Valls, les condicions eren diferents; d'una banda, el conreu de l'avellaner i el garrofer era poc conegut i, en conseqüència, no n'hi havia una tradició; d'altra, els seus terrenys, més pobres i accidentats, presentaven unes condicions immillorables per a la vinya (3).

Durant la segona meitat del segle XIX, especialment a partir de l'aparició de la fil·loxera a França, amb el que això comportà beneficis per a la comercialització dels productes vitícoles catalans, el conreu de la vinya s'expandí per terres camps i es realitzaren noves plantacions en terrenys erms fins aleshores (4).

La producció vitícola al Camp de Tarragona era molt diversificada, ja que es conreaven més de 46 varietats de ceps, entre les quals destaquen, en conjunt, el raïm negre -Garnatxa, Sumoi negre, Carinyena, Picapoll, Mataró- bé que tenien una relativa importància el Moscatell i la Cartuxa, blancs (5). Segons Giralt, les varietats negres eren preferides a les blanques per raó de la seva forta resistència, especialment cara a una exportació que no garantia condicions òptimes en el transport del vi (6).

En un mateix terme municipal es conreaven diferents classes de ceps, i això dificultava l'obtenció d'una collita homogènia; aquesta tendència era més acusada al Tarragonès on, per exemple, a Constantí es conreaven unes 25 varietats. Per comarques, la distribució de les classes més conreades era: Sumoi, Cartuxa, Garnatxa i Palop a l'Alt Camp; Garnatxa, Carinyena, Picapoll i Mataró al Baix Camp, i Sumoi, Garnatxa, Moscatell, Ull de Llebre i Picapoll al Tarragonès (7).

Pel que fa a la graduació dels vins tipus, els de la comarca de Reus eren els que n'obtenien la més elevada, oscil·lant entre 12 i 13 graus, mentre que els de les zones de Tarragona i Valls assolien una graduació entre 11 i 12 (8).

Aconseguir una determinada producció vitícola presentava certs problemes, ja que el conreu de la vinya oferia diverses deficiències. En general, les tècniques eren inadequades, basades en unes feines rutinàries consagrades pel costum: així, i seguint els comentaris de l'Estació Vitícola i Enològica de Tarragona (EVE), podem destacar, el sistema de nugar sarments en lloc d'efectuar una poda defi-

nitiva; la utilització de la navalla per a veremar; l'escàs ressó de l'aplicació d'adobs químics; la manca d'eines apropiades, i l'ús de la sulfatació com a remei curatiu en lloc de preventiu. Davant aquesta precària situació, la vinya es trobava indefensa enfront el seguit de plagues que l'afectaven periòdicament, i sotmesa a les incidències climatològiques.

Els principals insectes que atacaven la vinya eren l'oïdium, el mildiu i el cuc de la vinya. Cal destacar la preocupació que aquests insectes provocaven en un camperolat atemorit per la possibilitat de trobar la fil.loxera a les seves terres; això, potser, obligà el pagès a vigilar amb més cura els ceps, i a adonar-se de les seves malures, tot sol.licitant remeis eficassos contra les mateixes.

La cronologia de les plagues aparegudes a les nostres comarques en els anys immediats a l'arribada de la fil.loxera és, a grans trets, la següent: Durant la dècada dels 70, la vinya del Camp fou afectada per l'insecte "Cochylis Roserana", conegut popularment com el cuc de la vinya, que feia acte de presència tres cops a l'any: durant la floració, el mes de juliol, i poc abans de la verema (9). Al llarg del decenni dels 80, es dona un espectacular increment de les malures de la vinya, especialment l'oïdium i el mildiu que, en el període 1887-89, es van veure afavorits per una climatologia humida i càlida, ja que l'aparició del mildiu es produïa, principalment, durant la primavera i l'estiu, i la seva expansió es beneficiava dels vents humits i de les rosades, mentre que el temps sec i fred, refrenava la seva aparició (10).

Les accions de defensa contra les malures eren molt deficientes: l'ús de pulveritzadors, la composició dels insecticides i l'època més adequada per realitzar l'operació de desinfecció, eren quasi desconeguts pels camperols.

Les autoritats tarragonines, conscients de la importància que el ví tenia en el conjunt de l'exportació, varen fer gestions per a instal.lar, a la província, un centre agronòmic especialitzat, que tingués com a principals objectius: experimentar els nous avenços en el sector vitícola, realitzar anàlisis de vins, i difondre les tècniques més addients per aconseguir una producció òptima.

Per una Reial Ordre de 22 de juliol del 1880, s'autoritza la

creació de l'Estació Vitícola i Enològica de Tarragona, depenent de la Diputació. Aquesta va arrendar per vint anys el terreny que ocupava el Centre, i s'encarregà de les despeses del mateix, llevat dels sous de l'enginyer i l'ajudant facultatiu, els quals eren retribuïts per l'Estat (11).

L'Estació fou inaugurada el 9 de juny del 1882, sota la direcció de l'enginyer agrònom, ~~Antoni Salvadó~~ (12). La trajectòria d'aquest organisme fou problemàtica fins l'any 1885; se succeïen acusacions mútues entre la Diputació i el personal encarregat de la direcció de l'EVE. Mentre la Diputació denunciava la negligència dels responsables, aquests atribuïen la pràctica paral·lització d'activitats, a la manca de pressupost. El novembre del 1884, el President de la Diputació va nomenar una Comissió Inspectora, l'informe de la qual fou desencoratjador: el material es trobava en un estat deplorable i no es realitzaven les tasques d'experimentació per a les quals l'Estació havia estat creada (13). L'any 1885 fou nomenat nou director de l'entitat Hermenegildo Gorria. La nova directiva, conscienciada ja de la necessitat de dur a terme un pla de lluita contra la fil·loxera, transformà l'EVE en un centre més dinàmic i actiu. Tres eren els aspectes principals de les seves activitats:

1.- L'estudi de les malures de la vinya i de les mesures de defensa contra elles. L'any 1888 s'instal·là un laboratori d'anàlisi criptogràmica -tan sols n'hi havia vint a l'Estat- i es crearen comissions ambulants d'inspecció; també es va realitzar una tasca de difusió mitjançant conferències, comunicats de premsa i follets explicatius per tal d'identificar i atacar les malalties(14).

2.- L'experimentació tècnica: anàlisi de varietats adients als terrenys comarcals; estudi d'adobs químics; instruccions al camperol pel que fa a l'aplicació de la nova maquinària; observacions metereològiques; funcionament d'un laboratori vitícola i un dipòsit de mostres de vins que comprenia les províncies de Tarragona i Castelló; proveïment, a preu de cost, dels aparells necessaris, i establiment d'uns horaris de demostracions pràctiques en dues sessions.

3.- Mesures preventives contra la fil·loxera: Creació de planters de ceps americans i instrucció, als viticultors, en la pràctica

de l'empelt.

Els problemes pressupostaris de l'EVE s'agreujaren a partir del 1887 quan, per Reial Decret de 9 de desembre, l'Estat es va desentendre de les Estacions ja creades (15). L'Estació de Tarragona va continuar funcionant gràcies a que la Diputació se'n va fer càrrec; l'any 1890 Adolf Virgili va substituir Hermenegildo Gorria al capdavant de l'entitat, la qual, un any després, esdevingué Granja Vitícola Pràctica.

Pel que fa a la comercialització dels vins i aiguardents, cal dir que fou una de les principals fonts de riquesa de l'activitat econòmica del Camp de Tarragona. Magriñá, en analitzar els aspectes econòmics de la ciutat de Tarragona durant el passat segle, afirma que, si s'hagués de donar un nom a la mateixa d'acord amb la seva dedicació econòmica, aquest hauria d'ésser el de "ciutat del ví", de manera que l'evolució demogràfica del municipi durant el segle XIX, depengué, en gran part, del moviment dels preus vinícoles (16).

L'aparició de la fil·loxera a França encetà un període d'esperança per a l'exportació dels vins catalans, que assoliren uns preus elevats. El període de màxim encariment del ví del Camp de Tarragona, per causa de l'augment de la demanda per al mercat francès, fou el de 1880 a 1885 -en aquests dos anys el preu va pujar fins a 50 ptes. la càrrega (17)-. Només el primer trimestre de 1880, els comerciants de Tarragona i Reus van embarcar pel port de la primera, uns 400 mil carregaments de ví amb destinació a França, a preu de 40 ptes. la càrrega (18).

Tanmateix, durant aquest període, el comerç va ésser irregular, ja que experimentà moments de paral·lització, especialment l'any 1883, per causa dels alts preus que els especuladors volien mantenir, mentre que a França arribaven vins estrangers, preferentment italians, més barats, la qual cosa comportava una forta competència per als vins catalans (19).

A partir del 1887, els preus iniciaren una devallada, motivada per la competència esmentada; pel fet que a França començaven a donar els seus primers fruits les vinyes replantades amb peus americans, i el país veí començà a posar entrebancs a la importació

de vins, especialment els d'una qualitat inferior; i, finalment, a causa de l'avenç, per les comarques catalanes, de la fil.loxera, la qual arribà al Camp de Tarragona l'any 1890. Durant els tres primers mesos de l'any 1889, el preu del ví del Camp es cotitzava, en els mercats de Tarragona i Reus, entre 14 i 22 ptes (20).

II.- L'arribada de la fil.loxera: Cronologia i pla de defensa.

La gran importància del ví en l'economia comarcal va provocar una especial preocupació, a tots els nivells, enfront de la fil.loxera.

El mes de març del 1878 -dotze anys abans de la irrupció de la plga al Camp de Tarragona-, la premsa local informava de l'aparició de l'insecte prop de la frontera amb França -el mes de maig en donava notícies referides a la forntera portuguesa- en tons alarmistes (21).

Si en un primer moment les informacions havien estat tranquil·litzadores, quan hom creia que la plaga no arribaria fins les nostres contrades, un cop confirmat l'avenç de l'insecte cap a la Península, la situació es capgirà, i les informacions esdevingueren més preocupants, tot aconsellant, els camperols, prevenció, i assenyalant les nefastes conseqüències que, per a la zona, hauria de tenir l'arribada de la plaga.

Aquest mateix any fou promulgada una primera Llei contra la Fil.loxera, el projecte de la qual fou elaborat per una Comissió, de la qual formaven part alguns Diputats i Senadors provincials(22). Al mateix temps, es prenen les primeres mesures a la província; el Governador Civil, Ramón de Mazón, com a President de la Junta Provincial d'Agricultura, Indústria i Comerç, s'encarregà de fer complir les disposicions de la Llei que feien referència a la prohibició d'introduir ceps, sarments i barbats no autoritzats, com també d'organitzar la Comissió Provincial de Defensa (23). Aquesta va decretar, com a primeres mesures, l'obligació d'inspeccionar i informar, per part dels respectius alcaldes, sobre la situació de les vinyes de llurs municipis, especialment pel que feia a l'aparició de qualsevol malaltia sospitosa, així com també sobre les planta-

cions realitzades amb ceps estrangers durant els darrers set anys (24). Un cop arribada la fil·loxera a l'Empordà, les mesures són ampliades: s'organitzen Juntes Municipals de Vigilància, les quals havien de remetre, quinzenalment, informació sobre l'estat de la vinya (25), funcions aquestes que moltes vegades deixaven de realitzar, per la qual cosa els alcaldes seran acusats de negligència (26).

En un principi, la política de defensa es basava, només, en la prevenció. Representants del viticultors tarragonins van participar en els Congressos Fil·loxèrics, on es va prestar especial atenció a la manera d'evitar el contagi i atacar la malaltia; així, es preveia sol·licitar una regulació que contemplés la indemnització als propietaris que lliuressin llurs finques afectades, amb la finalitat d'establir zones d'aïllament, i s'aprovà l'aplicació de diferents remeis preventius, com l'ús del sulfocarbonat de potasa i del sulfur de carboni, entre d'altres (27).

En aquesta línia, el mes de febrer del 1880 es reuneixen, a Barcelona, els representants de les quatre Diputacions catalanes, amb la finalitat d'acordar la distribució de fons contra la fil·loxera, i es decidí portar a terme una lluita conjunta a l'Empordà, així com també seguir, en endavant, les directrius de l'IACSI (28). S'acordà que cada província proporcionés 50 mil pessetes per tal de sufragar les despeses d'extinció a les zones afectades, de les quals, Tarragona, dos mesos més tard, n'havia lliurat 15 mil (29).

Una de les personalitats tarragonines més preocupades per la qüestió, fou el diputat Marquès de Montoliu, qui realitzà periòdiques visites a Figueres, amb la intenció d'assabentar-s'hi dels treballs d'extinció allí efectuats, a fi i efecte d'adaptar-los, després, a les característiques del Camp de Tarragona. En els seus escrits recomanava els procediments desinfectants i defensava la creació de Comissions i Sindicats de Defensa; pel contrari, no es mostrava gaire partidari de la replantació amb ceps americans, mesura que ell considerava massa cara i ineficaç a curt termini (30).

D'acord amb el seu pensament, el III Congrès Fil·loxèric, celebrat el mes d'octubre del 1880, va recomanar que la utilització de ceps americans, com a solució per a posar fi a la plaga, només es practiqués quan tots els altres remeis haguessin fracassat, si

bé es refermà en la necessitat de trobar-se previnguts, mitjançant l'establiment de planters en totes les províncies per tal d'experimentar les varietats més resistents i adequades als sòls respectius (31). Fou, aleshores, quan es proposà la constitució de l'Estació Vitícola i Enològica de Tarragona que, entre d'altres tasques, i com ja hem dit, s'encarregà d'experimentar amb ceps americans (32).

L'any 1882 va marcar el canvi de direcció en la política de defensa comarcal. D'una banda, entrà en funcionament l'EVE de Tarragona; d'altra, l'arribada de la plaga a la província de Barcelona demostrà la necessitat de plantejar seriosament una defensa efectiva a cada territori.

El fet que la fil·loxera, malgrat els esforços d'aturar-la a Girona, travessés la província de Barcelona, provocà una intensa activitat a les comarques tarragonines. La Comissió Provincial es va preocupar d'estudiar els tipus de remeis que més bé s'adaptaven a les característiques dels nostres terrenys: de les quatre solucions analitzades, dues -immersió de la vinya durant l'hivern, i l'aplicació de sulfocarbonat de potasa- foren descartades, ja que ambdós sistemes necessitaven una gran quantitat d'aigua i uns terrenys planers, característiques que no s'addeien a les terres provincials. Dels altres dos remeis, un, l'ús de silfur de carboni, era considerat problemàtic en algunes zones i d'escàs resultat; de manera que, ara, serà recomanada, prioritàriament, la replantació amb ceps americans (33).

Al mateix temps, la Comissió es plantejà la necessitat d'invertir en la lluita anti-fil·loxèrica, per a la qual cosa calia disposar de diners. L'any 1878 s'havia establert un recàrrec adicional per fer front a la plaga, que s'havia de recaptar en cada poble d'acord amb les hectàries de terreny municipal dedicades a la vinya; en un primer moment, aquest recàrrec era de 25 cèntims per Hectària, i el seu pagament no es feu obligatori fins que les circumstàncies aconsellaren una defensa immediata; aquesta situació es presentà l'any 1883, quan la Comissió ordenà que es fes efectiva aquesta obligació impositiva, alhora que se cercaven crèdits de la Diputació i del Ministeri de Foment. A partir del 1888, aquest recàrrec s'apujà a una pesseta per hectària (34).

Aquest mateix any, els ceps del Penedès apareixen fil.loxerats, i la Diputació atorgà una subvenció de 1.500 ptes. per a tasques de desinfecció, a càrrec del pressupost adicional, tot confiant en poder obrir, en endavant, una partida específica per a despeses anti-fil.loxèriques (35).

L'any 1889, la plaga envaeix els termes de la Ribera d'Ebre i Priorat, de manera que la malura ja estrobava envoltant el Camp de Tarragona, fins que l'any 1890 en farà acte de presència.

Durant tot aquest període, les dificultats financeres per lluitar contra la malura esdevindran una constant. Els pobles eren reticents a participar en la lluita anti-fil.loxèrica, ja que no confiaven en l'efectivitat de les mesures adoptades, i es negaven a contribuir en el recàrrec establert. De manera que la situació s'ensopegà davant un carreró sense sortida; d'una banda, els organismes responsables no rebien els diners, i la manca d'aquests impedia l'aplicació dels remeis necessaris; d'altra, el camperolat, que no observava avenços en el pla de defensa contra l'insecte, i veia, impotent, com aquest atacava les seves vinyes, no pagava un contingent que agreujava la seva ja precària situació econòmica. Fins i tot aquest camperolat intentarà amagar la presència de la fil.loxera a les seves terres, per tal com això suposava abandonar les vinyes a mans dels enginyers agrònoms, a canvi d'unes indemnitzacions que, si atenem les declaracions del Marquès de Montoliu, poques vegades arribaven a mans dels pagesos (36).

L'any 1892 la Comissió de Defensa es transformà en Secció Provincial de Plagues del Camp i, malgrat el canvi de denominació -el qual obeïa a una reestructuració fruit de l'escàs èxit de la Comissió-, els problemes pressupostaris es mantindran. Dos anys després de la seva constitució, la Secció encarregà un informe a l'enginyer, Sr. Sala, amb l'objectiu de que hi especificés els mitjans de lluita més addients donat l'escàs pressupost; l'informe suggereix la necessitat d'abandonar l'aplicació de desinfectants, ja que havien demostrat no compensar, amb l'efectivitat, el seu cost, i proposa dedicar tots els esforços a la replantació (37).

Les autoritats, conscients del problema econòmic, intentaren aconseguir la disminució de la pressió fiscal sobre els pobles, a fi i efecte de que aquests es trobessin en condicions de refer els seus mitjans de vida. Per part seva, el Ministeri de Foment, a través dels Govern Civils respectius, establí una subvenció anual de cinc-mil pessetes als Sindicats que es constituïssin per a defensar la vinya contra la plaga; aquests Sindicats havien d'estar formats per grups de viticultors d'un mateix poble o varis, sempre que agrupessin un total no inferior a dues-mil hectàries de vinya (38). A les nostres comarques se n'organitzaren poquíssims, i els únics constituïts no s'acollien a les disposicions de la Llei (39).

Un cop la fil·loxera ja s'havia expansionat arreu, un Reial Decret de 16/IV/1895 va establir que les províncies afectades per la malura, restessin exemptes del pagament de la contribució territorial, mesura aquesta que les Diputacions catalanes, a través de la barcelonina, s'apresten a reivindicar al llarg del mateix any (40).

Un dels objectius prioritaris de la lluita anti-fil·loxèrica comarcal consistí, com ja hem assenyalat, en la creació de planters oficials de ceps americans (41). La recomanació feta als camperols en aquest sentit produí, en un primer moment, una activitat d'aprovisionament clandestí i de forta especulació per part de desaprensus que, de poble en poble, oferien, sense garanties, ceps americans als conreadors, a preus desorbitants i sense control sanitari. El President del Consell Provincial d'Agricultura, Joan Miret, denuncià aquesta situació i acusà les autoritats responsables de negligència en el proveïment oficial del ceps americans, proveïment que, a partir d'aquest moment, esdevindrà una de les tasques principals de l'EVE (42). Aquesta, l'any 1891, es transformà en Granja Vitícola Pràctica, sota la direcció d'Antoni de Magriñá, fins la seva dissolució definitiva, l'any 1895 (43).

La Granja experimentà amb diverses varietats de ceps americans, bé que fou la Riparia aquélla que donà més bons resultats al Camp de Tarragona, per la qual cosa se l'arribà a anomenar "Riparia Tarraconense". Sembla que la replantació adquirí una cer-

ta importància; els planters de la província, l'any 1895, comptaven amb 190.000 ceps americans que, tanmateix, no eren suficients per satisfer la demanda existent (44).

A partir del 1897, el plà de defensa ja no dependrà tant dels organismes oficials, i es generalitzarà l'acció particular. Dos anys abans havia tancat la Granja Vitícola; durant el 1897 molts pobles sol·licitaren permís per establir planters de ceps americans en els seus termes. Al mateix temps, l'activitat de la Secció de Plagues del Camp es reduí, per causa de la manca de fons per eixugar les despeses; així, el desembre del 1896 hagué d'acomiar gran part del personal, i el 1899 va realitzar la liquidació gratuïta dels peus americans conservats als planters oficials, els quals, els darrers anys, havien patit la competència dels planters particulars, com ho demostra el fet que l'any 1896 els vivers oficials obtingueren 6.081 ptes per la venda de ceps americans, mentre que un any més tard només en perceberen 1.528,65 ptes. (45). D'aquesta manera, l'activitat de la Secció pel que fa a la lluita anti-fil·loxèrica, es pot donar per finalitzada.

Un cop analitzat el plà d'actuació per part de les autoritats encarregades d'afrontar la plaga, la qual havia esdevingut un real i greu perill econòmic, passem a presentar la cronologia de la seva irrupció al Camp de Tarragona (46).

La fil·loxera arribà al Camp l'any 1890, quan van aparèixer vinyes fil·loxerades al terme municipal de Salomó. Però, el fet més greu, que va provocar l'expansió de la malura i va demostrar la negligència de les persones encarregades de vigilar que l'insecte no envaís la zona, va succeir l'any 1891 quan la Comissió Provincial de Defensa contra la Fil·loxera juntament amb la Diputació, van realitzar una demanda de barbats de ceps americans al planter dels Camps Elisis de Lleida. L'objectiu de la comanda era plantar els sarments en una finca que la Diputació havia destinat a tal fi. L'havia arrendada per un període de deu anys a Rafael de Foixà, i a un preu de 1.600 ptes. anuals. La remesa fou lliurada pel propietari del planter lleidatà, Francesc Vidal, qui, al seu torn, l'havia rebuda de Perpinyà.

Un cop arribada la partida, s'observà que es trobava fil·loxerada, especialment pel que feia a la varietat "Canadà". Això

comportà l'ordre d'arrancar i cremar tots els ceps del planter tarragoní -a més dels ceps procedents de Lleida, s'hagueren de cremar 12.800 sarments americans obtinguts de l'EVE- com també d'inutilitzar l'esmentada finca fins que no acabessin els treballs de desinfecció (47). A més, una part de la remesa havia estat repartida i així també foren envaïdes per la malura, la finca de "La Pineda", al terme municipal de Vilaseca, propietat del Marquès de Montoliu (48), i l'"Hort de l'Oncle", al municipi de Roda de Berà, propietat de Joan Vives on es plantaren 1.000 sarments americans fil.loxerats (49).

Per causa d'aquest lamentable fet, la Cambra Agrícola de Tarragona va condemnar enèrgicament l'intolerable actitud de Francesc Vidal, i va prohibir als camperols que fessin replantacions amb ceps procedents de l'esmentat planter lleidatà, així com de qualsevol altre del qual no es tingués certesa de la seva immunitat; paral·lelament, es va demanar una exhaustiva informació sobre les replantacions de ceps americans ja realitzades, i hom sol·licità la creació de planters de peus americans més resitants (50).

L'any 1891 la fil.loxera s'expandí també per l'Alt Camp; van aparèixer de 40 a 60 hectàries infectades a Vilabella, focus que s'anà expandint cap a Bràfim; la plaga avançà el 1892 per La Secuita, Nulles i Vespella; l'any 1893, penetrà al Baix Camp per Riudecanyes, i s'apropà a Valls per Puigpelat, Vallmoll i Plà de Cabra. L'any 1895, la fil.loxera farà acte de presència a Reus, en una finca propietat del President de l'Associació Agrícola, Pau Font de Rubinat (51).

D'aquesta manera, la plaga s'anà extenent per tot el Camp, afectant primer el Tarragonès i Alt Camp, i, més tard, el Baix Camp.

Pel que fa a les dades referents a la superfície fil.loxerada, Cardó recull una informació relativa a l'extensió afectada fins l'any 1899 als partits judicials de Reus, Valls i Tarragona, encara que aquests no coincideixen totalment amb les comarques corresponents, i per tant no representen la totalitat del Camp de Tarragona. Segons l'esmentada font, el total d'hectàries de vinya fil.loxerada al conjunt dels tres partits, era de 10.864,

repartides de la següent manera: 7.191 Hes. corresponents al partit de Valls; 2.139 Hes. al de Tarragona; i 1.534 Hes. al de Reus. Quant a les plantacions de ceps americans, aquestes ocupaven un total de 275 Hes., distribuïdes en 105 al partit de Valls, 90 al de Tarragona i 80 al de Reus (52).

Una altra informació, en aquest cas provinent de la premsa local i referida al 1897, calculava en 40.000 hectàries el total de superfície fil.loxerada a la província (53), dades que ens reflecteixen la gravetat de la situació vitícola del Camp de Tarragona en particular, i, potser més encara, de la província en general.

III.- La incidència de la fil.loxera en la conjuntura econòmica del Camp de Tarragona.

La incidència de la fil.loxera va trasbalsar, en tots els aspectes, la viticultura comarcal: Pel que fa a les tècniques de conreu, comportà una major consciència de la necessitat de sulfatar periòdicament els ceps, i una més gran preocupació per les diverses malures de la vinya -que havien continuat afectant els ceps al mateix temps que la fil.loxera (54)-, i la seva prevenció. En l'aspecte social, va significar la formació d'un moviment reivindicatiu que s'oposava als successius entrebancs fiscals i aranzelaris que incidien sobre la producció i la comercialització (55). En l'aspecte econòmic, va representar una greu crisi comercial, i el canvi d'orientació de l'agricultura del Camp vers altres conreus. En general, la irrupció de la fil.loxera va significar un greu cop als mitjans de vida comarcals, massa especialitzats, gairebé, en un únic conreu, en una indústria derivada d'ell, i en un tràfec portuari, el volum del qual era ocupat en un 60%, aproximadament, pels productes vitícoles.

A partir del 1895, els pagesos del Camp de Tarragona es plantejaren la necessitat de substituir el conreu de la vinya per altres cultius menys problemàtics, especialment l'avellaner i l'ametller, productes que assoliràn una progressiva importància durant el segle XX, en ésser molt sol·licitats per a la fabricació de xocolates (56). Les directrius de l'IACSI, enfront dels

estralls ocasionats per la fil.loxera, consistien en la recomanació de replantar amb ceps americans aquells terrenys que garantissin una ràpida recuperació, mentre que la resta, especialment les zones costaneres o en pendent, s'hauria de dedicar al conreu de figueres, ametllers i espart (57).

D'altra banda, fou demanat, al Govern, el lliure conreu de tabac, i començaren les primeres gestions per tal d'aconseguir l'establiment d'una fàbrica de tabacs a Tarragona, amb la qual es poguessin alleugerir els efectes de la crisi (58). Tanmateix, el cultiu del tabac no tindrà lloc a les nostres comarques, i la Tabacalera no es començà a edificar fins l'any 1923.

Amb l'aparició de la fil.loxera, l'activitat sòcio-econòmica del Camp de Tarragona encetarà una conjuntura de crisi que, caracteritzada per la reducció de les exportacions, l'emigració cap a les ciutats industrials, l'atur generalitzat, la manca de competitivitat, i l'enfrontament davant creixents trabes aranzelàries, per part dels països europeus, que tendien a protegir així llurs economies, serà una constant fins el 1923, llevat del període bèl·lic 1914-1917. Ho veurem tot analitzant-ne les incidències en el camp de la comercialització.

Els vins tarragonins es caracteritzaven per la seva elevada graduació, la qual cosa feia que estiguessin orientats, més cap a la sortida fàcil de servir com a producte de mescla en l'elaboració de bons vins francesos, que no pas cap a l'obtenció de vins de qualitat, que com a tals competissin en el mercat. Aquesta actitud afavoria en certa manera l'exportació; tanmateix, després de la fil.loxera, els empelts amb ceps americans provocaren un descens de la graduació, com també un període d'escassetat entre 1895 i 1903, la qual cosa portà a l'adulteració dels vins amb clorur sòdic, guix i d'altres sucedanis, per tal de compensar les esmentades deficiències. El problema no era nou, bé que s'accentuà: França, Gran Bretanya, Uruguai i Suïssa realitzaren anàlisis químiques sobre les partides importades, rebutjant-les per fraudulentas -així ho van fer Uruguai i França l'any 1890, i Gran Bretanya l'any 1895-.

Durant aquest període, a més, els països europeus adoptaren mesures proteccionistes i apujaren els aranzels, de manera que

els productors comarcals trobaren dificultats per col·locar la seva mercaderia, llevat dels anys 1890-91, quan França va trencar relacions comercials amb Itàlia i, en conseqüència, va reclamar els vins espanyols -fins i tot en aquest moment es projectà eixamplar els molls de càrrega del port de Tarragona (59)-.

Tanmateix, a partir del juliol del 1891, França accentuà les seves traves, bé aplicant tarifes complementàries als vins durant aquest any, bé establint una mena de dret de consums sobre els licors, l'any 1897, la qual cosa retrèia la demanda; en el mateix sentit actuà Bèlgica; per part seva, Suïssa gravà, l'any 1898, la importació de vins amb graduacions elevades, mesura que afectava, en bona part, els vins elaborats al Principat; i, l'any 1899, la Gran Bretanya augmentà les tarifes referents a begudes alcohòliques en un 50%. A més dels obstacles aranzelaris, els comerciants comarcals toparen amb l'evident afavoriment que, a partir del 1899, fan els països europeus, en els seus Tractats Comercials, als vins italians en detriment dels ibèrics, qüestió aquesta que apunta directament vers la manca d'integració econòmica i d'una infraestructura adequada, a nivell estatal(60).

Els organismes econòmics locals, en especial els Sindicats d'Exportadors de Vins de Reus i Tarragona, denunciaren la situació, tot acusant els Governos de negligència a l'hora de negociar els Tractats de Comerç, ja que afavorien la sortida de la indústria en detriment de l'agricultura; també demanaren clàusules afavoridores per als vins d'elevada graduació alcohòlica, com ho havien obtingut els de Xerès i Màlaga, i lliuraren periòdiques peticions al Ministre d'Estat, on argumentaven la manera de negociar les partides de vins a l'hora d'efectuar els Tractats amb Alemanya, Suïssa i els Estats Units (61).

En la mesura que la sortida comercial del ví es veïa dificultada pels aranzels, hom intentà trobar una sortida a la producció vitícola mitjançant la fabricació d'alcohols. Tanmateix, la competència dels alcohols industrials i la fabricació de vins artificials esdevindrien punts de preocupació constant que enfrontaren dos sectors de la producció: d'una banda es trobaven la Comissió de Defensa de la Viticultura de la Província de Tarragona -de la qual n'era membre destacat Teodor Cavallé (62)-, i l'As-

sociació Espanyola de Fabricants d'Alcohol de VÍ -de la qual Tarragona formava part l'any 1894-, que demanaven l'absoluta prohibició d'utilitzar productes no vínics en la fabricació d'alcohols, l'elevació de tarifes per a l'entrada d'alcohols industrials, i la promulgació de Lleis que afavorissin l'elaboració d'alcohols vínics (63). La seva posició predominà en el Congrés Vitícola celebrat a Reus el 1899 (64).

D'altra banda hi havien les Cambres de Comerç i els Sindicats d'Exportadors de Tarragona i Reus, que es mostraven conciliadors en aquest tema; preocupats per obtenir competitivitat en l'exportació, es mostraren partidaris de permetre l'elaboració d'alcohols industrials, sempre que es fabriquessin amb productes agrícoles del país, i gravats amb un recàrrec fins a 25 ptes./Hl., mentre que l'alcohol vínic en restés exempt (65).

Pel que fa a aquest tema, la legislació prohibia la fabricació d'alcohols industrials per Real Decret de març del 1892, bé que esdevindrà permissiva a partir del 1897, quan s'acceptà el registre de marques víniques artificials, i clarament afavoridora l'any 1899, quan el ministre Osma pretengui uniformar l'impost sobre alcohols, fent contribuir amb 25 ptes /Hl. per dret de fabricació, tant els vínics com els industrials (66). La polèmica continuarà de forma intermitent fins l'any 1923.

Altre camp de preocupació feia referència al sistema tributari. L'any 1892, la Cambra Agrària de la província, juntament amb la Diputació van demanar, per tal de rebaixar costos, l'abolició de l'impopular impost de consums sobre el ví (67). La mesura, encara que restringida a la partida de vins, no es va portar a terme, com donen testimoniatge les denegacions, en aquest sentit, exercides contra les demandes de Vilabella, Vallmoll i Garcia (68).

L'any 1895 es va constituir la Lliga d'Agricultors de la Província de Tarragona, on s'ajuntaven les Cambres Agràries i les Associacions Agrícoles, per tal de defensar els seus interessos (69). Aquest organisme va participar activament en la campanya portada a terme, l'any 1898, contra l'increment fiscal que el Govern projectava imposar, per tal de fer front a les despeses de la Guerra

de Cuba; el recàrrec consistia en un augment del 20% sobre les contribucions rústiques i pequàries que, finalment, per causa de la campanya de protesta en la qual participaren les Cambres Agrícoles, el Foment del Treball Nacional, la Lliga de Productors i l'IACSI, fou substituït per un gravamen del 2,5% sobre el valor de les exportacions (70). Aquesta decisió, que satisfesia els organismes esmentats, fou durament criticada per Teodor Cavallé, el qual considerava que la mesura només perjudicava els exportadors més febles i, amb ells, el camperolat, base de les mercaderies menys apreciades (71).

En definitiva, tots aquests aspectes -la qüestió dels alcohols, la manca de comunicacions addients, els problemes tributaris, la pujada d'aranzels- es traduiràn en una endèmica manca de competitivitat dels vins comarcals, els quals, malgrat tot, continuaran ocupant el primer lloc en l'exportació durant els primers vint anys d'aquest segle, bé que seguits a prop per avellanes, ametlles i oli. El comerç vitícola local patirà les conseqüències de la internacionalització dels mercats, i s'aprofitarà de les conjuntures adverses patides pels seus competidors europeus, tot i que, en cap cas, l'eufòria servirà per a invertir en l'amillorament de la infraestructura.

L'arribada de la fil.loxera suposà, és cert, un greu entrebanc i una gairebé momentània paral.lització d'activitats; tanmateix, no comportà una profunda transformació de l'economia comarcal.

NOTES.

(1).- Vegi's RECASENS, J.M. El Corregimiento de Tarragona en el último cuarto del siglo XVIII. Tarragona, Real Sociedad Arqueológica Tarraconense, 1963.

(2).- Dades d'elaboració pròpia, a partir dels llistats de contribució per defensa contra la fil.loxera -pel que fa a la superfície vitícola-, i de l'amillament de 1900, que hom considera ~~corresponent a la situació prèvia a la fil.loxera -pel que fa a la superfície total conreada-~~. Extretes les primeres dels Butlletins Oficials de la Província de Tarragona (BOPT), i les segones de CARDO, J. L'evolució dels conreus del Camp de Tarragona a partir del segle XVIII. Valls, Institut d'Estudis Vallencs, 1983.

(3).- CARDO, J. op. cit. pp. 239-241.

(4).- Arxiu de la Diputació de Tarragona (ADT). Lligall de l'Estació Vitícola i Enològica de Tarragona (EVE): "Memoria y documentos correspondientes a 1888", realitzada per H. GORRIA.

(5).- ADT. Lligall de l'EVE: "Correspondencia, 1885". Informació proporcionada pels pobles respecte de les varietats conreades en els seus termes municipals.

(6).- GIRALT, E. "Les tècniques de la viticultura anterior a la fil.loxera". A: L'Avenç, 10 (Barcelona, 1976), pp 64-71. p. 66.

(7).- ADT. Lligall de l'EVE: "Correspondencia, 1885".

(8).- Ibidem, 1882-1884.

(9).- BOPT núm. 146 (24-VI-1879).

(10).- Diario de Tarragona (16-IV-1890).

(11).- ADT. Lligall de l'EVE. Memòria corresponent al 1888, cit.

(12).- Diario de Tarragona (2-V-1882). Crònica de la cerimònia d'inauguració, on es destaquen els discursos de Miret i del Marquès de Montoliu.

(13).- ADT. Lligall de l'EVE. "Acuerdos" (13-IV-1885).

(14).- Destaquen les publicacions de GORRIA, H. Instrucciones sobre la vendimia y los mostos. Tarragona, Imp. Sugrañes, 1888. Del mateix autor, Instrucciones sobre la enfermedad de las viñas denominada mildew, y remedios para combatirla. Tarragona, Imp. Sugrañes, 1888. Els estudis de MIRET sobre el míldiu, i el cicle de conferències realitzades sobre el tema i recullides al ADT, Reg. 2176: "Filoxera, 1888". Vegi's aquest aspecte ampliat a la comunicació presentada en aquest mateix Congrés de FERRER, M.A.; DOMENECH, R. i SEGU, N. "La fil.loxera al Camp de Tarragona: Aspectes socials, 1878-1923".

(15).- ADT. Lligall de l'EVE (15-V-1888). Foren suprimides, juntament amb la de Tarragona, les de Saragossa, Sagunto, Màlaga i Ciutat Reial.

(16).- MAGRIÑA, A. Tarragona, siglo XIX. Tarragona, Excm. Ajuntament, 1981. 2ª edició facsímil. pp. 87-88.

(17).- Pel que fa a l'evolució dels preus del ví, vegi's IGLESIES, J. La crisi agrària de 1879-1900: La fil.loxera a Catalunya. Barcelona, Ed. 62, 1968. pp. 269-281.

- (18).- Diario de Tarragona (14-V-1880).
- (19).- Com es reflecteix a les notícies aparegudes al llarg del 1883, a El Orden.
- (20).- Notícies sobre el moviment dels preus durant el 1889, extretes de la secció comercial de El Eco de Valls.
- (21).- Diario de Tarragona (21-III-1878).
- (22).- La Llei apareix al BOPT núm. 183 de 4-VIII-1878, i serà remodelada l'any 1885 (BOPT 163, 12-VII-1885). Destacava entre els membres tarragonins de la Comissió, el Marquès de Montoliu.
- (23).- La Comissió de Defensa contra la Fil.loxera de Tarragona es va constituir el 29-VIII-1878, amb els següents membres: Ramón de Mazón, Governador Civil, com a President; Vocals: Marquès de Montoliu -Comissari d'Agricultura, Indústria i Comerç i Vocal de la Comissió Central. Propietari-; Antoni Satorras -Diputat provincial i viticultor-; Miquel Netto i Roca -Comissari d' A.I.C.-; Leonci Morata -Cap de Foment provincial-; Joan Dessy -Delegat d'Hisenda-; A. Andreu -Enginyer-; Francesc M. Domingo -professor d'Agricultura-; Antoni Mir -professor d'Història Natural-, i Artur Salvadó -Enginyer-, en funcions de Secretari.
- (24).- BOPT, 206 (31-VIII-1878).
- (25).- Diario de Valls (3-VII-1879).
- (26).- Així, en Circular de 3-VIII-1893, publicada al BOPT del dia següent, el Govern Civil comina a l'immediata formació de Comissions allí on encara no acomplissin les seves funcions, com també demanà la composició de les constituïdes, exigint justificació de la seva suposada negligència, i sancionant nombrosos Alcaldes. Per part seva, els diaris recullen notificacions de la Comissió de Defensa, en les quals s'acusa els camperols de no posar cura en la desinfecció d'eines. Vegi's, per exemple, La Opinión (15-VII-1892).
- (27).- Diario de Tarragona (12-VI-1878) i Diario de Valls (24-VII-1879).
- (28).- Diario de Tarragona (4-II-1880).
- (29).- Ibidem (24-IV-1880). La col.laboració de les quatre Diputacions catalanes en la lluita anti-fil.loxèrica va cloure l'any 1882.
- (30).- Així ho escriu a la premsa tarragonina, al llarg del març del 1880. El perfil d'aquest personatge, i el d'altres no menys actius, queda reflectit a la comunicació de FERRER, M.A. i altri, cit.
- (31).- Diario de Tarragona (15-X-1880).
- (32).- ADT. lligall de l'EVE: "Diario de actividades y reuniones, 1880-1886". La Diputació, mentre no s'inaugurés l'EVE, es comprometia a facilitar llavors residents a la fil.loxera -a preu de cost-, a la Granja Experimental de Reus. Els treballs d'experimentació es fan, en aquests moments, sobre la varietat "Estivalis", que hom suposa adequada al Camp de Tarragona, pel que fa als empelts.
- (33).- Circular publicada al BOPT, 302 (31-XII-1882).

(34).- El recàrrec fou publicat per primera vegada al BOPT núm. 271 (15-XI-1878). El contingent corresponent s'especificà l'any següent (BOPT, 121 de 22-V-1880), i sumava un total de 21.568,30 ptes. L'ordre de fer efectiu el pagament data del 29-IV-1883 (BOPT 100), i l'augment d'1 pta/Ha. es fixa el 5-V-1888 (BOPT 107).

(35).- ADT. Actes de la Comissió Provincial. (17-II-1888).

(36).- Segons consta a les Actes de la C.P. (17-X-1893), calgué ~~mantenir successives reunions amb els Alcaldes~~, per tal de conscienciar-los de la necessitat de fer front comú a la plaga.

(37).- A més de l'Enginyer Agrònom, signaren l'informe els Diputats provincials Oliva i Borrell. Proposaven la creació de nous planters de manera que els hi permetés estalviar despeses, i això implicant els Ajuntaments en la creació de planters -els terrenys dels quals havien de cedir per sis anys-, en deixar a les seves mans el 25% de les llavors conreades, la qual cosa oferia la possibilitat de treure beneficis directes de la venda. BOPT,3 (4-I-1894).

(38).- BOPT, 154 (1-VII-1888).

(39).- Així ho reconeix la Secció Provincial de Plagues del Camp a l'hora de discutir si els representants dels Sindicats n'han de formar part o no de l'esmentada Secció. BOPT,38 (13-II-1897).

(40).- ADT. Actes de la Comissió Provincial (30-IV-1895). Amb aquesta data, la Diputació obre expedient per tal de sol·licitar l'exempció tributària, expedient tramés a Madrid l'agost del mateix any. La proposició de Llei que, amb caràcter general, eximeix de contribució les zones fil·loxadades per un període de 15 anys, data de juliol del 1896.

(41).- El plà de defensa de la Comissió Provincial de Tarragona apareix detalladament al BOPT,237 (7-X-1891).

(42).- BOPT, 280 (26-XI-1886).

(43).- L'EVE, per tal de poder continuar les seves tasques a les nostres comarques després del Decret de Derogació, esdevingué Granja Vitícola Pràctica (23-IV-1891). ADT. Lligall de l'EVE; "Memoria correspondiente a enero de 1893". Vegi's també, MAGRIÑA, A. de, op. cit. p. 81.

(44).- BOPT, 298 (15-XII-1895).

(45).- Recullit al BOPT, 38 (13-II-1898). Ja al llarg de l'any 1897, la Secció estudia el problema de la competència particular, i es proposa reduir a la meitat el preu de venda de ceps americans, per tal d'agilitzar-ne la demanda (BOPT,68: 20-III-1897). Malgrat els esforços, la Secció anuncia la seva dissolució al BOPT,25 (29-I-1899).

(46).- L'itinerari de la plaga ha estat elaborat a partir de la informació local.

(47).- El Mercantil (25-III-1891) en dona notícia, alhora que la Diputació pren les mesures esmentades a la reunió de 23-IV-1891. ADT. Actes de la Comissió Provincial.

(48).- La Opinión (10-III-1891).

- (49).- El Mercantil (25-III-1891).
- (50).- Circular de la Cambra Agrària. La Opinión (5-IV-1891).
- (51).- IGLESIES, J. op. cit. p. 178.
- (52).- CARDO, J. op. cit. pp. 248-249.
- (53).- Diario de Tarragona (30-VII-1897).
- (54).- Entre el 1891 i el 1899 la vinya es veurà envaïda per diferents plagues. El mildiu i l'oruga, l'any 1891, provocaren la pèrdua de 2/3 parts de la collita a Reus, La Secuita i Riudoms. Entre 1894 i 1898, el mildiu va aparèixer anualment, i l'oïdium de-
bastarà els camps el 1899. Això, malgrat els costos de sulfatació que duïen a terme els camperols, molt influïts, en aquest sentit, per innombrables articles tècnics i conferències.
- (55).- El moviment reivindicatiu contemplarà altres aspectes greus de la problemàtica social que són recollits a la comunicació de FERRER, M.A. i d'altri, cit.
- (56).- Articles d'anàlisi a La Opinión (1-XI-1894 i 13-I-1895).
- (57).- Diario de Tarragona (24-II-1899).
- (58).- La Opinión (19-II-1892). Hom pretenia plantar tabac en el límit amb la província de Barcelona, per tal de crear així una zona d'aïllament.
- (59).- El Mercantil (1-III-1891).
- (60).- La problemàtica econòmica ha estat confegida a partir de les fonts citades fins ara. Vegi's també HERAS, P. i MAS, C. Cent anys de la Cambra. Tarragona, Cambra de Comerç, 1986.
- (61).- El Mercantil i El Comercial entre 1895 i 1898.
- (62).- Sobre Teodor Cavallé, vegi's el dossier aparegut a Lo Floc. Revista del Centre d'Estudis Riudomencs "Arnau del Palomar", 89 (maig, 1987). pp.8-20.
- (63).- Diario de Tarragona (23-VIII-1894).
- (64).- El Congrés celebrat a Reus comptà amb destacats membres del republicanisme comarcal que exhortaren a la unió del camperolat, tot implicant una crítica al sistema polític vigent, alhora que defensaren l'immediata promulgació de lleis que protegissin els viticultors. Diario de Tarragona (24-V-1899).
- (65).- Ibidem, juny i juliol del 1899,
- (66).- Ibidem (20-XII-1899).
- (67).- ADT. Actes de la C.P. (2-I-1893).
- (68).- Ibidem (30-V-1893).
- (69).- Arxiu Municipal de Reus. Lligalls sobre la Fil·loxera. Sobre aquest aspecte vegi's FERRER, M.A. "La pagesia del Camp de Tarragona: Transició d'una agricultura pre-capitalista a capitalista". A: Universitas Tarraconensis, IV (Tarragona, 1981-82). pp.220.
- (70).- Diario de Tarragona (9 i 23-VI-1898).
- (71).- Ibidem (19-VI-1898).

ANNEX.

HECTARIES DEDICATED TO THE VINEYARD, IN THE CAMP DE TARRAGONA. PER POBLES.*

ALT CAMP		BAIX CAMP		TARRAGONES	
Poble	Hes.	Poble	Hes	Poble	Hes
Aiguemúrcia	1.104,89	L'Albiol	159,00	Altafulla	259,48
Alcover	987,40	L'Aleixar	21,29	Bonastre	710,40
Alió	413,71	Alforja	287,45	La Canonja	434,10
Bràfim	415,64	Almóster	103,79	El Catllar	922,68
Cabra del Camp	539,65	L'Argentera	171,58	Constantí	1.822,00
Figuerola "	552,60	Borges del C.	128,66	Creixell	209,88
Masllorç	297,97	Botarell	654,74	Els Garidells	114,80
La Masó	82,14	Cambrils	2.725,20	El Morell	223,59
El Milà	102,59	Capafonts	33,10	La Nou de Gaià	234,00
Mont-ral	127,45	Castellvell	247,74	Els Pallaresos	215,22
Nulles	620,91	Colldejou	88,24	Perafort	411,17
Plà de Cabra	1.113,41	Duesaigües	512,63	Pobla de Mafumet	319,74
Pont d'Armentera	344,67	Maspujols	42,37	" de Montornès	476,94
Puigpelat	481,12	Montbrió del Camp	439,04	Renau	149,93
Querol	29,39	Mont-roig "	3.143,73	Riera de Gaià	322,79
La Riba	102,88	Prades	76,54	Roda de Berà	489,46
Rodonyà	430,98	Pratdip	361,27	Salomó	424,77
El Rourell	86,22	Reus	2.307,84	La Secuita	824,52
Vallmoll	727,54	Riudecanyes	561,97	Tarragona	1.121,24
Valls	2.851,70	Riudecols	467,31	Torredebarra	203,03
Vilabella	679,13	Riudoms	624,69	Vespella de Gaià	469,83
Vila-rodona	985,17	La Selva del Camp	291,22	Vilallonga del C.	412,94
		Vandellós	427,85	Vila-seca de S.	1.036,45
		Vilanova d'Escor-			
		nalbou	227,30		
		Vilaplana del C.	273,42		
		Vinyols	191,22		
TOTAL.....	13.077,16 Hes.	TOTAL.....	14.569,19 Hes.	TOTAL.....	11.808,96 Hes.

* Extretes del BOPT núm. 119 (22-V-1890).

LA FIL.LOXERA AL CAMP DE TARRAGONA:ASPECTES SOCIALS(1878-1923)

FERRER, M.A.; DOMENECH, R.; SEGÓ, N.

I. Reacció dels propietaris i conreadors

Abans d'introduir-nos en els conflictes socials que suscitarà la presència de la fil.loxera al Camp de Tarragona, vegem com responen a la plaga els organismes oficials i els afectats, les activitats que es porten a terme per donar-la a conèixer i per concienciar als camperols i finalment les solucions que aquestos utilitzen.

I.1. Organismes oficials.

La participació de les institucions oficials serà activa (1) i en la majoria de les ocasions conflictiva i criticada per la descoordinació existent entre els diferents organismes. Aquests són la Comissió General de Defensa contra la Fil.loxera, amb la seva representació provincial i les Juntes locals ; la Junta d'Agricultura, Indústria i Comerç de la província i més ocasionalment la Diputació, el Govern Civil, el Ministeri de Fomento, la Cambra Agrària i el Servei Nacional Agrònom. Aquesta intervenció oficial serà de caire diferent segons el moment : abans de l'atac de la fil.loxera serà una tasca preventiva , durant l'atac es portarà a terme la investigació i el tractament dels focus fil.loxerats i després de la mort dels ceps, l'acció anirà encadrada a la replantació.

La Comissió Provincial de Defensa a partir de 1878 publicarà tot un seguit d'instruccions pràctiques dirigides als viticultors on explica els símptomes més evidents de la malaltia per tal de que la reconeixin i implantarà la norma de que tota sospita d'envaïment s'ha de presentar per escrit a la Comissió, la qual enviarà als seus perits perque examinin la vinya (2) . Al mateix temps dictarà unes disposicions per tal d'evitar la difusió de la malaltia, prohibició d'in

troduir plantes provinents de zones de l'extranger atacades per la fil.loxera (3) i facultat per part del batlle, d'embargar i cremar les plantes introduïdes fraudulentament al terme (4). L'any 1879 el Govern Civil també pren mesures en aquest aspecte en una circular on dona a conèixer la llei de defensa contra la fil.loxera (5), els punts més importants de la qual seran :

-obligatorietat per part dels batlles de presentar dues vegades al mes l'estat de la vinya al seu terme municipal i denunciar els possibles focus fil.loxerats.

-les vinyes sospitoses seran reconegudes pel personal facultatiu i sota cap concepte s'enviaran mostres.

-Creació de comissions o juntes locals presidides pels batlles.

A partir de l'any 1888, quan la plaga ja està propera, les mires de les institucions provincials canviaran (6), la Comissió Provincial comença a efectuar treballs de reconeixement en els termes municipals de forma exhaustiva (7) i augmenten les competències dels batlles, que ara també hauran de controlar i comunicar les plantacions de ceps efectuades en el seu terme municipal (8).

A partir de 1894 la tasca de la Secció Provincial de Plagues del Camp (9) portarà a terme una tasca encaminada a informar als agricultors de les condicions i mètodes emprats per la reconstrucció dels camps fil.loxerats mitjançant la repoblació amb ceps resistents a la malura (10).

L'any 1895, a causa de l'augment de proporcions de la plaga, començaran les crítiques populars a l'acció de les institucions. La premsa atacarà fortament la Secció Provincial de Plagues del Camp i el Consell Provincial d'Agricultura, acusant-los d'indolència davant la situació (11).

Aquests organismes oficials basaran bona part de la seva activitat en la tasca dels ajuntaments, que seran, junt amb les comissions

de defensa locals, els encarregats de dirigir la lluita a nivell municipal, tot seguint les disposicions que arriben dels organismes de caràcter provincial (articles 8, 9 i 15 de la Llei contra la fil·loxera). A instàncies del governador, ja l'any 1878, els batlles tindran ordres terminants de prohibir l'entrada de sarmants, ceps o bé d'altres objectes que puguin propagar la plaga (12), comptaran per això amb l'ajut de les forces de la Guàrdia Civil i Carabiners (13). Aquest mateix any, l'alcaldia de Reus publicarà la següent disposició per prevenir la invasió de la fil·loxera, tan a nivell municipal com a nivell comarcal: "...en la secretaria de los ayuntamientos se lleve un libro-registro en donde consten anotadas las plantaciones de viñas que se efectuen por los dueños de medios rústicos. Esta alcaldia deja pues, abierto, el indicativo registro, y previene a todos los que en lo sucesivo tengan que efectuar plantaciones de aquella clase lo pongan en conocimiento..." acompañando certificación que acredite que los sarmientos o barbados no proceden de pais extranjero ni de comarca infestada dentro del territorio español... Así mismo hago presente... lo obligado que está a esta alcaldía de dar aviso de cualquier síntoma que notase en las vides y pueda hacer presumir la presencia de la filloxera." (14).

Ara bé, totes aquestes mesures no es compliran sempre de manera efectiva i moltes vegades amb la complicitat dels mateixos ajuntaments que no compleixen les seves cometes. L'any 1879 la Diputació anuncia que 15 pobles de la província no han remès les dades sobre el conreu de la vid en els seus respectius termes municipals (15), aquesta queixa es repetirà de forma continuada. Uns exemples clars són les denúncies fetes per la Comissió Provincial de Defensa en la sessió del 11-8-1890 i la del Butlletí Oficial de la Província el 25-3-1893. Una altra atribució que els ajuntaments i les juntes locals deixen de banda és informar a la Comissió de Defensa de les noves plantacions

de ceps, les circulars instant als alcaldes i comissions municipals la vigilància de les replantacions, la investigació de l'origen dels barbats i el control de l'arrencada de ceps, es succeeixen als primers anys de la presència de la malura a casa nostra (16). Aquesta mala gestió també la trobem en les comissions municipals de defensa, les quals retarden la seva formació (17) i la substitució de les vacants (18).

Aquesta situació, junt amb la negativa dels pagesos de deixar examinar les seves vinyes, suposarà en molts casos inoperància, de la qual han estat acusats els organismes oficials. Veiem com l'any 1890 els propietaris de Salomó, entre ells el batlle, s'oposen a la inspecció dels ceps "por ser la época en que brotan" (19); un fet semblant succeeix un mes després a Vilabella, aquest cop fins i tot la junta local de defensa s'hi oposa. Aquesta situació s'allarga fins que l'amenaça d'una multa al batlle els fa cedir (20); a Puiginyós (Montferri) i Bonastre els incidents es repeteixen un any després (21).

No sempre els ajuntaments i els batlles no compliran les lleis. Trobem circulars de batlles com el de Riudecanyes o el de Pratdipò que prevenen als agricultors de l'obligatorietat de posar en coneixement de l'alcaldia de la procedència dels ceps que es plantin, de realitzar la corresponent anotació en el llibre de registres i de presentar si es necessari els sarments per examinar-los (22); fins quin punt es compleixen aquestes disposicions, no ho sabem.

Una vegada la fil·loxera ja ha arrasat la major part de les nostres comarques, els batlles encapçalaran un moviment que té per objectiu demanar una rebaixa o bé la desaparició de l'impost de consums sobre el vi per tal d'alleugerir la pressió econòmica que pateixen els pagesos. Els primers que recolzaran aquest moviment seran els batlles d'Ulldecona i Riudoms (23), ben aviat la resta de municipis els hi faran costat, dirigits per la Junta de Defensa de Reus (24). Per tal d'

obtenir resposta a les seves peticions portaran a terme tota una sèrie de reunions i conferències entre els representants de tots els municipis. (25).

I.2. Associacions d'afectats.

Les associacions pageses que trobem al Camp de Tarragona estan constituïdes bàsicament per propietaris que s'uneixen per tal de defensar els seus interessos i assolir un seguit d'objectius entre els que destacarem :

- Aconseguir pagar menys contribucions.
- Obtenir una reforma arancelària, sobre tot a partir de l'expiració del tractat comercial amb França, l'any 1892.
- Recerca de nous mercats.
- Convertir el contracte de rabassa morta en parceria.
- Creació de bancs agrícoles i altres.

Durant els anys anteriors a l'entrada de la fil·loxera no trobem cap notícia d'associacions d'àmbit local, comarcal o provincial. Sols l'Institut Català Agrari de Sant Isidre (IACSI), fundat l'any 1851 i que serà l'òrgan aglutinador dels propietaris d'arreu de Catalunya, estudia i demana mesures al govern per tal d'aturar la plaga que tants estralls està causant al país veí. Així serà un tarragoní, l'advocat Joan Miret, qui viatgi a les zones envaïdes per la fil·loxera per realitzar un estudi "in situ" d'aquesta i de les mesures utilitzades per combatre-la (26). L'Institut serà pro-americanista, partidari de la repoblació amb ceps americans, postura defensada per Miret. La seva influència a les nostres terres serà important, així, l'any 1862 col·laborà en l'organització a Reus de la "Fiesta del Labrador" junt amb la Diputació Provincial i l'ajuntament de Reus; alguns dels propietaris que participen en la reunió agrícola són, també, membres de la Junta de l'Associació Catalanista de Reus i formaran part després de la Junta de Defensa creada segons decret del juny de 1885.

El 28 d'Agost de 1889 es constitueix l'Associació Agrícola de la província de Tarragona que "...tiene por objeto estudiar y fomentar la agricultura y el auxilio mutuo entre los asociados.." (27), els seus estatuts (27bis) expresen que els agricultors i propietaris poden ser-ne socis i que les poblacions amb més de 10 socis podran gaudir d'una delegació de l'associació, comença així l'intent d'arribar a tots els camperols, fet que es reflectirà en l'existència de nombroses associacions de caràcter local. Aviat aquesta associació comença la seva tasca, ofereix als socis la possibilitat de "corregir o rectificar los

aparatos destinados a averiguar la densidad de los líquidos, la cantidad de azúcar de los mostos, la riqueza alcohólica de las viñas" i un servei bibliotecari (28), també exposa el propòsit de crear vivers per la replantació (29) i publica Instrucciones para combatir el mildiu, obra realitzada per Hermenegildo Gorria, que és, alhora, president de l'Associació.

L'any 1891 tenim notícies de la Cambra Agrària de la província de Tarragona i de tot un seguit d'assemblees portades a terme durant els anys següents en nombrosos pobles del Camp : Vallmoll (1893), i altres (30); pobles que formaran comissions per assistir a meetings, conferències, etc. que es realitzen a les ciutats properes.

Serà a partir d'aquest any, 1893, quan a Riudoms es formarà la **Comissió de Defensa de l'Agricultura de la Província de Tarragona**, formada principalment per la Diputació Provincial, la Cambra Agrària, la Cambra de Comerç i l'Associació Agrícola de la província. Neixerà un moviment de gran ressò entre el camperolat i destinat a lluitar per la rebaixa de l'impost de consums que pesa sobre el vi (cinc cèntims per cada litre de vi).

Altres associacions de propietaris de nivell comarcal o provincial (31) que trobem ja amb la malura a casa nostra, són: la Cambra Agrícola de Reus i sa Comarca, l'Associació Agrícola de Reus, la Lliga d'Agricultors de Tarragona, L'Unión Agrícola de Tarragona i també tot un seguit d'organitzacions del Camp de Tarragona preocupades per la situació en que es troba l'agricultura en les nostres contrades. Quan l'any 1909, els dies 30 i 31 de Maig, es celebrà a Tarragona el XIIè Congrés Agrícola, organitzat per la Federació Agrícola Catalano-Balear, trobem que de les nostres comarques n'eren adherides : Cambra Oficial de Tarragona, que ingressa al 1899; la de Reus, al 1900; la de Valls, al 1907; el Sindicat Agrícola Oficial de Cambrils, al 1903; la caixa Rural d'Estalvis i Prèstams de Tarragona, al 1908 ; la Caixa Rural d'Agricultura i Productors de Valls, al 1901; la Societat d'Agricultura d'Alforja, el 1904; la de la Selava del Camp, al 1904; el Sindicat Agrícola de Vilarrodona, al 1907; la Junta Municipal de Montbrió del Camp, al 1909 i la Unió Agrícola de Valls, al 1904.

Aquest moviment associacionista que es dona en la classe camperola del Camp per lluitar contra la fil·loxera i demanar al govern que implantí mesures que millorin la situació, serà un aprenentatge per tot el moviment sindicalista i cooperatiu que es donarà en les nostres contrades al segle XX. Neixeran sindicats per lluitar contra la crisi agrària en que es trobarà el camp català al començar el nou segle.

I.3. Activitats de caire divulgatiu.

Una mostra molt important de la preocupació que suscità el tema de la fil.loxera ja des de ben aviat entre els propietaris en particular i en general entre la pagesia tarragonina fou el gran nombre de conferències, reunions i meetings, així com la participació de representants tarragonins en congressos arreu de l'Estat i de l'extranger, als quals hi acudiran per conseguir nova informació sobre la plaga i per prendre mesures de protecció. Aquesta enorme preocupació, que en principi, quan s'està donant la invasió a França i comencen a perillar les zones frontereres, serà per tal de preparar ~~per tal de preparar~~ mesures de prevenció, passarà a ser de defensa i reivindicació en el moment de màxim atac de la fil.loxera. Molts anys abans d'aquest fet ja trobarem les primeres activitats en aquest sentit.

Ja l'any 1878 la premsa de la zona mostrarà interès pel Congrés Antifil.loxèric celebrat a Madrid el mes de Maig. El representant tarragoní serà el diputat Sr. Marquès de Montoliu, personalitat que destacarà en la seva lluita contra la plaga. Pertanyerà al grup dels no-americanistes, és a dir, dels que defensaran la prohibició d'introduir en el país sarments estrangers. Ja en aquest moment parlarà en el seu discurs de la necessitat de prohibir la introducció de qualsevol arbre, arbust o planta. El Marquès recollirà en un article un resum de tot el tractat en dit congrés, apareixent publicat en la revista de l'IACSI. L'article portarà per nom "Rectificaciones o conceptos emitidos en la discursión de la ley contra la Phylloxera en el Congreso y en el Senado y en publicaciones recientes".

Aquest mateix any, durant el mes de juliol, es celebra a Tarragona, al saló del Ministeri de Fomento, i sots la presidència del Comte de Toreno, una reunió per tal de proposar els mitjans necessaris per combatre la plaga. D'aquesta reunió sortirà anomenada una comissió de 18 individus i es plantejarà un qüestionari de 15 preguntes que es referiran a com ha de tractar-se la plaga.

També durant aquest mes de juliol de 1878 tindrà lloc a la ciutat de Tarragona el Congrés Fil.loxèric, clausurat el dia 15. S'encarregaran de redactar les actes els senyors Graells, Miret, Rico, Marquès de Monistrol, Mayans, Jové i Heria, Comte de las Almenas, Garcia, Gomez de la Serna, Marques de Montoliu i Roblus. Totes les publicacions en faran gran ressó per tal de que arribin les sevès deliberacions a tots els pagesos.

Durant el mes d'agost tindrà lloc el primer cicle de conferències

sobre la fil.loxera, entre els dies 8 i 14, de caire teòric-pràctic , motivades per l'aparició a Màlaga d'un focus fil.loxèric. Aquestes conferències estaran promogudes i patrocinades pel governador, Sr. Ramon de Mazon.

Al mateix temps que tot aquest seguit d'activitats de caire divulgatiu i preventiu, i amb la mateixa finalitat, apareixen al mercat tota una sèrie de publicacions, per tal de concienciar als pagesos de la importància de la plaga i del perill que comporta. Una de les primeres apareix a l'agost de 1878, i sots el títol genèric de La Phylloxera estudiarà la descripció, vida i costums de dit insecte, així com els diversos remeis utilitzats fins aquest moment per combatir-lo. Aquest mateix any, durant el mes de novembre, apareix al mercat l'obra de Joan Miret, Estudio sobre la filoxera vastratix, seguint les mateixes pautes que l'anterior, però amb un estudi més exhaustiu de l'itinerari de l'insecte a través d'Europa.

L'any 1879, al llarg del mes de juliol, tindrà lloc a Tarragona, a la Casa Consistorial, un segon cicle de conferències a càrrec de Joan Miret. Tindran un gran èxit d'audiència, amb presència de viticultors de Tarragona, Valls, Reus, Montblanch, Falset, Poboloda, etc. Destacarà la presència de membres de diverses comissions locals, així com gran quantitat de propietaris i membres de la premsa. A la sala es col·locà un microscopi amb una mostra de l'insecte. Els conferencians aprofitaran sempre aquestes oportunitats per estendre les seves idees entorn el tema al públic. En aquest cas Miret criticarà una idea molt extesa de que el "zumaque", plantat entre els ceps, allunya la fil.loxera. Ell proposarà la utilització del sulfocarbonat de potassa i el sulfur de carboni.

Durant l'any 1880 destacarà la representació del Marquès de Montoliu al Congrés General d'Agricultors i Ramaders, celebrat a Madrid els dies 29 i 30 de Maig. Defensarà el lema "...es necessari amputar un membre per salvar de la gangrena tot el cos...", referint-se a la mesura del cordó sanitari de l'Empordà, mesura que ell defensarà activament.

També cal remarcar ,per la seva gran importància, el Congrés Internacional Antifil.loxèric celebrat a Saragossa, amb la participació d'eminents científics estrangers. Aquest congrés tingué lloc del 2 al 12 d'octubre, enmig d'una gran expectació i amb representants de la majoria de províncies de l'Estat. Les sessions foren presidides pel ministre de Fomento i per tal de facilitar-hi l'accès a la page -

sia d'arreu, la companyia ferroviària va rebaixar un 45 per cent les seves tarifes pels qui utilitzin el ferrocarril per anar al congrès. Els representants de Tarragona seran Joan Miret, el diputat a Corts per aquesta circumscripció, Marquès de Montoliu i Artur Salvadó, secretari de la Junta Provincial d'Agricultura, Indústria i Comerç. La intervenció del Marquès de Montoliu girarà entorn els dubtes que li planteja el sistema de replantació amb ceps americans, amb el qual creu que es perjudica als viticultors. Amb aquesta postura s'enfrontarà als representants de l'IACSI, més americanistes.

A partir d'aquest congrès es nomenarà una comissió permanent a Saragossa, amb representants de les províncies, per tal d'establir lligams d'unió i fer front comú al problema. Aquesta comissió es reunirà periòdicament durant els anys posteriors.

Paral·lelament a la seva activitat congressista, el Marquès de Montoliu publicarà en aquest mes d'octubre un full sobre els ceps americans i la seva problemàtica, alhora que subvencionarà la publicació de l'obra del Dr. Hussman sobre viticultura, en la qual es critica el mètode i la baixa qualitat dels vins aconseguits amb ceps americans.

Durant tota la dècada dels 80 i amb la plaga cada vegada més a prop se segueix la mateixa tònica. Al juliol de 1888 tindran lloc a l'Estació Vitícola i Enològica una sèrie de conferències dels enginyers agrònoms als viticultors on s'informa de les mesures per combatre el mildiu i altres plagues. Es verificaran experiències pràctiques amb els aparells destinats a aquest fi. D'aquest cicle de conferències l'enginyer director Don Hermenegildo Gorria en publicarà un resum de 253 pàgines. Un any després serà anomenat secretari de la Junta Directiva de l'Associació Agrícola de la província de Tarragona.

L'any 1890, concretament el dia 14 de gener, don Ramon Vidiella i Bolart donà una conferència pública als salons de l'Associació Catalanista de Reus, sobre les mesures preventives a prendre contra l'insecte (32). La capital del Baix Camp assolirà durant aquest any la primacia en quant a activitats contra la fil·loxera. Una altra activitat serà la convocatòria d'un concurs, pel dia 25 de març, convocat per l'Associació Agrícola de Reus. Es celebrà a l'hort de Don Joan Dalmau, de l'Associació Catalanista. El concurs fou de pulveritzadors per aplicar sulfat de coure a la vinya. Tant la premsa de la ciutat com la de tota la província en farà ressó i la participació serà molt alta (33). Un altre concurs d'aquest tipus tindrà lloc durant el mes d'abril a la ciutat de Badalona, amb participació de tarragonins,

que no s'enduran cap premi. Aquest concurs anirà enfocat a la prevenció del mildiu. Durant l'any 1890 hi haurà una veritable psicosi del mildiu. L'Associació Agrícola de la Província publicarà Instruccions para combatir el mildiu, redactades per Hermenegildo Gorria. Aquestes instruccions es posaran a la venda a l'administració del Butlletí Orgànic de l'associació, al preu de 25 cèntims. També es parlarà d'altres malalties de la vinya, entre elles la fil.loxera.

Aquesta mateixa associació iniciarà un recorregut pels pobles de la província durant els mesos de maig i juny, donant conferències per alertar als pagesos. L'itinerari serà : Borges del Camp, Alforja, Cornudella, Poboleda, Scala Dei, Falset, Masroig, Mora la Nova, Mora d'Ebre, Corbera, Gandesa, Tivissa, Vandellós i Hospitalet.

També durant l'any 1890 el Marquès de Montoliu publicarà l'article "Las naciones cultas y la filoxera", a la revista de l'IACSI.

L'any 1891 s'inicia amb una conferència a Vimodí, al mes de gener, a càrrec de Francesc Tobella, director de la revista "Lo art de pagès". Abans, es va fer una detinguda inspecció del territori per veure si els ceps estaven atacats, fet que no va ser cert. Hi van assistir uns 300 veïns. El programa de la conferència fou el següent: història de la fil.loxera, inutilitat dels mètodes d'exterminar-la intentats fins el moment i l'eficàcia de la substitució dels ceps per d'altres americans, explicant com s'han d'escollir, tractar i plantar dits ceps. Aquest programa, així com la inspecció prèvia, serà el que es farà gairebé a tots els pobles quan es facin conferències.

Durant el mes de maig de 1891 tindrà lloc a la Cambra Agrícola del Vendrell una altra conferència del mateix estil que l'anterior, sobre l'adaptació i conreu de la vid americana. Els exemplars impresos d'aquesta conferència tindran gran difusió entre la pagesia del Camp.

A partir d'aquest any, i durant 1892 i 1893, amb la imminent invasió de la fil.loxera i les seves funestes conseqüències, els congressos i reunions que es celebraran ja no tindran com finalitat l'estudi dels orígens i els seus possibles remeis, sino que agafaran connotacions polítiques i de reivindicació i aniran encarats a intentar solucionar la crisi que travessarà la producció vinícola, demanant-se, entre d'altres coses, la desaparició de l'impost de consums del vi.

Durant 1893 les reunions per intentar aturar la plaga seran molt nombroses. Destacarem algunes d'elles, com la celebrada els dies 6 i 7 d'abril a l'Institut Provincial de 2ª Ensenyança de Tarragona, que tingué com conferenciant a D. Agustí Gifré, metge cirujà i fundador

d'una escola d'injertadors a Llansà (Girona), defensor a ultrança dels injerts de vid americana. El cicle constà de dues conferències que van dur els següents títols: "El estado de la reconstitución de los viñedos del Ampurdan" i "Injerto de vides americanas". Van tenir lloc al viver de la secció i es van repetir als dies 8 i 9 d'abril al Vendrell. Fou patrocinat pel Govern Civil i van assistir-hi el Governador, Cayetano Pineda, el president de la Secció i l'enginyer secretari.

El dia 7 de juny el propietari de Riudoms, senyor Cavallé, redactarà un full titulat "Viticultors, a defensar-se", que serà ampliament distribuït. Impulsarà un moviment de concentració de pagesos per lluitar contra els impostos excessius, l'ajuntament de Riudoms es comprometé a convocar una reunió dels batlles dels pobles veïns. Pocs dies després es celebrarà aquesta reunió a l'ermita de Sant Antoni de Riudoms, hi participaran tots els batlles i autoritats dels pobles de la rodalia i s'intentarà buscar mitjans pràctics per resoldre la situació ruïnosa dels viticultors. Destacarà l'allocució de D. Teodor Cavallé, autor de l'esmentat fulletó. S'acordarà realitzar una campanya de concienciació i informació per les localitats properes de tot el que s'ha parlat en dita convocatòria i la realització d'actes de protesta a la capital de la província, mitjançant una manifestació amb els estandarts dels pobles i amb l'acompanyament de diverses bandes de música. També es decidí enviar un telegrama al President del Consell de Ministres, en el qual es diu el següent: "Exmo.Sr.:reunidos todos los alcaldes y miles de agricultores de todos los pueblos de la comarca han acordado por unanimidad protestar para pedir que no se imponga ningun acuerdo sobre el vino, suprimiendo los ya fijados, estando dispuestos a no pagar, prefiriendo que el Estado se apropie de fincas por no poder sostenerlas y resueltos a hacer uso de los medios legales capaces de obtener aquel resultado..." Aquest telegrama es signà el dia 11 de juny de 1893, a la plaça de l'ermita de Sant Antoni de Riudoms; la crida fou acollida amb gran entusiasme entre els pagesos.

A la reunió de Riudoms en seguiren dues de major amplitut; una al 19 de juny, al pati de l'Institut de 2ª Ensenyança de Reus, amb els batlles de les localitats del Baix Camp; l'altra fou de propietaris, jornalers i batlles del Priorat, al teatre de Cornudella. L'objecte era dirigir-se pacíficament al governador a fi de que fossin anul·lats els impostos que pesaven sobre els viticultors, en particular el projecte de carregar amb cinc cèntims el litre de vi.

Es feu un tercer acte amb assistència de representants de 27 po -

bles de l'Alt Camp i 3000 persones a la Plaça del Castell de Vallmoll, hi parlaren: sr. Cavallé de Riudoms, sr. Vidiella de Reus, sr. Mes - tres de Vilallonga, sr. Gassó de Montroig i el diputat a Corts Ballester. Una altra reunió tingué lloc en aquests mateixos dies a l'Espluga de Francolí, amb l'assistència de molts pagesos i avalada per 1546 signatures.

Aquestes reunions comarcals serviren de preparació de l'acte organitzat per l'anomenada Junta de Defensa de Riudoms, el dia 25 de juny a la plaça de braus de Tarragona. Presidí Ferran de Querol, president de la Diputació i de la Cambra Agrícola de Tarragona i van parlar: Cavallé de Riudoms, Gassó de Montroig, Vernet de Vandellós, Vidiella de Reus, el diputat provincial A. de Magrinyà i els diputats a Corts Gabriel Ballester i Joan Canelles. S'acordà evitar per tots els mitjans l'impost de cinc cèntims i intentar disminuir les gabelles de l'agricultura.

L'any 1895 també fou especialment prolífic en aquest tipus de manifestacions. Seguint aquesta línia trobarem el dia 8 de febrer la reunió convocada per l'Associació Agrícola de Reus i Comarca, celebrada al local de Santa Llúcia de Reus, davant de nombrosos assistents. La reunió facultarà a la Junta de l'Associació perquè es dirigeixi a totes les associacions anàlogues i als ajuntaments de tots els pobles vitícoles al'objecte de promoure una reunió de tots els agricultors de la comarca, per secundar el moviment que es començava a notar en la classe agrícola en defensa dels seus interessos.

La Junta Directiva de la Cambra Agrícola de Tarragona recomanarà a tots els seus membres i als agricultors en general l'assistència a la gran reunió que es verificarà al pati de l'Institut de 2ª Ensenyança de Reus el dia 17 de Febrer(34). Abans d'aquesta reunió, concretament el dia 14 de Febrer, hi haurà un meeting de l'Associació Agrícola de Reus, en la qual es qüestionarà l'ajut que dona l'Estat a l'agricultura; es demanarà també la desaparició de la contribució de consums sobre el vi i la prohibició de fabricar vins artificials.

Finalment el dia 17 tindrà lloc el meeting programat, amb l'assistència d'unes 2000 persones, destacarà l'actuació de Jaume Vernet, president de la Cambra Agrícola de Tarragona. Les conclusions votades seran les següents: estudiar la manera de pagar menys contribucions, fer desaparèixer l'impost de consums, construcció d'una red de canals, creació de Bancs Agrícoles i establiment de l'ensenyança agrícola.

Aquest mateix mes de febrer tindrà lloc una reunió d'agricultors

a Barcelona, a l'IACSI. El representant de Tarragona serà Jaume Vernet, representant de la Cambra Agrícola. El dia 10 de maig, al Palau Municipal de Reus, tindrà lloc una reunió de pagesos de la comarca per sol·licitar de l'Estat, la rebaixa tributària.

Els actes reivindicatius seguiran amb un meeting el dia 2 de juny a Tarragona, convocat per la Lliga d'Agricultors de la província i adreçat als propietaris. Es demanarà l'aprovació de les conclusions que la Lliga presentarà al govern per demanar la protecció dels viticultors. Presidí l'acte el senyor Querol, acompanyat pels srs. Font de Rubinat, Vernet, Fontana i Marquès de Vallgorrera, també van assistir-hi delegats del govern, diputats, ex-diputats i representants de corporacions i ajuntaments. En el moment d'obrir-se la sessió, el sr. Fontana, secretari de la Lliga d'Agricultors, llegeix la convocatòria i la llista d'adhesions rebudes (35). Parlarà Jaume Vernet, que criticarà l'individualisme davant l'actual crisi agrícola i potenciarà l'associacionisme. També parlarà de la viticultura com riquesa negativa, afirmant que en el seu conreu es pateix una pèrdua de 5 a 8 pessetes per càrrega de vi. (36). Seguidament intervindran Josep Maria Borràs, Joaquim Llasat, de la Cambra Agrícola de Tortosa, Pablo Font, de l'Associació Agrícola de Reus, el senyor Canyellas, el senyor Ballester, diputat per Valls, el senyor Querol i el senyor Magrinyà.

Les conclusions aprovades foren: supressió de l'impost de consums, augment dels mercats estrangers, franquícia dels nostres vins en les possessions ultramarines, forts drets d'importació als alcohols d'indústria estrangers, creació de l'impost sobre la renda, reforma dels serveis públics amb un 25 per cent de rebaixa en les despeses que s'economitzarà en les contribucions territorials i industrials. De tots els punts cal destacar la demanda d'una reforma legislativa que prohibeixi la incautació de finques per dèbits tributaris.

Al mes de juliol d'aquest mateix any es celebrarà a Valls una conferència sobre "La reconstitución de la viña por medio de las cepas americanas", amb una nombrosa concurrència. Al mes de novembre l'ajuntament de Blancafort promourà la celebració d'una sèrie de conferències sobre el tema, amb el fi de facilitar medis d'instrucció per la reconstitució de les vides atacades.

L'any 1896 es repartiran per la província tota una sèrie de circulars dirigides als viticultors que desitjin plantar vinyes americanes, en les quals s'assenyala que abans de fer-ho s'ha de conèixer la quantitat de carbonat de cal que contenen els terrenys, donant instruccions pel seu coneixement.

L'any 1897 hi haurà gran agitació entre els viticultors catalans, doncs s'iniciaran els preparatius del congrès vitícola que s'haurà de celebrar a Sant Sadurní d'Anoia durant el mes de maig de 1898. Sembla ser que en un principi la convocatòria d'aquest congrès estava limitada als pobles i entitats de la província de Barcelona, però considerant que Tarragona era essencialment vinícola i que estava patint els estralls de la plaga fil·loxèrica, la comissió organitzadora farà extensiu el congrès a tots els pobles d'aquesta província, amb l'ajut en tot moment de la Diputació Provincial. Els temes que es tractaran seran els següents :manca d'adaptació de les vides americanes i manera de corretgir-los, afinitat de les varietats de vinífers amb preferència els indígenes amb els diferents portainjerts americans i causes i efectes del corriment del raïm i manera de prevenir-lo i`curar-lo."

Els actes seran presidits pel president de la Diputació de Barcelona, i el primer vicepresident serà el president de la Diputació de Tarragona, Xavier Rabassà. Hi haurà tota una comissió tarragonina, formada pels senyors Francisco P. Yxart i Don Joan March, en representació de l'Ajuntament.

Seguint aquesta corrent, aquest mateix any es comença a preparar el Segon Congrés Vinícola Català, a celebrar a Reus durant el mes de maig de 1899. A efectes de preparar-lo , el mes d'agost de 1898 es nomenarà una comissió organitzadora (37). Ja aquest mes s'acordarà publicar una crida dirigida als agricultors de tota Catalunya, cridant-los a aquest congrès regional i es determinaran els punts que s'han de tractar en l'assemblea. A partir del mes de novembre començaran a arribar les confirmacions d'assistència de molts ajuntaments de tota Catalunya.

Els actes del Congrés es celebraran al Teatre Fortuny de Reus, els dies 21 i 22 de Maig. Les empreses de ferrocarril que afluïxen a Reus concediran una rebaixa en els preus dels bitllets en consideració als pagesos que hi acudeixen. Al finalitzar els actes es repartiran premis i diplomes entre els propietaris assistents. El reglament del Congrés serà el següent: per ocupar un seient serà precís la presentació d'un programa; sols podran prendre part de les discursions els senyors de la Presidència, la Comissió Organitzadora i els delegats amb nomenament; els dissertants podran servir-se de l'idioma que els hi sigui més fàcil; es permetran sols dos torns en pro i contra quan les conclusions donin lloc a discursions; es donaran 10 minuts per donar els seus parers als qui prenguin part de les discursions i

les proposicions es presentaran al secretari abans d'entrar en l'ordre del dia. Prèvia acceptació de la presidència es discutiran després els temes. El Congrés assolirà gran èxit d'assistència.

L'any 1900 destacarà la publicació de la Guia de Valls y su partido, on s'explica l'estat de la qüestió, i on trobem ja un afany per superar la trista situació de la vinya mitjançant la replantació de vinyes americanes.

L'any 1901 encara trobem tota una sèrie d'activitats socials relacionades amb la fil·loxera i les seves conseqüències. Destacarà la conferència agrícola del dia 7 de juliol, organitzada per la Lliga de Contribuents de Valls, on es tractaran els temes del conreu de la vinya americana i l'el·laboració del vi, junt amb la conveniència de la creació de sindicats agrícoles, molt importants a partir d'aquests moments.

Els dies 30, 31 de maig i 1 de juny de 1909 s'organitzarà a Tarragona el XIIè Congrés Agrícola, organitzat per la Federació Agrícola Catalano-Balear, amb tota una llarga sèrie de societats adherides (38). La Junta organitzadora estarà formada pels propietaris agrícoles, exportadors i enginyers agrònoms de les comarques tarragonines.

L'any 1911 l'enginyer agrònom Sr. Claudi Oliveres Massó, director de l'Estació Enològica de Reus, cursarà un qüestionari als batlles i corresponsals dels pobles de la província, en el qual es sol·licitarà una dada en concret : en quin any es va reconèixer la presència de la fil·loxera al respectiu terme?. En molts casos aquestes dades no s'ajustaran a les d'aparició oficial, ~~causa~~ possiblement pel fet de que es presentaven focus aïllats que no s'atribuïen a la fil·loxera. Moltes dades d'aquesta enquesta no estaran comprovades i estaran basades exclusivament en la memòria personal dels anotadors. La recopilació d'aquestes dades apareixerà publicada l'any 1915, sota el nom Datos para un avance sobre la viticultura de la provincia de Tarragona.

El dia 9 de juny de 1912 hi haurà una crida a tots els vinyaters de la comarca per tal d'acudir al Teatre Principal de Tarragona, on l'Ajuntament de Tarragona, amb l'adhesió de la Diputació Provincial conviden al meeting que celebra la Unió de Vinyaters de Catalunya. Els directors d'aquest acte seran els portanveus i capdavanters de la Unió: Puig de la Bellacasa, Fluvià, Marquès de Camps, Barnadas i Parellada. El principal objectiu d'aquest acte serà el de fomentar l'associacionisme entre els afectats.

Fins ben entrada la dècada dels anys 20 es continuaran efectuant

meetings i conferències per tal d'evaluar els danys causats per la fil.loxera i per tal de defensar la viticultura, alhora que intentar la seva modernització. Destaca en aquest sentit el meeting celebrat a Reus el setembre de 1923 per la Unió de Viticultors de tota Catalunya, a càrrec del Sr.Santacana, el seu president.

I.4.Solucions.

Des d'un primer moment i a nivell global, es defineixen dues vies d'actuació front la plaga. La primera seria, en resum, l'aplicació de diferents remeis per tal d'intentar salvar els ceps existents, la segona, que serà la que s'imposarà, és la replantació amb ceps americans; aspecte que tractem a continuació.

A principis de l'any 1881, la Diputació tarragonina ja preocupada per la fil.loxera i investigant els mitjans per combatre-la, envia al senyor Federico Trèmols a Amèrica per tal de comprar llavors de ceps americans i investigar els terrenys i els climes favorables pel seu creixement. Es decidirà provar aquestes llavors a la Granja Experimental i distribuir les restants entre "camperols de confiança"-grans propietaris -(39).

L'any 1889 els vivers són nombrosos, a més dels de la Diputació Provincial que experimenten amb diferents tipus de ceps americans, en trobem nou més, són els de : D. Joan Matheu, a Tarragona, amb ceps americans, sarments i barbats; D. Agustí Virgili a Tarragona, amb ceps americans i sarments de diferents tipus; D. Mariano Magriña, amb ceps, sarments i barbats; D. Tomàs Larraz, amb ceps americans; D. Olegario Mallafré, a La Selva, amb ceps americans; D. Joan Remonacho, a Tarragona, amb ceps americans; D. Antonio Rodes, de Reus, amb ceps i barbats ; D. José Iglesias, a Reus, amb ceps americans i D. Salvador Escofet, a Tarragona, amb ceps americans (40).

A partir de l'any 1890 , l'activitat entorn els vivers augmenta, la Comissió Provincial de Defensa compra o lloga nombrosos terrenys per instal·lar-hi planters de ceps americans (41). L'Ajuntament de Reus ven 6000 barbats de la classe anomenada "riparias" a tres pesetes la centena (42). La Comissió Provincial de Defensa entrega primer, gratuïtament, sarments als camperols amb ceps afectats per la malura (43), després l'entrega es fa a particulars concrets : 500 a Joan Munné de Tarragona, 200 a Joan Queralt, 200 a Josep Roca de Pinell, 200 a Joan Ferré de Valls i 200 a Jaume Martí de Picamoixons (44), l'any següent , 1891, la distribució es generalitza i els pagesos poden sol·licitar-los gratuïtament a l'Estació Vitícola i Enològica

Aquesta distribució se seguirà portant a terme per la Sección de Plagas del Campo (45).

Paral·lelament a aquest comerç de ceps americans controlat pels organismes oficials es produeix un comerç il·legal (46) que l'any 1882 ja es denuncià per l'IACSI que també fa palesa la seva preocupació perquè la majoria d'aquests sarments i barbats procedeixen de l'estranger i podrien estar fil·loxerats. El conflicte però continuarà, així l'any 1891 el governador civil recorda les multes que estableix la llei de defensa contra la fil·loxera de 1885 (47), però les notícies d'aquest comerç es succeeixen. A Vinyols, a la finca "La oliva" propietat de D. Ettiene Marty l'any 1891 s'han plantat barbats, una part procedeixen dels seus vivers i l'altra és d'origen desconegut (48), aquest fet li comporta una multa que segons la llei és de 5 pessetes (49). A la Secuita s'han introduït fraudulentament 1000 barbats "ru - pertris" que procedeixen de la província de Barcelona.

A partir de mitjans de la dècada dels 90 les replantacions són nombroses, segons ens permeten deduir les autoritzacions sol·licitades a la Comissió de Defensa, la majoria de les quals són acceptades (50), aquesta febre de replantació fa que els robatoris siguin nombrosos, els lladres prenen barbats o sarments plantats recentment o bé els roben abans de que el pagès pugui plantar-los (51) i el comerç il·legal persisteix.

La importància que té el batlle en tot el procés de replantació fa que en alguns casos es portin a terme venjances, aquest és el cas de Bràfim, on són tallats 1500 ceps propietat de la màxima autoritat de la vila. (52).

II. Conflictivitat social

Sense cap mena de dubte, un dels problemes més importants al que hauran d'enfrontar-se els camperols és el pagament dels impostos. Mitjançant el Reial Decret de 18 de Juny de 1885 s'estableix un impost anual d'una pesseta per hectària de vinya a les províncies afectades per la fil·loxera i de 50 cèntims en les zones frontereres; aquest repartiment "de gastos contra la filoxera" corresponent a cada municipi del Camp apareix publicat anualment al Butlletí Oficial de la Província. (53).

Les protestes i l'incumpliment dels pagaments són nombrosos, l'any 1891 seran 131 els ajuntaments de la província que no han efectuat el pagament corresponent (54). Pobles com Salomó l'any 1891 (55),

Torredembarra, el Milà, Renau, la Riba i Vilarrodona, l'any 1893 i Riudecols, Reus, Vilabella i Nulles l'any 1895, demanen l'exempció o la rebaixa de llurs pagaments. A Salomó li es denegada la petició d'exempció, adduint que aquesta només es concedeix a les finques afectades en la seva major part per la fil·loxera (56); als pobles de Torredembarra, el Milà, Renau, la Riba i Vilarrodona els hi es concedida una rebaixa (57); a Vilabella i Nulles, els dos pobles ja plens de fil·loxera en aquell moment (1895), se'ls hi denega l'exempció de la contribució territorial (58). Com podem veure el criteri seguit per acceptar o denegar rebaixes o exempcions en els impostos no queda gaire clar encara que segons el Reial Decret del 16 d'abril de 1895 tant els particulars com els ajuntaments poden "formar o resolver los expedientes de rectificaciones de riqueza rústica amillarada, por consecuencia de los daños causados por la filoxera en las viñas"(59), això és, la pèrdua d'una quarta part de la collita.

Les reclamacions i protestes dels propietaris a nivell individual daten però dels anys anteriors a l'esmentada llei i sempre seran refusades com les del senyor Boronat Gavaldà de la Riera -1891- (60), un altre cas es dona a la Secüita amb els senyors Joan Dalmau Riera i Joan Dalmau Vives -1892- (61) i amb Albert Serra Prats -1894- (62). No tenim cap notícia de demandes de particulars després del Reial Decret de 1895.

L'any 1893 tenen lloc a Catalunya i també al Camp de Tarragona tot un seguit d'activitats encaminades a obtenir la exempció de les contribucions, els senyors Marques de Montroig Sala i Rosinyol s'entrevisten amb el ministre d'Hisenda (63) i pocs dies després junt amb els senyors Dominguez, Pasqual Pamos i Casals, Mella i Llostan presenten al Congrés la petició de fixar un plaç per resoldre els expedients que sol·liciten una rebaixa en els amillaments de la riquesa destruïda per la fil·loxera (64), aquesta petició torna a ésser feta per l'IACSI l'any següent en un telegrama adreçat al president del Consell de Ministres (65). Tanmateix, són nombrosos els articles d'opinió i editorials en els que es demana l'exempció de les contribucions per tots els camps afectats per la fil·loxera (66), en un article que apareix al Progreso Vallense s'aconsella als agricultors afectats que es reuneixin i expresin les seves queixes al diputat del districte, Gabriel Ballester, el qual recolgarà totes les seves demandes en aquest sentit i també que demanin auxili a la Comissió Povicinal de Defensa Contra la Fil·loxera (67). Aquesta situació sembla, com ja hem apuntat avans, que no s'arreglarà amb la pro-

mulgació de lleis que no es portaran a la pràctica ja que la proposta que recull el Diario de Tarragona el 14 de desembre de 1895 demanant l'exempció de la contribució de les vinyes fil.loxerades i l'exempció per deu anys per les vinyes replantades amb ceps americans encara apareix l'any 1902 (68).

La mala situació econòmica en que es troben els pagesos, accentuada per la manca de pagament d'indemnitzacions degut a la falta de diners (69) fa que hom no pugui pagar les contribucions. Així veiem com alguns veïns de Pratdip, entre ells Jaume Escoda, recorren contra el procediment d'apremi que se'ls ha seguit per no haver pagat el repartiment de fil.loxera. (70). També l'embargament de finques i la seva posterior subhasta degut a deutes amb l'Hisenda augmenta en aquest període; l'any 1898 es subhasten 60 finques embargades a deutors de la contribució del Camp de Tarragona i es notifica l'embargament d'unes altres 11, encara que sense subhastar (71). Aquestes subhastes representen el doble de les fetes a la província l'any 1890 (72). La resposta dels camperols, com ja hem vist, és multitudinària; a les concentracions promogudes per l'alcalde de Riudoms, als mitings com el del dia 2 de juny de 1895 a Tarragona, cada vegada hi ha més assistència.

La crisi agrària afectarà tant als propietaris com als parcers, com veurem després. Els primers, sobre tot la pagesia petita i mitjana, la més nombrosa a les nostres terres, organitzarà la nova producció majoritàriament entorn a sindicats d'àmbit municipal. Amb l'aprovació de la Llei de Sindicats Agrícoles el 28 de gener de 1909 es creà un Sindicat Agrícola Català anomenat "Unión de viticultores de Cataluña", que pretenia ésser una continuació de la "Unión de Sindicatos para la defensa de productos agrícolas" (73). Aquest sindicat va celebrar com ja hem assenyalat mitings a Tarragona i Reus per aconseguir nous associats.

Al Camp de Tarragona els sindicats i les caixes de crèdit rural creades foren nombroses. Destacarem la construcció l'any 1911 d'un sindicat a l'Alió, organitzat per Lluís Batalla (74) que ja tenia el seu antecedent quan l'any 1909 un propietari de la vila va emprendre la construcció d'un celler cooperatiu per parcers i propietaris (75), les viles que el seguiren els anys següents foren entre d'altres Vilarrodona l'any 1907, el Pla de Santa Maria, l'any 1911, Cabra del Camp (76); a tots aquests s'hi aniran afegint al llarg de la segona i tercera dècada del segle XX quasi la totalitat dels pobles del Camp de Tarragona, era la resposta a les necessitats produïdes per la baixada de les exportacions.

La presència de la fil·loxera i la baixada de les exportacions dels anys següents a aquesta, van fer esclatar l'antagonisme latent entre propietaris i parcers. Al llarg de tot el segle ambdues classes s'enfronten, els parcers volen donar al contracte de rabassa morta una duració perpètua i al pagès la facultat de redimir-la (enfiteusi), en canvi, els propietaris volen convertir-lo en parceria, establint una duració màxima de 50 anys (77). Es tracta doncs, com diu Ferrer (78) d'un problema de lluita de classes que amb la crisi fil·loxèrica donarà la propietat de la terra als propietaris amb la mort dels ceps.

Al Camp de Tarragona veiem com els propietaris s'organitzen entorn a associacions com l'Associació Agrícola de Reus i sa Comarca, l'Associació Agrícola de Tarragona, l'Institut Agrari Català de Sant Isidre i altres que ja hem anomenat, per defensar els seus interessos: pagar menys impostos, arancels proteccionistes, deshauci a causa de la fil·loxera, recerca d'un nou mercat pels vins després de la pèrdua de Cuba i Filipines. Un altre punt de conflicte apareixerà quan els propietaris aconseguixin que els recàrrecs de la contribució caiguin damunt les exportacions, fet que provocarà les protestes dels parcers.

Aquesta situació de conflictivitat social culminarà amb l'aparició de la Unió de Rabassaires l'any 1923. Al Camp de Tarragona també hi ha conflictes o n'hi haurien d'haver ja que tenim constància de la ⁽⁷⁹⁾ presència de parcers i contractes de rabassa morta a les nostres terres, tot i que la seva importància quantitativa es reduïda al predominar els petits i mitjans propietaris. L'any 1923 la Camara Oficial de la Província de Tarragona va publicar un Informe sobre la rabassa morta en el que s'estableix el contracte de parceria com successor del contracte de rabassa morta, amb una duració de 50 anys; així doncs, tornem a remarcar l'existència de parcers ^{i rabassaires} al Camp de Tarragona, encara que no coneixem les seves respostes front aquesta crisi al existir una manca total d'informació. A la premsa no es fa esment de cap conflicte de caràcter social, sols trobem unes paraules del Marquès de Montoliu (president de la delegació de Tarragona de l'IACSI) referides a la sol·licitud de sarments de ceps americans que presenten uns parcers a la Comissió Provincial de Defensa, segons ell, els sarments han d'ésser sol·licitats pels propietaris i no pels parcers, ja que el seu contracte s'ha acabat amb la mort dels caps produïda per la fil·loxera. (80).

En definitiva, a nivell oficial existeix desconexió entre els diferents organismes i poc control en el moment de l'invasió de la plaga degut, entre d'altres factors, a la poca col.laboració dels camperols que amaguen les vinyes fil.loxerades i utilitzen ceps americans d'origen desconegut per la repoblació. Hom no pot negar, però, que existeix una gran preocupació per la plaga a nivell popular, el gran nombre d'actes divulgatius que es porten a terme ho demostra. Tanmateix, existeixen importants associacions de propietaris (l'activitat dels parcers ens es desconeguda) que s'uneixen per defensar els seus interesos, ara bé, el que no coneixem profundament és el grau d'importància que té aquest fet a nivell local, on el que si existeix és una cooperació entre els camperols en el moment d'encobrir un focus fil.loxerat o impedir la seva inspecció.

NOTES

- (1). Els temes com la tasca portada a terme per les institucions oficials, les mesures tècniques emprades, els nous impostos i la recerca de nous mercats apareixen tractats amb més profunditat a la comunicació realitzada per : FERRER, M.A.; BUIGUES, J.C.; MUIÑOS, M.J. : La fil.loxera al Camp de Tarragona : la vinya, les tècniques i la comercialització del vi (1878-1923), ja que ambdues es complementen.
- (2). Diario de Tarragona, (10-3-1878). La Junta d'Agricultura, Indústria i Comerç porta a terme una tasca semblant mitjançant al.locucions insertades periòdicament a les seccions oficials de tots els diaris de la província.
- (3). Ibídem.
- (4). Ibídem.
- (5). Diario de Valls, (3-7-1889).
- (6). Les demandes de diners al Ministre de Foment es faran constants, destaquem la primera, feta pel governador demanant 40.000 pts. de les quantitats dipositades al Banc d'Espanya per utilitzar-les en l'investigació.
- (7). Diario de Tarragona, (3-11-1893). En el cas de Salomó, primer poble envaït del Camp de Tarragona, la Comissió Provincial de Defensa discutirà la quantitat que han de donar els propietaris de les finques afectades, es decidirà la suma de 4.000 pts. que els hi serà lliurada immediatament mitjançant un rebut.
- (8). Diario de Tarragona, (15-5-1891). Diario de Tarragona(27-10-1894).
- (9). L'any 1892 la Comissió Provincial de Defensa es transformarà en Secció Provincial de Plagues del Camp.
- (10). Diario de Tarragona, (27-10-1894).

- (11). Diario de Tarragona, (12-9-1895).
- (12). Diario de Tarragona, (10-3-1878)
- (13). Ibídem.
- (14). Diario de Tarragona, (6-11-1878).
- (15). Diario de Valls, (26-10-1879).
- (16). Butlletí Oficial de la Província(B.O.P.), (7-10-1891)
B.O.P., (12-6-1892). B.O.P., (15-3-1893).
- (17). El Imparcial, (15-11-1887).
- (18). B.O.P., (15-3-1890). B.O.P., (1-9-1893).
- (19). B.O.P., (24-5-1890)
- (20). B.O.P., (3-6-1890). Diario de Tarragona, (25-9-1890).
- (21). B.O.P., (12-8-1891).
- (22). Diario de Tarragona, (13-1-1880). Diario de Tarragona, (8-2-1880).
- (23). Diario de Tarragona, (18-6-1893).
- (24). Diario de Tarragona, (12-8-1893).
- (25). En aquest aspecte aprofundirem posteriorment.
- (26). Diario de Tarragona, (19-3-1878).
- (27). El eco de Valls, (15-9-1889).
- (27bis). El eco de Valls, (19-9-1889).
- (28). El eco de Valls, (26-9-1889). El eco de Valls, (3-10-1889).
- (29). El eco de Valls, (31-10-1889).
- (30). Arxiu Municipal de Reus. Lligall sobre la fil·loxera
- (31). Tenim poca informació sobre el que passa als pobles de la comarca, com es formaven les comissions, que segons la documentació assistien als actes de les principals viles. Es un fet a estudiar.
- (32). La Opinión, (11-1-1890).
- (33). B.O.P., (23-3-1890).
- (34). Diario de Tarragona, (13-2-1885).
- (35). Sr. Fernandez Velosio, diputat a Corts per Valladolid; Marquès de Marianao, cap del Partit Lliberal Dinàstic Provincial; Sr. Marin, ex-diputat; srs. Bassora, Roig, Claveria, Mayner i Pascual, diputats; Joan Gascon, director de la Lliga Agrària; Joan Boladeras, president de la Cambra Agrícola de Màlaga; les Cambres Agrícoles de Salamanca, València, Medina del Campo, Almeria, Matritense, Penedès, Palma de Mallorca; el director de La España Vinícola; l'IACSI; l'Associació Agrícola de Reus; els ajuntaments de Tortosa i el Vendrell; la Cambra Agrícola del Vendrell i més de 100 pobles de la província.
- (36). Diario de Tarragona, (19-2-1895).
- (37). La Comissió estarà composta pels senyors: D. José Maria Borràs i Sardà, batlle, president; D. Pablo Font de Rubinat i Fernando de Querol i Bofarull, president de la Diputació Provincial de Tarragona i D. Andrés de Sardà i de Rosselló, marquès de Vilanova i Geltrú i del legat de la Diputació Provincial de Tarragona. El primer és president de l'Associació Agrícola de Reus i el segon és també president de la Lliga d'Agricultors de la província de Tarragona. Tots dos, junt amb Andrés de Sardà són els vicepresidents del Congrés. D. Pablo Casas de Carnicer

és el tresorer; D. Pablo Guitart, D. Luis de Quer, D. Antonio Serra, D. José Vidiella, D. Juan Huguer, D. Rafael Fuster, D. Marcos Mir i Capella (propietari viticultor de Sant Sadurní d'Anoia), D. Carlos de Camps, Marquès de Camps (president de l'IACSI), Joaquim Martorell (president del Centre Agrícola del Penedès) i Antoni Ubach i Soler (director de l'Estació Ampelogràfica de Terrassa) són els vocals. D. Ramon Vidiella i Bolart (propietari viticultor) serà el secretari general).

- (38). Aspecte ja tractat.
- (39). Diario de Tarragona, (11-2-1881).
- (40). B.O.P., (2-3-1889).
- (41). Diario de Tarragona, (17-5-1890). Diario de Tarragona, (5-6-1890)
Diario de Tarragona, (5-6-1890).
- (42). Diario de Tarragona, (1-2-1890).
- (43). Diario de Tarragona, (5-2-1890).
- (44). Diario de Tarragona, (29-3-1890).
- (45). Diario de Tarragona, (15-1-1891). B.O.P., (9-3-1893)
- (46). El eco de Valls, (22-8-1889).
- (47). B.O.P., (2-10-1891).
- (48). Després se sabrà que són de Martorell. B.O.P., (1-9-1893).
- (49). B.O.P., (25-11-1891).
- (50). B.O.P., (7-4-1892). B.O.P., (1-9-1893).
- (51). Diario de Tarragona, (13-1-1897).
- (52). Diario de Tarragona, (14-4-1897).
- (53). Un exemple dels quals el podem trobar al B.O.P., (22-5-1890).
- (54). El Mercantil, (26-3-1891).
- (55). B.O.P., (5-1-1891).
- (56). B.O.P., (25-11-1891).
- (57). Arxiu de la Diputació de Tarragona (A.D.T.). Actes de la Comissió Provincial de Defensa contra la Fil·loxera (Actes C.P.D.), (1893).
- (58). El Progreso Vallense, (6-10-1895).
- (59). La Opinión, (7-5-1895).
- (60). A.D.T. Actes C.P.D., (1891-1892).
- (61). A.D.T. Actes C.P.D., (1892).
- (62). A.D.T. Actes C.P.D., (1894).
- (63). Diario de Tarragona, (11-5-1894).
- (64). Diario de Tarragona, (13-5-1894).
- (65). Diario de Tarragona, (1-3-1895).
- (66). Diario de Tarragona, (14-12-1899).
- (67). El Progreso Vallense, (2-12-1894).
- (68). El Progreso Vallense, (31-11-1902).
- (69). Diario de Tarragona, (22-7-1890).
- (70). A.D.T. Actes C.P.D., (1895).

- (71). Diario de Tarragona, (9-5-1898).
- (72). B.O.P., (18-11-1890).
- (73). FERRER, M.A. : "La pagesia del Camp de Tarragona : transició d'una agricultura pre-capitalista a capitalista " a Universitas Tarraconensis, nº 4, Tarragona, 1981-1982, pàg.217 a 231.
- (74). MARTINELL BRUNET, Cèsar: Construcciones agràrias en Cataluña , Ed. La Gaya Ciència, Barcelona, 1975.
- (75). FERRER, M.A., op.cit. p.19
- (76). MARTINELL, C. : op. cit. p. 19.
- (77). Són prou coneguts els estudis en aquest sentit de BALCELLS, GIRAULT i GARRABOLT.
- (78). FERRER, M.A. : op. cit. p. 19.
- (79). Arxiu Històric Provincial de Tarragona. Protocolos notariales del segle XIX.(Grup de treball Hª Agrària de Tarragona)
- (80). Diario de Tarragona, (18-3-1890). B.O.P., (16-3-1890).

LA FIL·LOXERA A LA COMARCA DE L'ANOIA:UNA INTRODUCCIÓ

Per Miquel Gutiérrez i Poch (Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada).

Comunicació presentada al Congrés històric internacional del centenari de la fil·loxera i el cava.

Introducció

El treball que, tot seguit, us arriba és una primera aproximació als resultats d'una investigació que vàrem començar fa algun temps, però que malgrat tot encara no ha donat el seu producte definitiu. Per això molts dels apartats en que està dividida aquesta "introducció a la plaga fil. loxèrica a la Comarca de l'Anoia" es troben mancats per diferents motius i circumstàncies, però la intenció de donar una visió àmplia i ràpida a aquesta temàtica també ens ha limitat de forma extraordinària. D'aquesta forma no hem pogut utilitzar molta de la documentació i bibliografia, que tenim recopilada i que en una altra ocasió ocuparia un lloc central en l'esquema explicatiu.

Per totes aquestes raons hem renunciat a establir un quadre de conclusions, ja que serien totalment provisionals i mancades pel nostre objectiu final.

L'evolució demogràfica de la comarca de l'Anoia

En opinió de Tomàs Vidal i Bendito (1) a Catalunya, entre 1860 i 1900, només les comarques de l'Ebre i el Penedès es van lliurar de l'èxode rural. Aquest tema al nostre estudi es plantejarà en base de les aportacions realitzades per Josep Iglésies com a punt de referència bàsica (2).

Aquest descens generalitzat en el poblament de les comarques rurals fou interromput de forma sobtada entre 1877 i 1887, que foren anys d'expansió en el sector vitivinícola i d'eufòria exportadora. Segons Vidal i Bendito la pujada dels preus del vi "provocà una eufòria poblacional de caràcter immigratori a les comarques vitivinícoles" (3). La fil·loxera fou el factor que va reconduir la població rural a la seva corva descendent: "La fil·loxera va fer perdre al camp català poc o més la població que acabava de recuperar mercès a l'eufòria econòmica que la precedí" (4). Aquesta imatge és clarament restrictiva, ja que aquest procés l'hauríem d'encloure en el contexte de la crisi agrària finisecular, relacionada amb l'aparició d'uns mecanismes capitalistes en el mercat, i en segon lloc en el procés industrialitzador. Aquest buidament demogràfic ja ha estat assenyalat per diferents estudiosos, essent l'exemple més remarcable el del Priorat.

La població de l'Anoia (1860-1910) (5)

	<u>1860</u>	<u>1887</u>	<u>(població agrícola)</u>	<u>1900</u>	<u>1910</u>
Argensola	660	568	148 (26,05%)	510	582
Bellprat	328	314	145 (46,17%)	315	339
El Bruc	1.479	1.630	465 (28,52%)	1.186	1.239
Cabrera	366	373	101 (27,07%)	328	405
Calaf	1.471	1.223	280 (22,89%)	1.396	1.512
Calonge	510	430	170 (39,53%)	431	365
Capellades	3.075	2.783	329 (11,8 %)	2.629	2.582
Carme	1.133	1.128	215 (19,06%)	817	836
Castellfollit	854	678	240 (35,39%)	410	405
Castellblí	733	639	198 (30,98%)	457	515
Copons	816	735	153 (20,81%)	777	779
Igualada	11.896	10.201	1.016 (10,13%)	10.442	10.575
Jorba	592	744	231 (31,04%)	785	798
La Llacuna	1.292	1.539	484 (31,44%)	1.420	1.426
La Molsosa	395	235	-	204	198
Masquefa	1.204	1.417	355 (25,05%)	959	1.138
Montmaneu	360	316	125 (39,55%)	303	310
Odena	1.277	1.473	423 (28,71%)	1.239	1.367
Orpí	427	472	107 (22,66%)	324	344
Piera	3.300	3.372	1.021 (30,27%)	2.663	3.049
Pierola	980	997	272 (27,28%)	923	956
La Pobla Cl.	1.261	1.210	311 (25,7 %)	1.074	1.126
Prats de Rei	989	1.002	291 (29,04%)	883	857
Pujalt	692	646	232 (35,91%)	330	330
Rubió	428	381	129 (33,85%)	337	384

	<u>1860</u>	<u>1887</u>	<u>(població agrícola)</u>	<u>1900</u>	<u>1910</u>
Sta. Mar. Mont.	630	702	186 (26,49%)	531	600
Sta. Mar. Mir.	364	419	128 (30,54%)	409	402
St. Martí Tous	908	1.007	297 (29,49%)	797	903
St. Martí Ses.	862	698	173 (24,78%)	568	587
St. Pere Sala.	305	268	97 (36,19%)	300	330
La Torre Cla.	799	905	259 (28,61%)	713	752
Vallbona	720	737	167 (22,65%)	767	814
Veciana	655	367	202 (55,04%)	284	303
Vilanova Camí	821	743	237 (31,89%)	446	585
TOTAL	42.581	40.332	9.386 (23,27%)	35.957	37.693

habitants

Les dades exposades amb anterioritat evidencien l'evolució negativa en termes globals. Els motius cal cercar-los en l'abandonament de les terres de pitjor qualitat (muntanyenques, de difícil accés, etc.), que foren ocupades per la vinya en el període d'expansió de la demanda, emigrant els seus conreadors i altres grups poblacionals relacionats amb la viticultura, cap a les ciutats i poblacions més importants, o inclús a Ultramar (6). Aquest problema de l'emigració rural en el marc de la "crisi finisecular" és analitzat per A. M. Bernal afirmant que: "En los últimos años del siglo XIX y primeras décadas del XX se consuma un impresionante trasvase de población campesina del campo a la ciudad, de los viejos países europeos a los países jóvenes americanos. Participan en esas riadas migratorias pueblos industrializados y otros que todavía mantienen una economía agraria tradicional. España, como el resto europeo, se vio inmersa en la corriente internacional migratoria" (7). Un testimoni contemporani Roig i Torres, ens completa l'imatge d'aquest procés demogràfic: "La prosperidad rural desaparece, el labrador se muere de hambre, y, forzado a emigrar, abandona el campo y las poblaciones rurales" (8). Aquest procés concretat a l'Anoia és presentat per Antoni Escudero i Costa, que en un llibre sobre el terme municipal de Piera, diu referint-se a Mas Capell: "Com quasi totes aquestes petites cases, construïdes en tàpia, ho foren dintre del segle XVIII, i després de la fil·loxera, probablement abandonades, trobant-se actualment en estat de desaparició" (9).

Les poblacions de la vertent penedesenca de l'Anoia (Cabrera, Masquefa, Piera, Pierola, Vallbona) representaven a 1860 6.569 (15,4% del total comarcal) habitants, augmentant 327 sota l'impuls de l'expansió de la vinya a 1887. Arribaren al seu punt més baix a 1897, amb 5262 habitants, producte de la fil·loxera (Masquefa veu reduïda la seva població en un 43%). Iniciant una recuperació que les portaria a un contingent demogràfic de 6362 a 1900 (el 16,8% de l'Anoia). Vallbona va aguantar els efectes de la fil·loxera de forma més ferma, donada l'existència d'una certa indústria tèxtil.

El Bruc va passar de 1.479 habitants a 1860, als 1.630 de 1887, per devallar a 1897, com a conseqüència de l'arribada de la fil·loxera, en 525 habitants.

A la Lacuna, població propera al Penedés, dels 1.292 habitants de 1860 es va passar al 1.539 de 1887, iniciant-se a partir d'aquí una devallada continua fins els nostres dies (a 1900 tenia sols 1.420), havent-se de recordar que a 1887 gairebé un terç de la seva població fou considerada com agrícola (i es de suposar que bàsicament dedicada a la viticultura).

La Conca d'Odena (Castellolí, Copons, Igualada, Jorba, Odena, Rubió, Sta. Margarida de Montbui, Sant Martí de Tous, Vilanova del Camí), la vall de Carme (Carme, Orpí, Sta. Maria de Miralles), l'estret de Capellades (Capellades, Pobla de Claramunt, La Torre de Claramunt) són analitzats per Josep Iglésies de forma unitària (10). Aquestes tres zones van iniciar a mitjans de segle una devallada, que es va perllongar fins 1900 (dels 27.287 de 1.857 va passar als 21.777 a l'encetar-se el segle XX, el que representava una perdua de 5.510 habitants). Aquesta crisi demogràfica responia en bona part a la de la capital de la comarca: Igualada, que entre 1857 i 1900 va veure reduïda la seva població en 3.558 habitants. El principal motiu d'aquesta baixa en la població igualadina cal cercar-lo en "l'espectacular crisi industrial -una veritable desindustrialització-" (11), que segons una carta de la Junta Provisional al comte de Reus seria una crisi amb caràcters generals: "La industria arrastra una existencia penosa. Su como cio languidece y la agricultura sufre también" (12). Situació que li va impedir jugar un paper polaritzador en els moviments de població de les darreres dècades del segle XIX, on la fil·loxera hi va tenir una influència molt forta.

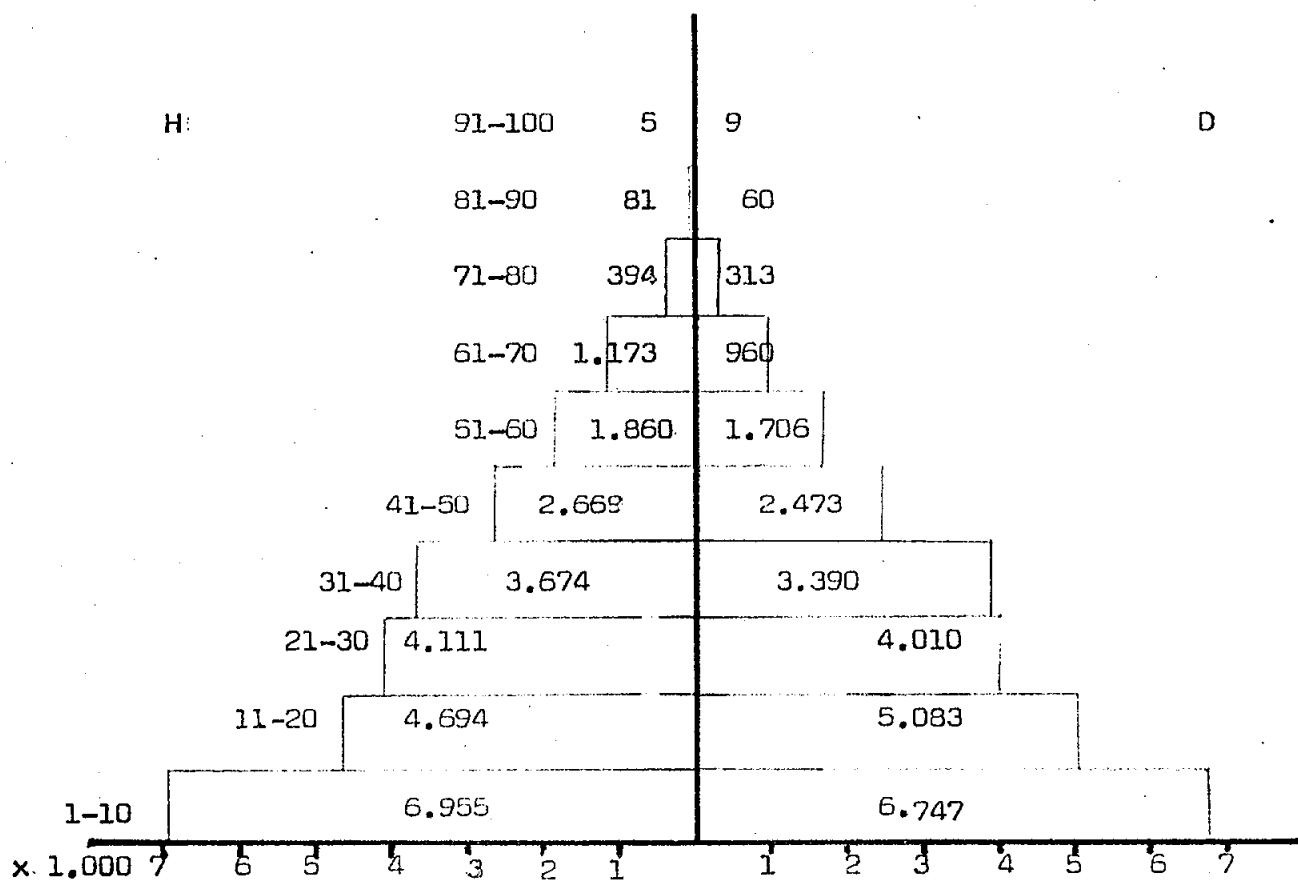
El darrer sector geogràfic de la comarca de l'Anoia, els altiplans segarrencs, format per les poblacions d'Argensola, Bellprat, Calaf, Calonge, Castellfollit del Riubregós, La Molsosa, Montmaneu, Prats de Rei, Pujalt, Sant Martí Seseigales, Sant Pere Salavinera i Veciana, va passar de 8.081 (1860) a 5.934 (1900). Les esmentades poblacions van rebre un impacte menor de la fil·loxera, donat el predomini dels cereals, encara que cal recordar que aquest sector també va respondre als mecanismes de la "crisi agrària finisecular".

Giles Bernard relaciona de forma global la crisi fil·loxèrica amb els factors demogràfics: "Les viticulteurs ruinées partent (...). L'acuité de la crise phylloxérique se mesure en fonction du declin démographique et de l'exode" (13).

Una dissecció més concreta del poblament de la comarca de l'Anoia, ens ve proporcionada per un resum "de los habitantes que contiene el partido judicial de Igualada"

(14), datat a 1862, que compta amb les dades del cens de 1860 on apareixen 50.372 habitants (de 38 municipis: on estaria inclòs algun més dels que conformen actualment la comarca, a més del cas conegut de Collbató). Per això les dades proporcionades per la citada font, són utilitzades únicament com aproximatives a la realitat de les poblacions que constitueixen l'Anoia. Del total abans esmentat 2.745 es qualifiques com propietaris, 435 arrendataris i 6.536 "jornaleros del campo", que representarien 9.716 membres de la "població agrícola". Tot i tenint present que aquestes categories presenten notables dificultats d'interpretació, sembla aproximat a realitat que entre 1/4 i 1/5 del total de la població es podia considerar com agrícola.

En aquesta anàlisi més detallada de l'estructura poblacional de l'Anoia, podem apreciar la distribució per edats a la piràmide realitzada amb les dades extretes del mateix resum.

L'evolució total de la comarca, demogràficament parlant, presenta uns trets que s'han d'aclarir, per exemple la reducció del 42.581 habitants (1860) als 40.332 (1887) en ple creixement del conreu de la vinya, s'ha d'explicar en funció de l'epidèmia de còlera de 1885. Un altre element que serveix per objectivar les conseqüències de l'eufòria viticultora, en primer lloc, i de la crisi fil·loxèrica amb posterioritat, fou la tercera guerra carlina. En definitiva l'Anoia se'ns presenta com

una zona geogràfica, que respon al comportament general de les zones rurals de Catalunya en aquells anys, baixant el total de la població, però menys significativament que a altres comarques amb una estructura econòmica més centrada en la viticultura, i per això cal recordar l'existència d'indústries tradicionals a l'Anoia (papereria, adoberia, tèxtil, etc.) que van poder desenvolupar uns mecanismes de defensa per a frenar les conseqüències de l'estrall fil·loxèric, en el pla de l'ocupació dels seus habitants.

La viticultura anterior a la fil·loxera

L'Anoia compta amb una llarga tradició en el conreu de la vinya, que es va concretar al segle XVIII. Pierre Vilar afirma que: "La Conca d'Odena (...) malgrat la multiplicitat dels seus recursos, serà tantmateix essencialment vitícola, i és perquè exporta els seus aguardents" (15) i que "Malgrat l'abundància de població deguda a les seves creacions industrials, la Conca d'Odena es basta en grans i exporta vins, aguardents de bona qualitat, anyells, cavalls" (16). El propi Vilar parla de l'abundància de contractes a "rabassa morta" establerts a terres fonamentalment marginals, on sovint apareix el qualificatiu de "rocoses" (17), el que ha quedat confirmat per un estudi realitzat com a inici d'un projecte de buidatge de la contractació agrària des de mitjans del segle XVIII (18).

Pascual Madoz al parlar del partit judicial d'Igualada diu que "Se cosecha abundante vino, que se da de buena calidad en los términos de Castellolí, Pobla de Claramunt, Capellades y Vallbona; y superior en los del Bruch, Piera, Masquefa y Esparraguera. De estos últimos es extrae mucho para Barcelona, tanto para el consumo, como para la elaboración de aguardiente" (19). Segons el mateix autor els preus oscil·laben entre 35 rals i 7 meravedís per càrrega. Aquesta importància de l'Anoia, i d'Igualada, a la viticultura catalana sembla present encara a 1863, quan de la capital de comarca es diu que era "uno de los mejores centros de la vinicultura" (20). Aquesta caracterització vitícola és accentuada pel "Centre Agrícola de la Comarca d'Igualada" en una exposició dirigida a les Corts, amb data de 11-7-1889 (són anys d'arribada de la fil·loxera i per això el caràcter rotund del missatge): "El Partido de Igualada es esencialmente vitícola, puesto que siendo escasa su industria manufacturera y su comercio, solo un cinco por ciento de su territorio se dedica á los cereales y el resto á bosques improductivos y á viñedos, de lo que resulta que el fruto de estos últimos es cuasi el único medio que cuentan sus habitantes para sufragar las primera necesidades de la vida y satisfacer los tributos al Estado, á la provincia y al Municipio" (21).

Entre les fonts de coneixement de la viticultura de l'Anoia al període estudiat

a més de les propiament arxivístiques i hemerogràfiques, destaquen per la seva importància La crisis agrícola y pecuaria (22) i Memòria del Mapa Vinícola de la Província de Barcelona (23). En aquesta, el seu autor, Roig i Armengol afirma que "En tots los termes del Partit se cultiva la vinya y te aquella una producció important" (24), essent el total de la producció de 309.900 hactolitres (amb Collbató i sense la Molsosa), que produïen unes 20.450 has.. En canvi Marià Llofriu, el llavors enginyer agrònom de la província de Barcelona, a les seves respostes al qüestionari de La crisis..., afirma que la producció s'elevava a 333.330 hl., el que representava una productivitat per hectàrea de 15 hl., amb un consum de 25.310 hl. (25). Aquesta producció, corresponent a 1887, representava un 14,4% del total de la província de Barcelona, quedant únicament darrera dels partits judicials de Terrassa i Vilafranca, mentre que segons les dades de Roig i Armengol estarien per davant els de Manresa (462.400 hl.) i Vilafranca de nou (375.150 hl.).

Respecte els rendiments de la vinya a l'Anoia les dades de la Memòria..., coincideixen amb les de Marià Llofriu, ja que diu: "Lo promedi es de 15,15 hectólitres per hectàrea en conjunt; y 24 y 9 lo máxim y mínim per pobles" (26). Segons l'ajuntament de Vallbona: "En secano una hectarea produce por término medio 1.400 kilogramos de uvas" (27), i comptant que el mateix ajuntament ens diu que 100 quilograms de raïm produïen 60 litres de vi de 13 graus, que representaria 8,4 hl./ha.. A Igualada (1888), malgrat la poca superfície dedicada al conreu de la vinya 8,8 has., tenien una productivitat de 22 hl./ha.. Segons Pierre Goujon a la vinya del Saone i Loire es va donar un rendiment mitjà entre 1821 i 1872 de 23 hl./ha. (28), el que ens útil com element comparatiu respecte la viticultura francesa.

Segons la Memòria ... de Roig i Armengol, les característiques i qualitats dels vins anoiencs es poden resumir en els següents termes. En general es parla d'un vi de color vermell amb una força alcohòlica regular i "verds de gust", anunciant també l'existència del vi color cirera, moscatell, garnatxa, alguns licors i imitacions de vins francesos (29). Amb la major graduació trobaríem els vins del Bruc, Piera i Vallbona, seguits pels de Masquefa i Capellades, que tenien menys color que els primers, reunint ambdós grups les següents característiques: "tots frescos, conservables, de bon paladar, que prenen aroma a l'envellirse, que serveixen per al vinagre sens perdua de sa qualitat per a taula y que's clarifiquen per si sols" (30). Els corresponents a la major part de la Conca d'Òdena, junt als de Carme, són definits com inferiors en coloració i graduació.

Les varietats del raïm en el vi negre eren el sumoll, la garnatxa i monastrell, mentre que en el blanc s'utilitzaven el xarel·lo i el trobat.

Respecte a la introducció d'innovacions a l'agricultura anoïenca, l'ajuntament de Vallbona (població abans coneguda com Sant Bartomeu de Vallbona) afirmava que "Pocas mejoras se han introducido en el cultivo de la vid ni en la elaboración de vinos, pues generalmente se usan los procedimientos antiguos" (31). Segons la Comissió permanent del "Centre Agrícola de la Comarca d'Igualada", aquesta seria una de les principals raons de la crisi de l'agricultura, entrada ja la dècada dels noranta, estat rudimentari que relacionava amb la manca de protecció aranzel·lària (32).

Respecte a la plantada dels ceps, dominava la realitzada a tires amb una distància de 10 per 5 pams entre rengles i ceps respectivament, plantant-se uns 6.000 ceps per hectàrea. Quan es procedia a l'arrabassament de boscos, s'acostumava a conrear primer blat, igual que es feia a la plana dos anys abans de plantar el cep. S'utilitzaven de forma molt esporàdica els adobs i el conreu d'arada. La poda s'acostumava a retardar fins febrer o març donades les gelades, que podien afectar el cep.

Amb tot els vist fins ara a l'Anoia es podrien establir dues zones en referència al conreu de la vinya, una primera conformada per la vertent penedesenca (Vallbona, Piera, Pierola, etc.) i la Conca d'Odena (Castellolí, Tous, Igualada, Odena, etc.) on, en general el conreu de la vinya era dominant, característica de la que participava l'estret de Capellades, que en realitat és l'eix de comunicació de les dues primeres. En segon lloc situariem la zona dels altiplans segarrencs (Calaf, Prats de Rei, Castellfollit, etc.) on el conreu de la vinya era secundari, malgrat es va expandir al segle XIX de la mateixa manera que a la Segarra estricta. Ramon Garrabou referint-se a aquesta i a l'Alt Anoia, parla d'una "comarca essencialment cerealicola" (33).

L'eufòria exportadora i la crisi de malvenda

L'arribada de la plaga fil·loxèrica a França (34), va proporcionar unes millors condicions al vi català, en concret, i espanyol en general, en el mercat francès. Amb la pèrdua de la producció pròpia, els productors francesos havien de recórrer a les estrangeres per a cobrir el consum interior i mantenir la demanda exterior dels seus vins. Aquest procés en referència a l'Estat espanyol va tenir el seu inici, inclús abans de la fil·loxera, a la meitat del segle XIX. Aquesta tendència es va concretar en el tractat comercial de 1882: "El gobierno francés concedió a los

vinos de hasta una graduación de 15,9 grados una rebaja de 1,5 francos. Los que sobrepasaran este límite tendrían que adeudar además el derecho de importación de alcohol: 30 céntimos por grado. El gobierno español acordó, por su parte reducciones arancelarias considerables sobre 91 de las más importantes partidas, y en particular sobre las manufacturas" (35). Gwinner va afirmar que "la ganancia obtenida por el país por el aumento de exportaciones de vino fue tan grande que pasaron inadvertidos tales perjuicios" (36), referint-se a les dificultats per les manufactures pròpies.

L'expansió d'aquestes exportacions fou tan important que El Eco del Noya a desembre de 1878, mentre que comentava la gran importància d'aquest tema per la comarca deia: "el aumento que en Francia ha tenido la entrada de vinos españoles, representa un 295 por 100" (37). Aquesta creixent demanda francesa, va tenir una resposta en la superfície dedicada al conreu de la vinya, com evidencia l'ajuntament de Vallbona al contestar al qüestionari de La crisis agrícola y pecuaria en els següents termes: "El cultivo de la viña y producción de vinos ha aumentado como una cuarta parte durante el último decenio" (38) (1877-1887), la qual cosa suposà la substitució d'altres conreus: "Se han dedicado al cultivo del vid casi todos los terrenos que antes producían cereales y legumbres" (39). Tot seguint les dades de Roig i Armengol, utilitzades ja amb anterioritat, la producció de vi en els darrers anys de la dècada dels vuitanta fou de 309.900 hls., però d'això ja en parlarem al fer referència a la crisi de malvenda.

La fórmula utilitzada pels francesos, i altres compradors, en l'adquisició de la producció vinícola de l'Anoia, i de les comarques veïnes, fou la dels comissionistes que establien contacte amb els productors, o amb mitjancers que especulaven amb els bons preus. Aquest procés va fer que es paguessin 30-35 pessetes per càrrega, en uns moments en que la producció no n'era prou per abastir la demanda, estem parlant de l'any 1880 (40). A la premsa igualadina les exportacions de vi a França de 1881 es van avaluar en un total espanyol de 5.639.483 hls. amb un valor de 236.858.286 francs (41). Des de l'Anoia, també es reconeixia l'important pes específic del mercat britànic en les exportacions vinícoles espanyoles (42). Aquest desenvolupament del sector vitícola, també tenia una causa explicativa en uns altres mercats exteriors, amb una llarga tradició, els sud-americans, preferentment els estats del Riu de la Plata. Segons el "Centre Agrícola de la Comarca d'Igualada": "El vino de esta región se exporta á Francia y Rio de la Plata por medio de comisionistas extranjeros y españoles, embarcándose en Tarragona ó Barcelona" (43). Pels vins de la comarca objecte del nostre treball, tenia una importància

fonamental aquesta darrera ciutat, on es troba el principal destí nacional d'aquells (44).

L'actual paisatge de la comarca, ple de marges i bancals, té una de les seves explicacions en la posada en conreu d'aquestes terres boscoses i muntanyoses, arribant a plantar-se ceps a una alçada de 650 metres. Un clar exemple d'aquesta tendència fou Miramar, una muntanya que separa els termes de Capellades i Vallbona i que fou posada en conreu fins gairebé el cim. La primera de les dues poblacions, donat el seu reduït terme, mitjançant alguns dels seus habitants va contribuir al procés puixant de la vinya en terres pertanyents a altres municipis. L'evolució de la vinya a Capellades es podria resumir en les següents dades: 1851:125 has.; 1855:100; 1862:100; 1867:100; 1894:134 (aquestes últimes sobre un total conreat de 259 has.) (45).

Aquest creixement de les terres dedicades al conreu de la vinya, portava evidentment a un augment en la producció de vi, malgrat baixés en alguns casos la productivitat, creixent més l'oferta que la demanda. Aquest procés va produir una crisi de sobreproducció amb la conseqüent baixada de preus, fins el punt que a l'Anoia "El vino, por término medio, apenas tiene el precio suficiente á remunerar el coste de producirlo" (46), que s'assenyala entre 8 o 10 pessetes per hectolitre. Sota aquestes circumstàncies, els productors desitjaven desfer-se de les seves existències als més ràpid possible "en la necesidad de tener limpias las bodegas para el mes proximo" (47), referint-se a setembre per acollir el producte de la verema. El descens dels preus és qualificat com lent i incansable (48), afectant sobre tot als vins de baixa i mitja qualitat, mentre que els de bona mantenen una situació més marcada, però també calmats en relació a l'exportació (49). La desmesurada expansió de la producció va tenir la seva traducció en el fet que inclús hi hagués problemes per a suministrar els envasos necessaris per part dels boters de la comarca (50). L'ajuntament de Vallbona fa un resum d'aquests elements genèrics de la crisi de malvenda en les següents afirmacions: "La crisis vinícola existe aquí desde hace un año /el document data de 1887/ (...). Ha bajado el precio del vino á su mitad, y aun así no puede venderse (...). Los gastos de producción han bajado algo, porque los jornaleros se han visto obligados á trabajar más barato; y aun así les ha sido difícil hallar trabajo, por el poco producto que dan las viñas (...). Sólo podemos decir que hay como una cuarta parte de la cosecha de 1886 por no haberse podido vender" (51). Aquesta problemàtica a l'Anoia, i més concretament a la Conca d'Òdena, es va traduir en un intent per part de determinats

sectors de canalitzar les compres que es feien a Igualada, controlant d'aquesta forma els preus, que ells imposaven marcadament baixos (52). Aquesta situació de crisi es va agreujar al tancar-se el mercat francès quan finalitzà el tractat de 1882 a 1892, una vegada reconstituïda la vinya pròpia. També es va produir una reducció generalitzada dels mercats d'ultramar (53), problemàtica verificada per Elias de Molins (54) a l'Argentina, Uruguai, Cuba i Brasil, fet del que es feia ressò la premsa igualadina, recordant la llarga tradició de la viticultura catalana en aquells mercats.

Una de les qüestions a comentar, en relació a l'expansió exportadora i la crisi posterior, és la referent al transport que "topava sia amb els crapitxos de l'Anoia, sia amb les dures rmapes de Pierna i Pierola, Estrets i rampes per a penetrar a la conca, estrets i rampes per a sortir-ne" (55). Estat de coses referent al segle XVIII, però que continuava de forma molt semblant al segle XIX, el que era especialment important per la viticultura de la comarca, ja que la seva producció es comercialitzava de forma majoritària per carretera. El que en opinió de El Ciclón (1890) tenia uns efectes sobre el preu de la producció agrària que "se resiente naturalmente de los excesivos gastos del acarreo en general, muchas veces al coste de transporte de género extranjero" (56). El perjudici de "carecer de vías de comunicación que las pongan al alcance del progreso moderno" és quantificat en tres milions de pessetes anuals "supuesto que la industria vinícola, experimenta una rebaja de mas de cinco pesetas los cien litros por la falta de fáciles transportes y la producción de aquella comarca solamente, es de más de seiscientos mil hectolitros" (57). Aquestes paraules de La Alianza Protectora de Los Pueblos s'utilitzen en l'exposició d'un projecte de ferrocarril, ja que la problemàtica anteriorment exposada era posada freqüentment en relació amb aquest fet, "siendo, por tanto, una desgracia para este país, el no haberse terminado ninguno de los varios ferrocarriles proyectados, que no pongan en comunicación directa con dichas capitales /es refereix a Tarragona i Barcelona/ por medio del vapor" (58). L'ajuntament de Vallbona referint-se a la problemàtica dels transports, en relació a la viticultura afirma que únicament falta acabar el ferrocarril d'Igualada a Martorell (59), ja que la situació econòmica de l'empresa promotora va fer que s'aturessin les obres a 1884 no inaugurant-se fins 1893 (60). Aquesta incomunicació "ferroviària" feia disminuir el contacte de la producció anoienca amb els impulsos del mercat (61), ja que segons Marià Llofriu el preu mig del litre de vi als mercats del partit judicial d'Igualada entre 1877 i 1887 fou de 0,18 pessetes front

les 0,24 d'Arenys de Mar;0,20 de Manresa;0,31 de Mataró;Terrassa amb 0,25;essent únicament inferior el de Vilafranca amb 0,12 (62),per la qual cosa aquesta explicació s'hauria de completar amb altres instruments explicatius per assolir una major aproximació a la realitat.Però aquesta problemàtica en la xarxa de comunicacions també era present en camins i carreteres,com s'expressa a la carta de l'ajuntament de Masquefa al de Capellades (16-6-1886),a l'apuntar la carretera cap a Martorell com un possible factor de solució dels problemes de la viticultura de la zona (63).

Respecte a la situació derivada de les adulteracions,cal veure com aquestes sorgeixen de la necessitat d'abastar la creixent demanda,mentre que l'oferta no podia augmentar al ritme d'aquesta,al que hem de sumar els evidents beneficis econòmics que s'obtenien amb aquesta pràctica.En els moments de major expansió de la demanda,en els quals s'exportaven els millons vins,hi havia queixes de la baixa qualitat del vi posat a la venda,barrejant-se amb vins "legítims" altres d'"averiats" (64).Però aquestes adulteracions eren extensives al vi exportat, veient-se en aquestes un possible motiu de reducció de compres per part dels importadors estrangers (65),por present en tot el període.Un dels productes més utilitzats en les adulteracions era la tucina,que s'utilitzava per colorar artificialment els vins,malgrat tingués,segons els seus detractors,un cert grau de toxicitat.Aquesta mateixa problemàtica també fou present en una altra crisi de sobreproducció (1904-1909),que demostra la manca d'adaptació del sector a les noves circumstàncies (66).Aquesta visió de l'adulteració es veurà completada quan arribi el moment d'analitzar l'"assumpte" dels alcohols.

L'angoixa de la pre-invasió

La reacció del camperolat català,i també el de l'Anoia,front l'expansió i arribada de la fil.loxera fou de veritable angoixa.Aquesta situació feia seguir puntualment les fites més importants de la plaga,el que té el seu millor reflexe a la premsa comarcal,que va seguir l'evolució del paràsit a França,altres països i també a altres regions de l'Estat espanyol.A març de 1878 es consideren 500.000 les hectàrees destruïdes per la fil.loxera a França,el que suposava una perdua anual de 125.000.000 francs (67),destinant-se a 1879 500.000 francs en la lluita contra l'insecte (68).Aquest clima de certa crispació té una conseqüència important,la continua publicació de notícies i desmentits en referència a la fil.loxera.El govern civil de Barcelona,adelant-se a l'organització global de la lluita antifil.loxèrica,va fer pública una nota el 30 d'abril de 1878,en la

qual exigia als municipis una sèrie d'informacions amb l'objectiu de mantenir un control sobre les noves plantacions de ceps, prestant una especial atenció a les d'origen americà (69).

Això s'ha de posar en relació amb tota una sèrie de mesures de precaució, que varen tenir una primera plasmació legal a la llei de 30 de juliol de 1878, que fixava la creació d'una comissió central i altres provincials de defensa en contra de la fil·loxera; també prohibia l'entrada de sarment i arrels de ceps estrangers i el seu tresllat de comarques afectades a les que no ho eren. Aquestes comissions rebien periodicament informacions dels propis municipis sobre la plantada de nous ceps i de la possible aparició d'un punt fil·loxerat (70).

La llei de 1878 també disposava l'arrencada sens indemnització del nucli fil·loxerat, pagant-se, però el valor de la collita pendent i el de la següent dels ceps situats a 20 metres, que per llei s'havien d'arrencar. Era establert un tribut de 25 cèntims per ha. de vinya per fer front a les despeses de la campanya antifil·loxèrica. Uns viticultors de Vilanova del Camí foren embargats, en el raïm dels seus ceps, per no fer front al repartiment del mencionat impost (16-7-1881) (71). L'ajuntament de Capellades va acordar el 7 d'abril de 1881, l'ingrés "de la parte del reparto que á esta villa correspondió para sufragar los gastos ocasionados para extinguir la Fhylloxera", amb cèrrec al capítol d'imprevistos per la insignificància de la quantitat (72).

Encara que l'existència efectiva de la comissió central fou totalment nul·la, desapareixent al poc temps de la seva creació, cal que ens aturem en aquesta temàtica per assenyalar l'ineficiència oficial en la lluita antifil·loxèrica, no existint cap tipus de coordinació, ni pla genèric al que respondre. Són anys de gran "treball" per a la burocràcia que no deixa d'emanar disposicions, que en la seva majoria queden inèdites, de continues informacions sobre els mètodes més eficients. És el període en que Joan Miret, recolzat per l'IACSI, comença la problemàtica campanya en contra de l'insecte a l'Empordà, amb la creença de que l'establiment d'un cordó "sanitari" salvaria a Catalunya de la plaga. Això forma part del que en un altre lloc vàrem anomenar "mite de la lluita antifil·loxèrica a Catalunya", escrit en realitat a base de revoltes camperoles en contra de l'ús del sulfur de carboni, que matava sense remei el cep.

Aquesta ineficàcia per traçar un pla general, que frenés els efectes de la plaga, va tenir una continuació a una nova i insatisfactòria llei (18-6-1885), que repetia moltes de les constants de la legislació paralel·la a l'anterior

de 1878. Fou especialment interessant l'articulació del problema de la contribució territorial, deixant exemptes les finques fil.loxerades "y/o serían devueltas a sus propietarios en caso de haber sido embargadas por impago de este impuesto sobre la propiedad, si y sólo si, sus poseedores se comprometían a replantar a sus expensas los antiguos viñedos en el plazo máximo de tres años" (73).

Una important tasca, a desenvolupar per les mencionades comissions, fou la de divulgació de tota una sèrie de qüestions relacionades amb la fil.loxera, feina en la qual també participaven activament entitats privades junt a la pròpia diputació. Aquestes campanyes utilitzaven diferents elements, des de la publicació d'instruccions per reconèixer els ceps fil.loxerats i introduccions a l'ampaleografia americana, realització de conferències i xerrades sobre el tema. Destacaven agrupacions com el Centre Català de Sant Sadurní, el "Centre Agrícola de la Comarca d'Igualada", el "Círculo Católico de Capellades. Sección Agrícola", etc., per exemple aquestes dues darreres mantenien un estret contacte amb l'IACSI, del qual no cal recordar la importància en l'aspecte divulgatiu en base dels actes que organitzava i de les seves publicacions (74).

Però damunt d'aquesta freda imatge que ens proporciona la legislació, la vida del camperol es defineix, pel que Josep Iglésies va comentar com "angoixa de la pre-invasió", arribant-se al punt d'aconvertir la fe religiosa en l'últim element que possible l'aturada de la fil.loxera. Apareixien les anomenades "processons solemnes" que consistien en treure imatges molt venerades per passejar-les per les vinyes. Aquesta pràctica va arribar a l'Anoia (Capellades, la Pobla, la Torre, Vallbona, etc.) procedent del Penedès, dins ja de la Conca d'Òdena en tenim notícia de dues a Rubió, els dos primers diumenges de 1892, arribant la segona fins les proximitats de Prats de Rei. Es significatiu, en aquest contexte, el que explica A. Esudero en el seu anecdotari del terme municipal de Piera, quan es refereix a Can Claramunt: "En el lloc anomenat "La Creuta", prop de la casa, camí dels saulons (suldots), s'enlairava una creu amb data de 1888, edificada a temps de la fil.loxera. La raó d'ésser del petit monument era per devoció i com a prevenció de la plaga que feia perdre tots els ceps, i per aquest motiu, el poble de Piera en vingué en processó en aquell any" (75).

En aquest període de pre-plaga o en els seus primers anys, el vocable fil.loxera es va incorporar al vocabulari popular per designar la corrupció present a les arrels de la societat, segons notícies aparegudes en aquells anys (76).

Quina la fil.loxera ja es veia com practicamente infrenable, i donada la inactivitat

oficial, va aparèixer la necessitat d'organitzar-se en defensa de la plaga, motivant l'aparició d'un moviment associatiu. A l'Anoia tenim notícia de l'existència de dos projectes amb uns paràmetres totalment diferents. El primer fou la "Asociación de Socorros Mutuos ó defensa contra la filoxera" (desembre 1883), que tenia la seva seu a Castellolí, creada per Josep Aguilera i Palet, llavors alcalde. La "Sociedad Mutua de defensa contra la filoxera y nova contracte entre lo propietario Magi Pascual y los parcers que en la mateixa es nombraran de la propietat de Casa: Gras de Dal (Terme Municipal de Pierola) (1888), pretenia erradicar els focus fil. loxerats i replantar-los, mentre que el propietari s'assegurava el domini sobre la terra renegociant els contractes de forma paralela a la constitució de la societat i de forma col. lectiva. Mentre que la de Castellolí com objectiu fonamental crear els mecanismes per socórrer als camperols quan arribés la plaga (77).

Un espai molt important a la premsa comarcal era dedicat a difondre mètodes d'arradicar la fil. loxera, que en la seva majoria no deixaven de ser intents exòtics i erronis, el que va portar a dir a El Porvenir de Igualada a novembre de 1882 que aquests es podien qualificar com "Herejias filoxericas ó medios fáciles y segu ros de salvar el viñedo de España" (78). També aren freqüents les referències als avenços aconseguits a França, principal punt de referència en aquest assumpte, extenent-se fins i tot a Austràlia, Suïssa, etc.. (79).

L'arribada de la fil. loxera a l'Anoia

El Porvenir de Igualada anunciava a novembre de 1882 l'alarma entre els viticultors de la província de Barcelona, ja que s'havia verificat l'existència d'alguns nuclis en aquesta (80). Cap el 1887 va arribar al Penedès, estenent-se a l'Anoia per aquelles dates, ja que al 1888 es descobriren unes clapes de vinyes fil. loxerades al terme municipal de Piera, any que en opinió del "Centro Católico de Capellades. Sección Agrícola" també existien indicis a les vinyes capelladines (81). Des d'aquest nucli inicial de Piera l'insecte es va expandint vers Igualada (82), manifestant-se també vinyes afectades a Pierola i Collbató, però que no foren descoberts fins el març de 1889, quan s'entrecavaven els ceps. Teresa Carnero cita un informe de Miquel Padilla, que era enginyer agronom de la Comissió ambulante de defensa contra la fil. loxera de Barcelona, enclou a poblacions del partit judicial d'Igualada entre 406 termes municipals fil. loxerats (estem a 1891) (83). L'ajuntament de Vallbona, ens proporciona una referència anterior, quan diu que la fil. loxera es troba a "dos leguas", situant la seva aparició a l'estiu de 1887 (84). Cap

el 1891-1892 va arribar a Capellades. En base de les dades proporcionades per la demanda de condonació de tributs (1895 per part de l'ajuntament de Capellades, la producció va començar a disminuir a 1891, situant-se a 1894 la perdua total de la collita (85). Una carta procedent d'aquesta vila deia a juny de 1892: "Al nostre terme també hi ha trossos fil·loxerats i alguns pagesos s'afanyen a plantar ceps americans. No obstant això qui té vinya vella sana viu en l'esperança que cuidant-la bé no se li propagarà la maleïda plaga. Tant de bo ho endevinessin" (86). Això es pot vincular a l'afirmat per R. Laurent: "c'est pour le vigneron la phylloxéra demeure un mythe. Une défiance instinctive le dresse contre un mal dont il n'a pas encore constaté les dégâts par lui-même" (87). En aquell mateix període es verifica l'entrada del paràsit a La Pobla de Claramunt.

Es poden establir dues fonts d'entrada de la fil·loxera a l'Anoia: una a la vall del riu d'aquest nom on es feu present procedent del Penedès, essent des d'aquí i des dels Brucs on es va estendre cap a la Conca d'Òdena. Josep Iglésies ha afirmat que la dorsal orogràfica de Calaf, la Panadella i Santa Coloma de Queralt va tancar, durant un cert temps, el pas de la fil·loxera cap a la Segarra, parlant d'un cordó sanitari natural.

La realitat derivada de la presència efectiva de la plaga, ens ve proporcionada per una carta datada al Bruc el 10 d'octubre de 1891, on es diu: "Als termes de Sant Llorenç, Sant Esteve, Piera, Masquefa, Pierola, ha estat borda la verema a causa de les pedregades i la fil·loxera en general. La misèria ja no truca a les nostres portes sinó que ja és dins dels llars" (88).

Per a la realització d'un estudi més detallat dels moviments de la plaga, cal recordar que l'expansió d'aquesta mai era totalment lineal sinó per clapes. Segons Giles Bernard: "La progression du désastre voisine 20 km. per an; selon les observations effectuées, le phylloxéra attaque dans un point central du vignoble, dans un rond de 50 à 60 pieds, puis se propage vers la périphérie" (89). En la velocitat que es movia la plaga coincideix Marià Llofriu quan situa "la marcha del insecto, de unos 15 á 20 kilómetros por año" (90).

Paralelament cal comentar una altra plaga, que es feu present a les vinyes catalanes en aquell temps: el mildiu. Aquesta "malaltia" va afectar l'Anoia de forma molt important, com comentava el rector de Tous d'aleshores, Miquel Conill: "En el año 1889 en el partido de Igualada las viñas sufrieron un espantoso castigo; seríamos por el mes de mayo que todos los labradores se prometían una buena cosecha y por consiguiente las casas vendieron el vino que tenían a 10 o

12 pesetas carga. Desgracia nunca vista de los vivientes, en Junio principiaron a secarse las cepas por el mildiu y siempre progresando la enfermedad hasta secar la uva, perdiéndose del todo la cosecha de vino, se puede decir en todo el partido de Igualada, dejando la tierra espantada, principalmente en Tous y Montbui, por ser en mi opinión los más castigados" (91). Aquest fet fou utilitzat pel "Centre Agrícola de la Comarca d'Igualada" per a demanar un perdó en el pagament de les contribucions (92), fet en el que insistia la mateixa agrupació en una carta dirigida al governador civil (93).

L'actuació anteriorment descrita del "Centre Agrícola de la Comarca d'Igualada", ens serveix per connectar amb el problema fiscal emanat de la fil·loxera, que presentava una doble vertent: exempció de l'impost per a combatre-la i la contribució rural. El mateix "Centre Agrícola" va celebrar una reunió "para tratar de la exención del pago del impuesto para combatir la Filoxera y de la Reposición regional" (94). La Diputació de Barcelona va sol·licitar el perdó de la contribució territorial, segons dictamen de 30 d'abril de 1895, acollint-se al Real Decret de 1895, que reconeixia la condonació de la contribució corresponent a terres afectades per calamitats públiques inclosa la fil·loxera. Segons aquest decret l'Hisenda no deixava de percebre cap quantitat, ja que com era de contingent fixe es repartiria entre menys contribuents, que serien els de les zones no afectades. Però l'evident pressió d'altres sectors al Congrés de Diputats, va evitar que fos aprovada la proposta de la Diputació de Barcelona. Aquest òrgan de l'administració provincial havia remès als diferents municipis la documentació i informació necessària per a sol·licitar la condonació. Possibilitat a la que s'havien acollit diferents municipis de la comarca de l'Anoia com Cabrera, Capellades, Carme, Castellolí, La Llacuna, Masquefa, Orpí, Piera, Pierola, Pobla de Claramunt, Sta. Maria de Miralles, Torre de Claramunt, Vilanova del Camí (95). A cadascun d'aquests municipis es va formar una junta pericial, per a avaluar de forma adequada les pèrdues produïdes per la fil·loxera, que en la vila de Capellades es van considerar que sumaven el total de 13.296,25 pessetes, en base de la qual cosa l'ajuntament capelladí sol·licitava el perdó de 825,87 ptes. "à que esciende la cuota del Tesoro" i 141,51 "que importan los recargos correspondientes á la contribución perdonable de las fincas que se trata" (96).

El problema dels alcohols

La problemàtica dels alcohols va sorgir quan els mercats exteriors començaren a evidenciar una contracció, situació agreujada per la crisi de sobreproducció anteriorment analitzada amb la conseqüent caiguda de preus. En aquest contexte

s'ha d'inscriure l'intent de frenar l'entrada d'alcohol industrial, preferentment alemany, que era més competitiu que el vínic espanyol, tancant així una important sortida pels vins d'inferior qualitat i al desenvolupament d'una indústria d'alcohols espanyola. Mentre que de forma paral·lela, la podia conduir a una possible adulteració, que fes alterar les condicions dels mercats dels vins de qualitats superiors, com fa referència Juan M. Guisado pel cas malagueny: "La espiral de la adulteración adquiere velocidad durante la década de 1860, cuando el mercado de alcohol es desestabilizado por la llegada de alcoholes incomparablemente más baratos que los nacionales. Hasta entonces, el alcohol empleado para encabezar el vino era natural, resultante de la destilación de los mostos menos prometedores, sobre los que actuaba de selector y, además, no tenía el menor inconveniente para la calidad del vino joven que lo recibían. La avalancha de alcoholes alemanes procedentes de la destilación de patatas, remolachas, trigo, etc., al inundar el mercado local hace que los precios se desplomen", arribant al que Guisado anomena com a darrera conseqüència "brebaje preparado con alcohol rebajado y jarabe de higos" (97). Aquest problema dels alcohols alemanys també va afectar als productors de l'Anoia, com comentava la Comissió permanent del "Centre Agrícola de la Comarca d'Igualada", com a resposta d'un qüestionari de l'IACSI amb l'objectiu de denunciar els tractats internacionals: "Pero el perjuicio más grave para nuestros apreciables caldos, consiste en la abrumadora importación del alcohol alemán, cuya baratura mata la industria alcoholera patria y dá materia de sofisticación de los vinos. Con efecto sabida es la protección que dicha industria halla en Alemania y otras naciones extranjeras y la ventaja con que pasa el alcohol nuestras fronteras gracias al exiguo maximum de derechos de aduanas autorizados en los vigentes Tratados de comercio" (98).

En aquest marc cal situar l'aparició de la llei de 26 de juny de 1888, coneguda com la llei Puigcerver, que gravava amb un impost especial de consum els alcohols i líquids alcohòlics, tant si eren espanyols com importats amb 0,75 pessetes per grau/hl., quedant exclosos els vins de fins una graduació màxima de 19º. Aquesta llei intentava augmentar els ingressos de la Hisenda i frenar les crítiques per la importació d'alcohol alemany. L'aparició d'aquesta llei va provocar, en determinada premsa igualadina l'aparició de qualificatius com "odioso gobierno", "odioso impuesto", "desdichado impuesto", "el ruinoso y antipatriótico sistema ó principio de librecambio". A un mes de l'aparició de la citada llei, El Ciclón deia: "Los perjuicios (...) empiezan ya á tocarse en esta desgraciada

comarca en la que, los vinos que actualmente existen en las bodegas, y que en su mayor parte deben precisamente destinarse á la destilación, no tienen valor alguno y se verán los agricultores en la precisa necesidad de echarlos al río, porque los fabricantes de aguardiente, en previsión de lo que puede acontecer, han suspendido sus tareas y dicen públicamente que, ni regalado, quieren acumular una sola gota de dicho caldo" (99), situació verificada amb semblants paraules a gener de 1889 (100)

Front aquest estat de coses es van definir les dues postures, apuntades amb anterioritat, els partidaris de la lliure importació i els "proteccionistes". Els primers defensaven els seus plantejaments, al·legant en contra dels arguments dels segons, en relació a la caiguda de les destil·leries espanyoles deien que no tenia relació amb les importacions d'alcohol industrial estranger. Opinió que no estaria massa d'acord amb l'argumentat per l'ajuntament de Vallbona a octubre de 1887: "Las fábricas de aguardientes y alcoholes se han anulado completamente, no funcionando ninguna, y creemos sería muy útil su restablecimiento para aprovechar los vinos de clases bajas" (101). Respecte el factor sanitari, els proteccionistes, van arribar a comentar, com persones desinfectades de les seves ferides amb alcohol industrial, van ser properes a l'emputació (102). La llei de juny de 1888 va produir la insatisfacció d'ambdós sectors, al no impedir l'entrada d'alcohols alemanys i no deixar-la lliure d'impostos.

Finalment aquesta llei fou substituïda per la de 21-6-1889, que recollia l'"enca-
bessament" lliure i la reducció del límit alcohòlic dels que haurien de pagar drets (els superiors a 15°). Una junta directiva del "Centre Agrícola de la Comarca d'Igualada", celebrada el 8-7-1893, va acordar elevar exposició a Corts demanant la derogació de la llavors vigent llei d'alcohols, a més de suspendre el projecte de gravar amb 5 cèntims el litre de vi, la disminució del dret de consums i la denúncia del "modus vivendi" amb França (103). En el mateix any El Igualadino en un article signat per J. Lluhí Rissech diu: "La obra de los monárquicos, en lo económico como en lo político, no puede ser más desdichada ni más siniestra" (104), havent-se de recordar que el mencionat diari era l'òrgan de la "Unión Republicana". Estem parlant d'un període al que A. Gwinner s'ha referit com "l'era dels tractats de comerç".

Aquesta polèmica es va perllongar als primers decennis del segle XX, arribant els moments de major conflictivitat entre 1903-1904 i 1907-1908. Segons Josep Pujol: "la pugna de intereses en torno a las leyes de 26 de junio de 1888 y del 1 de junio de 1899, se cerró con la victoria de los grandes propietarios y comerciantes

de Valencia y Cataluña, que consiguieron frenar las exigencias prohibicionistas de los productores del interior y el encabezamiento libre de impuestos, saliendo así triunfante el alcohol de industria" (105). A 1905 una assemblea dels gremis afectats per la llei d'alcohol, proposava la seva derogació, proposant un impost únic pagader a la sortida de fàbrica, consistent en 35 pessetes l'hectolitre de 100°, mentre que deixava lliures els productes derivats de l'alcohol vínic, es suprimia l'impost de consums i es produïa una rebaixa dels transports (106). Essent el triomf de l'alcohol industria i el de matèries primeres com ara el blat de moro (107).

Els vins artificials eren assenyalats, junt al dret de consums, com un dels factors més negatius per a l'evolució de la viticultura catalana, ja que els vins d'aquest tipus menjaveren una important part del mercat de Barcelona capital al ser molt més barat, ja que estava franc de transports i no pagava el corresponent dret de consums (15 pessetes carrega de 121 litres) (108). En relació a tota aquesta problemàtica van aparèixer associacions de productors de vins naturals, com el cas del "vino de uva puro natural de Vallbona", amb la intenció de canalitzar la producció de forma que no es tingués cap dubte de la qualitat del vi produït (109). En una altra línia de protecció de la producció vínica es situa la creació de la "Societat Cooperativa per a l'elaboració d'alcohols vínics del districte d'Igualada", amb l'objectiu de posar en funcionament una estructura de fabricació i comercialització d'aquest producte (110).

La "rabassa morta" i el moviment rabassaire

Cal constatar, que la comarca de l'Anoia, es troba situada en una de les zones, on el contracte de "rabassa morta" era típic i freqüent en la contractació agrària (111). Les condicions originals d'aquest contracte es podrien resumir en uns trets bàsics, ja que consistia en la cessió del domini útil d'una terra improductiva per part del propietari al "rabassaire", el qual l'havia de plantar de vinya, conservant el primer el domini directe. Era un contracte emfiteutic amb naturalesa temporal, però de durada indefinida, ja que es fixava segons la vida dels ceps plantats, que s'"eternitzava" amb la pràctica dels "colgats" i "capficats". El "rabassaire" havia de pagar al propietari una entrada al formalitzar-se el contracte i una part de la collita anualment. Aquestes condicions originals van estar sotmeses a un procés desnaturalitzador, sobre tot a l'intentar-se per part dels propietaris, fixar-se la durada temporal del contracte en un plaç determinat i la reducció de l'escripturació pública (demostrat en les baixes aparegudes

als apèndixs dels amillaraments dels anys "fil.lloxèrics" on es diu sovint "que poseia a "rabassa" sin título alguno"). En definitiva, la fil.loxera va suposar el fi de la genuïna "rabassa", al produir la mort dels ceps plantats sota les seves condicions característiques (112).

Una certa historiografia catalana ha mitificat a la "rabassa", com una de les raons d'un pretès igualitarisme present al camp català. Aquesta idealització ja era present a l'Anoia als inicis del present segle, com ho demostren les paraules de L. Ribot a 1906 a La Veu de Capellades: "Quina diferencia ab lo modo de ser Catalunya! Aquí, en virtut de la sabia costum de la rabassa morta, el pagès pobre se converteix en propietari, treballa per ell y per l'amo" (113). Procés també evidenciat en els canvis esdevinguts en la contractació agrària amb posterioritat a la fil.loxera (114). Una interpretació, més allunyada d'aquests tòpics, és l'oferta per Llorenç Ferrer quan afirma: "El contracte de "rabassa morta" definia unes relacions d'explotació -fruit d'un accés desigual a la terra- entre els pagesos amb mas i els rabassaires" (115).

Amb la mort dels ceps motivada per la fil.loxera els rabassaires havien de renunciar al seu domini útil, que tornaria als propietaris. En els apèndixs dels amillaraments de Pierola des de 1895 a 1904 (116), apareixien en el capítol de baixes una gran majoria de terres a les que el rabassaire "renuncia y entrega al propietario por haber finido las cepas por causa de la filoxera. En el de l'any 1896-1897 es van donar de baixa 206 jornals amb 6 dècimes, amb un total de riquesa rústega de 2.597,53 pessetes. En aquest aspecte és especial il.lustrativa la "Societat Mutua de Defensa contra la filoxera y nova contracta entre lo propietario Magi Pascual y los parcers que en la mateixa es nombraran de la propietat de Casa Gras de Dal (terme municipal de Pierola" (1888), que ocupava uns 265 jornals, 80 d'ells del propietari. Ja hem parlat d'aquesta societat en base de les mesures de defensa de la fil.loxera, però ara ens interessa la realització d'un contracte amb "nous pactes", que ens permet apreciar el posicionament del propietari a l'imposar als "parcers" (no es parla en cap moment de "rabassers") unes clausules contractuals firmades de forma global pels rabassaires. Això vol dir que no existeix una adequació a les condicions particulars dels contractes primitius, essent aquelles clausules una evidència del domini del propietari a l'imposar totes les condicions del conreu.

Aquesta finalització de la "rabassa" genuïna va dur a l'increment d'aquest contracte a un plaç fixe, de diverses formes de parceria, d'arrendament, etc. com elements substitutoris. Aquests canvis sempre es van adequar a les conveniències

del propietari, per exemple, el conegut viticultor de Sant Sadurní, Marc Mir respon-
nent les "naturals modificacions que va ocasionar la filoxera la propietat" va
realitzar un tipus de contractació que va començar a qualificar-se "d'arrendament
/encara/, propiament no ho és, ja que la majoria de les vegades l'amo cobra la part
que li toca, solsament en fruits y no en diner, y després de pactarse el temps en
que'l parcer tindria que haver arrebatat la terra y la participació segons les
classes de producció, estatueix les condicions que lliurement han pactat, no pot
l'amo treurels de la vinya, a no ser quan ha finit el plasso, que sol esser de
cinquanta anys" (117). D'aquesta forma eufemista s'amaguen les degradacions de
la "rabassa", que és qualificada com "un regisme antiquat".

La degradació de les condicions del rabassaire arriba al punt de pactar-se
totes les condicions de forma global, per exemple en l'arxiu particular del Mas
Pascual de la Torre de Claramunt en els contractes posteriors a la fil. loxera,
aquest s'ha convertit en un formulari imprès preparat per a omplir. Situació de
domini, per part del propietari, que s'accentua a l'esdevenir una contractació
particular, es a dir no escripturada notarialment.

D'aquest canvi d'estatus del rabassaire, i com a conseqüència de tot el procés
de naturalitzador, neix un dels problemes socials que van definir l'evolució de les
primeres dècades del present segle: l'anomenat "conflicte rabassaire". Cal recordar
que una de les zones més problemàtiques, en aquest sentit fou el Penedès, molt
proper i amb força influència sobre determinades poblacions de l'Anoia. Joaquim
Cos deia: "En 1893, la comarca del Panadés, con alguna de sus limítrofes, reprodujo
en cierta medida el cuadro lastimoso de las turbulencias de Irlanda en los años
que precedieron á la ley agraria" (118). Sembla ser que els nuclis més problemà-
tics de l'Anoia es situarien a la vertent penedesenca, mentre que a altres zones
de la comarca la indústria va jugar un paper amortiguador de l'impacte de la
fil. loxera. Per exemple Joan Mercader i Riba deia: "Una altra causa que d'una
faisó indirecta afavorí potser aquest recobriment d'Igualada, fou també la invasió
de la fil. loxera, que pesè durament damunt les zones vinícoles de la comarca"
(119). L'existència d'un cert activisme rabassaire a l'Anoia, queda demostrat
per les poblacions que van subscriure el document de la "Unió de Rabassaires",
presentat a la Generalitat el 14 d'abril de 1933 demanant la reforma legal, entre
les quals es trobaven El Bruc, Cabrerá, Calaf, Capellades, Carme, Castellolí, Copons,
Els Hostalets de Pierola, Jorba, La Llacuna, Sta. Maria de Miralles, St. Martí de
Tous, Montmaneu, Odena, Orpí, Piera, Pobla de Claramunt, Els Prats de Rei, Vallbona,

necesidad de emprenderse una enérgica campaña de propaganda de organización sindical por toda la comarca igualadina" (125). A. Balcells comenta el gran desenvolupament assolit pel sindicat de viticultors de Martorell, que tenia una notable influència a determinades contrades de l'Anoia, com Pierola, i que tenia entre els seus principals objectius el millorament del conreu de la vinya, elaboració dels soproductes de la vinificació, desenvolupament del crèdit agrícola, efectuar Compres en comú i promoure el desenvolupament de la vinya. Aquest sindicat fou aprovat a 1917, acollint-se a la llei de 1906 (126). També van tenir influència en els viticultors de l'Anoia cooperatives amb la seva seu central al Penedès.

En les darreres setmanes de 1908 es va constituir la "caixa rural" de Masquefa, en l'acte d'inaguració de la qual varen intervenir diferents propietaris d'aquesta població i de Piera, un d'ells anomenat Josep Me Munné va afirmar que en aquella associació s'havia de formar "una verdadera Solidaritat de germanor i amor ja que foren els més humils y mes necessitats qui en treurien mes beneficis y qui mes entusiasme debian sentir per la Caixa" (127). Amb posterioritat, i en el mateix acte, intervingueren personatges com Pere Mir president de la Cambra Agrícola de Sant Sadurní, el qual també tenia propietats a Masquefa. Aquesta caixa va iniciar les seves activitats amb 47 socis, esperant-se arribar als 70-80, havent de cobrir diferents necessitats entre les que era cèntrica la de prestamista.

El procés de replantada

A 1888 van anar al migdia francès unes comissions de Piera, Sant Sadurní, el Pla del Penedès i el Bruc per a concretar diferents aspectes de les replantacions i prendre experiència del que s'estava fent allà. També viticultors d'Igualada i el Bruc, van participar a una reunió a l'Estació Ampelogràfica Catalana de Terrassa, celebrada el 21 d'agost de 1889 (128). Aspecte que ens mostren els estrets contactes entre els viticultors anoiencs de la vertent penedesenca amb el nucli "americanista" de Sant Sadurní. La replantada en moltes ocasions es realitzava de forma paral·lela a la perdua progressiva de les collites, sens esperar a la mort del cep.

En general aquesta replantada va tenir un caràcter plenament selectiu, ja que sols es produir a les millors terres, deixant de costat les marginals ocupades en els moments de major creixement de la demanda, i que han deixat un rastre de marges i bancals a moltes zones de Catalunya. A l'Anoia es van deixar zones com les serralades de Rubió caracteritzades pel seu pobre rendiment. En les operacions d'extermini de la fil·loxera descrites al ja mencionat reglament del propietari de Pierola Magí Pascual es diu: "S'acceptuaren d'eixa operació ó treballs, los

terrenos sumament accidentats, serrals de grava y tot lloch que tinga la pedra o suldó que impossibiliti la facil excavació.//.Eixos terrenos de moment, sols podrán ser destinats á plantació d'arbres" (129).

Segons el "Registro de Plantaciones de cepas americanas del distrito Municipal de Piera" les espècies més utilitzades foren les "rupestris" i "ripàries" (130). La primera caracteritzada pel seu elevat grau de resistència antifil·loxèrica, i a la seva adaptabilitat, col·locant-se als terrenys de "detritus" (era de difícil adaptació a la garnatxa). Mentre que la "ripària" era pròpia dels terrenys més suaus, profunds i fèrtils. Continuant amb l'anteriorment mencionat reglament de Magí Pascual els treballs derivats de la replantada correrien a càrrec del parcer, fixant com les espècies de peu americà a utilitzar en la "ripària", assatjant-se altres de anomenades de "producció directa", es a dir sense empelt, com la jacquez i l'herbemont.

La superfície dedicada al conreu de la vinya, després de la replantada, es veure notablement reduïda a l'haver desaparegut els factors que van incentivar el seu creixement. Per exemple a la Pobla de Claramunt sols es va recuperar una quarta part de la superfície originària, obrint el pas als cereals i al roldor (producte utilitzat a l'adoberia). A la Pobla aquest producte va passar de 70 has. a 1878 a unes 200 entre 1900-1920, procés localitzat també a la Torre de Claramunt, Vallbona, etc. i que tenia com objecte proveir a la indústria adobera igualadina. Casos com els de Montmaneu i Sant Martí Sesgueioles es caracteritzen per la pràctica desaparició de la vinya, sobre tot en la primera població, pocs anys després de la replantada, malgrat aquest conreu mai havia tingut un pes específic massa important.

En determinats indrets del Penedès, en concret des del Pla del Penedès, es va intentar activar el lliure conreu del tabac, per a convertir-lo en el conreu alternatiu a la vinya. Iniciativa que promogué i per Anton Claramunt va trobar recolzament a l'Anoia, arribant-se a redactar una Exposició a Corts, que finalment no va fructificar segons carta de 20-11-1891 (131).

PRODUCCIO VINICOLA DE LES POBLACIONS DEL PARTIT JUDICIAL D'IGUALADA
 SEGONS LA MEMORIA DEL MAPA VINICOLA DE LA PROVINCIA DE BARCELONA (1890)

Argensola.....	4.500	hl.
Bellprat.....	2.000	
Bruch.....	30.000	
Cabrera d'Igualada.....	9.000	
Calaf.....	6.000	
Calonge.....	6.800	
Capellades.....	1.800	
Carme.....	9.000	
Castellfolnit del Riubregos.....	4.000	
Castellolí.....	10.000	
Collbató.....	3.500	
Copons.....	2.000	
Igualada.....	500	
Jorba.....	4.500	
La Llacuna.....	11.000	
Masquefa.....	30.000	
Montmaneu.....	2.500	
Odena.....	33.000	
Orpf.....	3.000	
Piera.....	45.000	
Pierola.....	18.000	
Fobla de Claramunt.....	12.000	
Prats de Rei.....	5.500	
Pujalt.....	7.000	
Rubió.....	2.800	
St. Bertomeu de Vallbona.....	6.000	
St. Martí Sesgaioles.....	3.000	
St. Pere Salavinera.....	3.000	
Sta. Margarida de Montbui.....	5.000	
Sta. Maria de Miralles.....	2.500	
Torre de Claramunt.....	6.000	
Tous.....	10.000	
Veciana.....	2.500	
Vilanova del Camí.....	8.500	
Total.....	309.900	hectoLitres

NOTES

- (1) Vidal i Bendo, Tomàs: "Exode rural i problemàtica demospacial a Catalunya (1860-1970)" a Estudis d'història agrària, 2, Barcelona 1979, pp. 193-208.
- (2) Iglésies, Josep: Evolució demogràfica de la comarca d'Igualada, Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada, Igualada 1972, 57 pàgs.
- (3) Vidal i Bendo, Tomàs: art. cit., p. 199.
- (4) Vidal i Bendo, Tomàs: art. cit., p. 200.
- (5) dade: extretes de Iglésies, Josep: op. cit. i Roig i Armengol, R.: Memoria del Mapa Vinícola de la Província de Barcelona, Barcelona 1890, p. 80.
- (6) Una àmplia informació d'aquest aspecte ens ve proporcionada per Elias de Molins, José: La crisis en España y sus remedios. Estudio social y económico, Imp. Barcelonesa, Barcelona 1904, 504 pàgs. Una anàlisi des del punt de vista d'un sociòleg la proporciona Jacinto Rodríguez Osuna: Población y territorio en España. Siglos XIX y XX, Ed. Espasa Calpe (Espa Universitaria. Sociologia), Madrid 1985, 220 pàgs.
- (7) Antonio Miguel Bernal: "La llamada crisis finisecular (1872-1919)" a J. L. Delgado (ed.): La España de la Restauración. Política, economía, legislación y cultura. I Coloquio de Segovia sobre Historia Contemporánea de España dirigida por Manuel Tuñón de Lara, p. 244.
- (8) Revista del Instituto Agrícola Cata án de San Isidro, tomo XXXVII (1888), nº 485, p. 51.
- (9) Antoni Escudero i Costa: El terme municipal de Piera, Capellades 1981, p. 69.
- (10) Josep Iglésies: op. cit., pp. 10-18.
- (11) Miquel Térmens i Graells: "El ferrocarril a Igualada: la lluita pel progrés (1852-1893)" a Miscellanea Aqualatensia, 3, Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada (CECI), Igualada 1983, p. 242.
- (12) Miquel Térmens i Graells: art. cit., p. 244.
- (13) Giles Bernard: "La vignoble de l'arrondissement du niort: grandeur et décadence" A Geographie historique des vignobles I, Colloque de Bordeaux 27-29 Octobre 1977 organisé par A. Huetz de Lemps, R. Pijassou, Ph. Roudié; Centre d'Etudes et de Recherches sur la vigne et le vin (CERVIN), Université Bordeaux III, C.N.R.S., Paris 1978, p. 32.
- (14) Arxiu Amador Romani (Museu Molí Paperer Capellades): Lligall "Historia de Capellades" 2, Carpeta: "Estadística".
- (15) Pierre Vilar: Catalunya dins l'Espanya Moderna III. Les transformacions agràries del segle XVIII català; Ed. 62 (Estudis i documents, 3), Barcelona 1983, p. 358.
- (16) Pierre Vilar: op. cit., p. 339.
- (17) Pierre Vilar: op. cit., p. 567 (nota 70).
- (18) Com a primera conseqüència d'aquest projecte s'ha realitzat un treball encara inèdit: Miquel Gutiérrez i Poch: Una anàlisi de la "rabassa morta" en base de documentació procedent de l'Arxiu Notarial d'Igualada, 1985, 43 pàgs. (mecanografiat).
- (19) Pascual Madoz: Artículos sobre el Principat de Catalunya, Andorra i zona de parla catalana del "Regne d'Aragó" al "Diccionario geografico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar, Curial, Barcelona 1985, p. 15.
- (20) "Tres fechas, tres fatalidades" a El Eco del Noya 30-12-1877.
- (21) El Ciclón, nº 118, 21-7-1889, pp. 2-3.
- (22) La Crisis agrícola y pecuaria, Suces. de Rivadeneyra, Madrid 1887-1889, 8 vols.
- (23) A. Roig i Armengol: op. cit..
- (24) A. Roig i Armengol: op. cit., p. 80.
- (25) "Contestación de Don Mariano Llofriu. Ingeniero agrónomo de la provincia de Barcelona" a La crisis agrícola y pecuaria, 5, op. cit., p. 255.

- (26) R. Roig i Armengol: op. cit., p. 82.
- (27) "Contestación dada por el Ayuntamiento constitucional de Vallbona, partido de Igualada, provincia de Barcelona" a La crisis agrícola y pecuaria, 2, op. cit., p. 81. Aquest document està datat a 10-10-1887.
- (28) Pierre Goujon: La vignoble de Saone et Loire au XIXe siècle (1815-1870), Université Lyon, Lyon 1973, p.
- (29) R. Roig i Armengol: op. cit., p. 80.
- (30) R. Roig i Armengol: op. cit., p. 80.
- (31) "Contestación dada por el Ayuntamiento constitucional de Vallbona...", art. cit., p. 81
- (32) El Ciclón nº 151, 23-2-1890, p. 2.
- (33) Ramon Garrabou "Cultius, collites i rendiments a la Segarra i Alt Anoia: els comptes d'unes finques de Guissona, Sant Martí i Castellfollit del Riubregós (1847-1869)" a Estudis d'Història Agrària, 1, Barcelona 1978, p. 244.
- (34) Teresa Carnero i Arbat: Expansión vinícola y atraso agrario (1870-1900), Servicio de Publicaciones Agrarias, Madrid 1980, pp. 73-85. Roger Dion: "Note sur les origines de l'invasion phylloxérique en France" a Bulletin Association des Geographes Françaises 1, 1970, pp. 91-106.
- (35) Teresa Carnero: op. cit., p. 95.
- (36) Arturo Gwinner: "La política comercial de España en los últimos decenios" a Fabián Estapé: Textos olvidados, Instituto de Estudios Fiscales, Madrid 1973, p. 274.
- (37) El Eco del Noya, 22-12-1887
- (38) "Contestación dada por el Ayuntamiento constitucional de Vallbona ...", art. cit., p. 80.
- (39) "Contestación dada por el Ayuntamiento constitucional de Vallbona ...", art. cit., p. 80.
- (40) El Semanario de Igualada nº 24, 17-10-1880, p. 3.
- (41) La Colmena de Igualada nº 92, 29-1-1882, p. 6.
- (42) El Semanario de Igualada , 30-3-1884, p. 2.
- (43) El Ciclón nº 151, 23-2-1890, p. 2.
- (44) "Contestación dada por el Ayuntamiento constitucional de Vallbona ...", art. cit., p. 81.
- (45) A.M.C.A.: Estadística 1, 1861-1902, 9-12-1872.
- (46) El Ciclón nº 151, 23-2-1890, p. 2.
- (47) El Noticiero nº 178, 28-8-1887, p. 3.
- (48) " " nº 168, 19-6-1887, p. 2.
- (49) " " nº 207, 19-3-1888, p. 3.
- (50) " " nº 236, 7-10-1888, p. 3.
- (51) "Contestación dada por el Ayuntamiento constitucional de Vallbona ...", art. cit., p. 80.
- (52) El Ciclón nº 92, 20-1-1889, p. 3; nº 14, 3-2-1889, p. 3.
- (53) El Noticiero nº 207, 19-3-1888, p. 3.
- (54) José Elías Molins: op. cit., pp. 352-361.
- (55) Pierre Vilar: Catalunya dins l'Espanya Moderna I. Introducció. El medi natural, Ed. 62 (Estudis i documents, 1), Barcelona², p. 325.
- (56) El Ciclón nº 152, 2-3-1890, p. 2.
- (57) La Alianza Protectora de los Pueblos nº 1, 15-4-1884, p. 2.
- (58) El Ciclón nº 151, 23-2-1890, p. 2.
- (59) "Contestación dada por el Ayuntamiento constitucional de Vallbona ...", art. cit., p. 81.
- (60) Miquel Termens i Graells: op. cit., p. 241.
- (61) La Colmena de Igualada nº 44, 27-2-1881, p. 2. No podent desenvolupar el ferro-carril

- el seu paper d'integració econòmica descrit per Ramon Garrabou i Jesús Sanz Fernández: "Introducción. La agricultura española durante el siglo XIX: ¿Inmovilismo o cambio?" a Historia agraria de la España contemporánea 2. Expansión y crisis (1850-1900); Ed. Crítica (Historia, 33), Barcelona 1985, p. 51.
- (62) "Contestación de Don Mariano Llofriu..." art. cit. pp. 233-246.
- (63) A.M.CA. Correspondència oficial 34, 1886, 16-6-1886.
- (64) El Eco del Noya 2-3-1879.
- (65) El Eco del Noya 22-12-1878; El Noticiero nº 200, 20-1-1888, p. 3.
- (66) El Igualadino nº 15 (2ª època), 17-3-1904, p. 3.
- (67) El Eco del Noya 3-3-1878.
- (68) La Colmena de Igualada nº 15, 8-8-1880.
- (69) A.M.CA.: Correspondència oficial 26, 1878, 30-4-1878.
- (70) A.M.I. (Lligalls 1880 B-5 "Filoxera"); (Lligalls 1887 D-12 "Agricultura").
- (71) A.M.I. (Lligalls 1881 C-10 "Junta Municipal para tratar sobre la filoxera"), 16-7-1881.
- (72) A.M.CA. Actas del pleno 5, 1881-1885, 7-4-1881.
- (73) Teresa Carnero: op. cit., p. 160.
- (74) Una visió suggestiva d'aquests tipus d'antitats ens la proporciona Charles Teisseyre: "Le rôle des sociétés savantes bordelaises, au moment de la crise du phylloxéra" a Geographie historique des vignobles I, op. cit.,
- (75) Antoni Escudero: op. cit., p. 77.
- (76) El Porvenir de Igualada nº 11, 12-11-1882; La Colmena de Igualada nº 9, 27-6-1880.
- (77) "Asociación de Socorros Mutuos..." a La Comarca nº 11, 2-12-1883, pp. 1-2.
"Sociedad Mutua de defensa..." ens la feu arribar Francesc Valls company de Pierola, procedent de l'arxiu particular de ca'l Pascual (El Bruc).
- (78) El Porvenir de Igualada 5-11-1882.
- (79) Aquests tipus de notícies mencionava solucions a la fil. loxera com la corrent elèctrica, el vinagre, plantar gra, etc.. Inclús a la secció publicitària apareixien anuncis del conegut oli antifil. loxèric Roux, que fou molt promocionat a tots els nivells.
- (80) El Porvenir de Igualada 12-11-1882.
- (81) A.M.CA.: Correspondència oficial 36, 1888, 21-8-1888.
- (82) A 1887 encara no s'havia evidenciat la plaga al terme d'Igualada segons es despren d'una nota al governador civil (A.M.I.: (Lligalls, 1887, 0-12, "Agricultura", 18-9-1887)).
- (83) Teresa Carnero: op. cit., p. 173.
- (84) "Contestación dada por el ayuntamiento constitucional de Vallbona ...", art. cit., p. 81.
- (85) A.M.CA. : Contribución 4, 1889-1897.
- (86) Josep Iglésies: La crisi agrària de 1879-1900. La fil. loxera a Catalunya, Ed. 62, Barcelona 1968, p. 158.
- (87) Robert Laurent: Les vigneron de la "Côte d'Or" au XIXe siècle, Publications de l'Université de Dijon, Paris, p. 331.
- (88) Josep Iglésies: La crisi agrària ..., op. cit., pp. 158-159.
- (89) Giles Bernard: art. cit., p. 29.
- (90) "Contestación de Don Mariano Llofriu ...", art. cit., p. 261.
- (91) Aquesta carta esta datada el 4-10-1889. Josep Riba i Gabarró: "Activitats agràries i industrials" a Tous, mil anys d'història, Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Biblioteca Abat Oliba, 21), Montserrat 1981, p. 249.
- (92) A.M.I.: (Lligalls 1887, B-7, "Agricultura", 28-8-1889).
- (93) A.M.I.: (Lligalls 1887, B-7, "Agricultura", 23-9-1889).
- (94) A.M.CA.: Correspondencia oficial 41, 1893, 16-1-1893.
- (95) A.M.CA.: Correspondencia oficial 43, 1895, 19-6-1895.

- (96) A.M.CA.: Contribució 4, 1889-1897, 25-5-1895.
- (97) Juan M. Guisado: "Crisis agraria e invasión filoxérica en la España del siglo XIX" II Coloquio de Historia Económica, Alcalá de Henares 1981, xerocòpies, p. 11.
- (98) El Ciclón nº 151, 23-2-1890, p. 2.
- (99) El Ciclón nº 66, 22-7-1888, p. 1.
- (100) El Ciclón nº 93, 27-1-1889, p. 3.
- (101) "Contestación dada por el ayuntamiento constitucional de Vallbona ...", art. cit., pp. 80-81.
- (102) El Ciclón nº 131, 20-10-1889, p. 3 citant El Bajo Ampurdán.
- (103) A.M.CA.: Correspondència oficial 41, 1893, 10-7-1893.
- (104) El Igualadino nº 35, 31-12-1893, p. 1.
- (105) Josep Pujol Andreu: "Las crisis de sobreproducción en el sector vitivinícola catalán, 1892-1935" a Ramon Garrabou, Carlos Barciela López y José Ignacio Jiménez Blanco (eds.) Historia agraria de la España contemporánea 3. El fin de la agricultura tradicional, Ed. Crítica (Historia, 40), Barcelona 1986, p. 343.
- (106) El Igualadino nº 50 (2ª època), 21-5-1905. Hi ha més informació al respecte a Nova Llevor nº 2, 20-5-1905, p. 14.
- (107) Capelló 1-3-1911.
- (108) "Contestación dada por el ayuntamiento constitucional de Vallbona ...", art. cit., p. 81.
- (109) El Ciclón nº 39, 15-1-1888, p. 3.
- (110) El Igualadino nº 136, 13-1-1907, p. 3; nº 156, 2-6-1907, p. 3.
- (111) Albert Balcells: El problema agrario en Cataluña. La Cuestion Rabassaire (1890-1936), Servicio de Publicaciones Agrarias, Madrid 1980, p. 29. Més informació sobre la "rabassa morata" a l'Anoia la trobarem a Miquel Gutiérrez Poch: art. cit. i a Josep Mª Torras i Ribé: "Evolución de las cláusulas de los contratos de "rabassa morta" en una propiedad de la comarca de Anoia (Contribución al estudio de los contratos agrarios en Cataluña durante el siglo XVIII)" a Hispania. Revista Española de Historia, Instituto Jerónimo Zurita, Tomo XXXVI 1976, pp. 663-696 (separata).
- (112) Altres articles interessants per a introduir-nos en la "rabassa morta" són Emili Giralt y Raventós: "El conflicto "rabassaire" y la cuestión agraria en Cataluña hasta 1936", Revista de Trabajo 7, 1966, 24 pàgs.. Molt més recent és el de Llorenç Ferrer i Alòs: "L'evolució del contracte de rabassa morta al Bages, els segles XVIII i XIX" a Mispell.lània d'estudis bagencs, 4, XXVI Assembla intercomarcal d'estudiosos a Manresa vol. 2ª, Centre d'Estudis del Bages, pp. 13-26.
- (113) La Veu de Capellades nº 13, 24-3-1906, p. 6.
- (114) Pàtria nº 149, 27-2-1909, p. 1.
- (115) Llorenç Ferrer i Alòs: Pagesos, rabassaires i industrials a la Catalunya Central, Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Biblioteca Abat Oliba, 47), Montserrat 1987, p. 441.
- (116) A.M.PL. Apèndixs dels amillaments de Pierola, 1895-1904.
- (117) Pàtria 27-2-1909, nº 149, p. 1.
- (118) Joaquín Costa: Colectivismo agrario en España. Partes I y II. Doctrinas hechas por..., Biblioteca Costa, Madrid 1915, p. 499.
- (119) Joan Mercader i Riba: La ciutat d'Igualada, Ed. Barcino, Barcelona 1953, p. 79.
- (120) Albert Balcells: op. cit., p. 387.
- (121) La Comarca nº 12, 9-12-1883, p. 2; nº 13, 16-12-1883, p. 2; nº 14, 23-12-1883, p. 2; nº 15, 30-12-1883, p. 2.
- (122) Andreu Mayayo i Artal: La Conca de Barbera 1890-1936: de la crisi agrària a la guerra civil, tesi de llicenciatura, Universitat de Barcelona 1983, p. 137.

Obra que ha estat publicada a 1986 pel Centre d'Estudis Comarcals de la Conca de Barberà.

- (123) Nova Llevor nº 7, 24-6-1905, pp. 52-53.
- (124) Andreu Mayayo: op. cit., p. 137.
- (125) El Igualadino nº 250, 21-1-1909, p. 2. Més informació al mateix diari nº 247, 28-2-1909, pp. 1-2.
- (126) Albert Balcells: op. cit., p. 77. També a Sindicato vitícola comarcal de Martorell. Estatutos del sindicato. Reglamentos interiores de las secciones.
- (127) El Igualadino nº 238 (2ª època), 25-12-1908, p. 2. També troben referències a la "caixa rural" de Masquefa a Pàtria nº 149, 27-2-1909, p. 1.
- (128) Revista de l'IACSI, tomo XXXVIII, 1889, p. 257.
- (129) "Sociedad Mutua de defensa ..." p. 6.
- (130) A.M.P.: "Registro de Plantaciones de cepas americanas del distrito Municipal de Piera".
- (131) Tota la documentació referent a aquesta qüestió es troba a A.M.I. (Lligalls 1892, A-10 "Agricultura").
- (132) R. Roig i Aremengol: op. cit., p. 80

A.M. CA. Arxiu Municipal de Capellades.

A.M.I. Arxiu Municipal d'Igualada.

A.M.PL. Arxiu Municipal de Pierola.

A.M.P. Arxiu Municipal de Piera.

Tots els diaris d'Igualada han estat consultat a la biblioteca de "la Caixa" (Igualada) i al Centre de documentació del Museu Comarcal de l'Anoia. Agraïments especials pels seus empleats que han fet agradable la consulta de les seves heme-roteques.

CONGRES HISTÓRIC INTERNACIONAL DEL
CENTENARI DE LA FIL. LOXERA I EL CAVA

Comunicació "especial":

LA CONCA DE BARBERA

A Josep Iglésies,
geògraf excursionista,
enamorat de la Conca.
En pau descansi.

Andreu MAYAYO I ARTAL

Becari d'investigació del
departament d'història con-
temporània de la Universitat
de Barcelona.

INTRODUCCIO

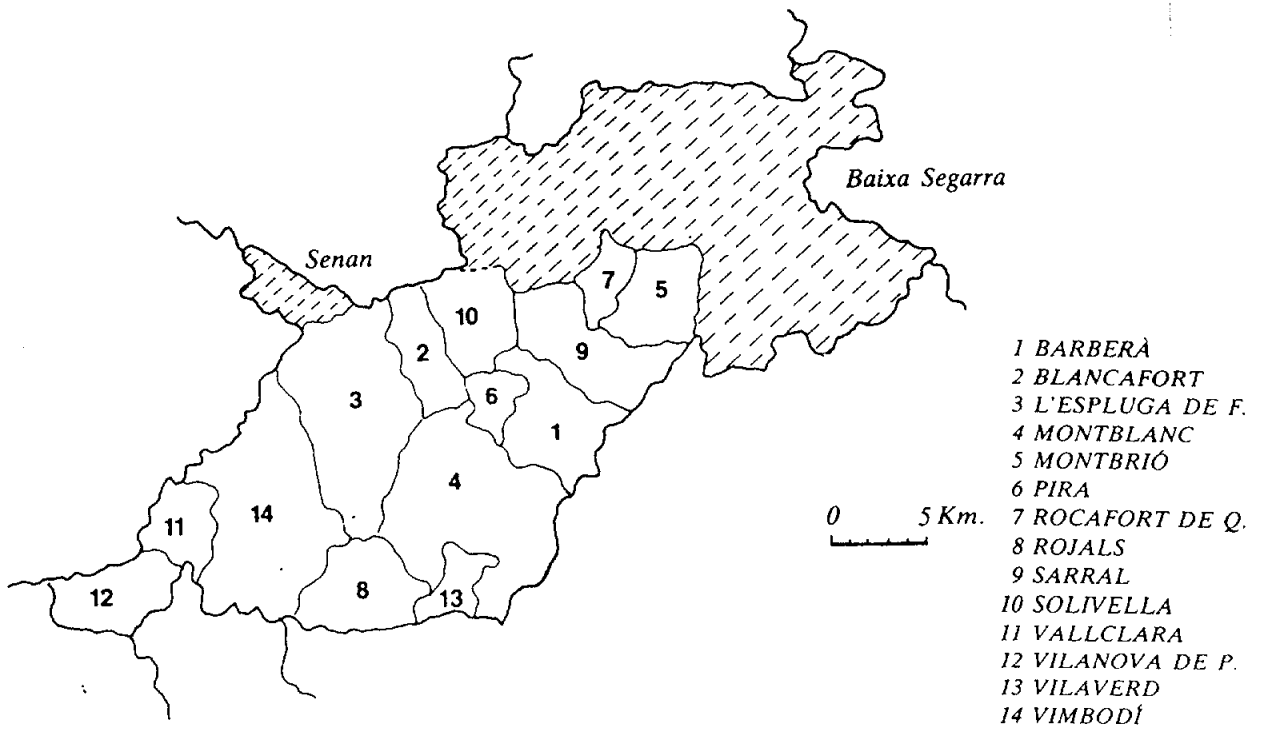
La Conca de Barberà és una de les comarques catalanes físicament més definida, en la qual la identitat comarcal s'ha mantingut viva en la consciència col·lectiva. Si la naturalesa no ho hagués deixat prou clar, els homes i les dones han definit amb escreix els límits comarcals amb el conreu de la vinya a la Conca i del sembrat a la Segarra. Així, doncs, la delimitació territorial del present estudi defugeix la divisió administrativa de 1936, que afegí la zona de la Baixa Segarra -o Altiplà del Gaià- i es circumscriu a l'anomenada Conca "estRICTa" o "històrica". Opció fora de discussió, a més a més, en un estudi que pren com a nucli d'anàlisi i de reflexió la viti-vinicultura i que coincideix amb l'actual, tot i que provisional, denominació d'origen Conca de Barberà. La Conca de Barberà és una terra addient pel conreu de la vinya i, fins fa pocs anys, la seva economia girava al voltant de la producció vinícola.

L'Objecte de la convocatòria d'aquest Congrés no és en-debades per la Conca, ans al contrari, representa el centre d'interès primordial que ens permet explicar el procés històric contemporani d'aquesta comarca. A Josep Iglésies li pertoca el mèrit, com gairebé arreu, d'ésser el precursor dels estudis sobre la qüestió de la crisi agrària i la fil·loxera, però han estat els joves llicenciats d'aquests darrers anys qui han profunditzat i sistematitzat la recerca. L'any 1983, Andreu Mayayo presentava a la Universitat de Barcelona la tesis de llicenciatura titolada: "La Conca de Barberà 1890-1939: de la crisi agrària a la guerra civil", i aquest mateix any ho feia a la facultat de Geografia i Història de Tarragona Gabriel Serra amb el títol: "La Conca de Barberà a finals del segle XIX: Montblanc(1880-1893)"(1). Aquestes dues investigacions són les aportacions més reexides i, lògicament, els fonaments de la present comunicació. Tanmateix, l'ambició del temari proposat, la limitació del segon estudi a la capital comarcal, i la formulació de noves hipòtesis suggerides arran de la primera aproximació a la qüestió, ens ha obligat a intensificar la investigació a la recerca de noves dades i elements de reflexió. En aquest sentit, hem buidat

els amillaraments localitzats, les actes municipals i altres documents, com correspondència, dels arxius municipals, hem remenat arxius patrimonials, escorcollat les informacions de la premsa coetània comarcal i nacional, i consultat els arxius i biblioteques de la Diputació de Tarragona, del IACSI, i del Ministerio de Agricultura.

Hem recollit documentació suficient, malgrat l'existència de llacunes importants, per a redactar una comunicació àmplia per a cada capítol del temari. La limitació de l'espai previst -tanmateix, impossible de complir-lo- i la necessària síntesi interpretativa ens ha obligat a simplificar la informació i donar prioritat a aquelles qüestions peculiars i més novedoses.

A tall de conclusió, podem afirmar que la crisi agrària a la Conca de Barberà és deguda principalment a la sobreproducció i la malvenda del vi. La crisi, doncs, s'inicia a la segona meitat dels anys vuitanta i genera, abans de l'arribada de la fil.loxera, una reducció dràstica de la superfície vitícola i una forta emigració. La fil.loxera comença a detectar-se força tard, a darreries de l'any 1892, i la seva extensió pertot en pocs anys expedeix el certificat de defunció a una economia ferida de mort. Aquest retard, al bell mig de la malvenda del vi, explica la inhibició inicial en la replantació de la vinya i la substitució per altres conreus, preferentment sembrats i oliveres. La crisi agrària provoca una concentració de la propietat a mans dels sectors benestants locals, la desaparició de la petita propietat familiar, i l'extensió i enduriment dels contractes de parceria. La conflictivitat social és intensa i violenta, sagnant en els aldarulls de Montblanc i l'Espluga de Francolí, durant tota la dècada dels noranta. La nova situació fomenta l'associacionisme de pagesos i propietaris i sorgeix la pugna per la imposició de la via revolucionària o reformista al cooperativisme. El desenvolupament del cooperativisme esperona la renovació de les tècniques de conreu, adaptades als nous peus americans, i, sobretot, de les d'elaboració del vi amb la construcció dels cellers cooperatius.

Desitjo que aquest estudi serveixi per comprendre millor la crisi de la viti-vinicultura catalana finisecular, car l'objectiu era intentar respondre els interrogants generals en un marc d'anàlisi concreta. Sabem més coses que abans, fins i tot hem esmenat la plana a Josep Iglésies, però res no és tancat. Futures investigacions, esperem-ho, ens la podran esmenar a nosaltres.

LA VITI-VINICULTURA ANTERIOR A LA FIL.LOXERA

La construcció i l'arribada del ferrocarril a la Conca de Barberà -a Montblanc l'any 1863 i a l'Espluga l'any 1865- encengué la metxa de la "febre d'or", que transformaria radicalment l'economia i la vida social de la comarca(2). El ferrocarril obrí una escletxa a les muralles geogràfiques de la Conca, tot seguint el curs del Francolí -Vilaverd, Montblanc, l'Espluga, Vimbodí-, per la qual circularen ràpidament persones i mercaderies, així com els nous corrents ideològics que provocaren canvis irreversibles en l'organisme social de les comunitats rurals de la Conca.

L'equilibri d'una economia d'autoconsum, basada en la trilogia mediterrània "blat-vinya-olivera", es trenca a favor de la vinya a la primera meitat del vuit-cents, però sense menyspreu dels cereals. Els amillaraments de Montblanc(1858), l'Espluga (1863) i Vimbodí(1857), palesen l'augment de la superfície conreada i l'expansió de la vinya, que ocupa al voltant del 40% de les terres cultivades. El creixement de la vinya, en aquest període, es produeix a partir de la nova roturació de terres i de la substitució de parcel·les plantades d'oliveres, però no dels sembrats, car aquests també, en menor mesura, augmenten. Calia, si més no, assegurar el gra sempre precari i més en uns moments de creixement demogràfic.

L'expansió definitiva i aclaparadora de la vinya es manifesta durant els anys seixanta i setanta. La Conca de Barberà es transforma en una comarca gairebé monocultivadora de vinya i amb una producció orientada al mercat. L'elevat preu del vi genera l'anomenada "febre d'or", la plantació de ceps pertot, àdhuc substituïnt parcel·les de sembrat, ja que era més rendible conrear vinya i comprar el gra.

A l'arxiu de Montblanc es conserva, tot i que incomplet, un llibre de registre de plantació de vinya, datat entre 1879 i 1880, que explicita la plantació en només un any de 16.000 ceps, majoritàriament procedents del mateix terme municipal. La saturació de vinya comporta una desacceleració en el ritme d'expansió a inicis de la dècada dels vuitanta, malgrat la puja del preu del vi fins els anys 1885-86. Tal com indica Gabriel Serra, referint-se a Montblanc, : "Totes les terres disponibles estaven ja posades a produir, de tal manera que a la dècada de 1880 no quedava pràcticament cap porció de terra marginal per posar en explotació. Ja des de mitjans de segle, amb el segon període expansiu de la vinya, s'havien aprofitat totes les terres que podien donar de si alguna cosa, com era el cas de les antigues terres comunals de la partida de "Campmagre"(el mateix nom ja indica la pobresa de la terra i la migradesa de les seves collites)"(3).

La mitjana anual de producció, prenen com a referència el quinquenni 1879-1883, és de 261.628 hectòlitres en una superfície de 14.682 hectàries, és a dir, 17,81 hl/h.(4). Aquest rendiment el podem qualificar d'elevat tenint en compte l'extensió de la vinya per terres de baixa qualitat, fins els cims dels turons en marges graonats, i la manca d'innovacions en les tècniques de conreu. L'arada "romana" encara era d'ús corrent, els adobs naturals, sense canvis en les formes de veremar, i amb uns cops particulars de condicions precàries. Un greu problema era el garbuix de varietats, sovint plantades en una mateixa parcel·la alternant una fila de vi blanc amb una altra de vi negre. Les varietats més comuns abans de la fil·loxera eren: el buol, l'escanyavelles, l'esquitxagos, el fumet, la garnatxa, la malvasia, el mataró, el moscatell, el nerol, el panser, el salsenc, el sumoi, el tarragoní, el tintorer i l'ull de llebre.

L'EUFORIA EXPORTADORA DELS ANYS 70 I LA CRISI DE MALVENDA POSTERIOR

L'expansió de la vinya dona un impuls a la indústria de l'aiguardent, sols a la vila de Montblanc, l'any 1858, funcionen una dotzena de fàbriques. L'eufòria dels anys seixanta i setanta multiplica l'obertura de noves destil·leries, sense

que els ajuntaments diguessin pruna davant les flagrants irregularitats urbanístiques i sanitàries, ja que aquestes indústries representaven una font inestimable d'ingressos per les finances locals, ultra de donar feina i d'assegurar la compra de la producció vinícola. Comptat i debatut, tothom en treia profit i les monedes dringaven llampant pels taulells de les botigues i tavernes. A més a més, els vins de la Conca eren de baixa qualitat, entre deu i dotze graus, en relació amb els de zones properes com el Priorat, i l'aiguardent resultava més fàcil de transportar i de més valor crematístic.

L'augment del preu del vi arran de la demanda francesa capgira la situació i les destil·leries han de tancar pràcticament les portes: "Nos escriben desde Montblanch que algunos negociantes han hecho en aquella villa gran acopio de vino, especialmente de la cuenca de Barbará, pagándolo a buen precio, de tal modo que la mayoría de los propietarios de aquella extensa comarca no han tratado este año de quemarlo para aguardiente, conforme venían verificando en años anteriores... (i posteriorment afegeix) Continua la extracción de vinos de la cuenca de Barbará, y según nos escriben de aquel punto, este año apenas se han abierto las fábricas de aguardiente á los que se destinaba casi todo el vino de aquella comarca"(5).

Montblanc centralitzava, en bona part, la producció de vi i d'aiguardent de la comarca per la seva exportació. El mercat de Reus continuava sent el gran centre de recepció, encara que el de Tarragona veurà incrementat la seva importància donat la facilitat d'exportar, a través del port, cap a l'extranger. A força distància, en el volum d'operacions, cal situar el mercat de Valls i, ocasionalment, el de Vilanova. Tanmateix, el mercat de destinació final serà l'internacional i majoritàriament el francès.

La comercialització vinícola comarcal era a mans de companyies i de comerciants vinguts de fora. No era estrany que fins i tot els mateixos francesos vinguessin a comprar directament el vi. A tot estirar, els montblanquins feien de repre-

sentants o de delegats de les cases comercials instal·lades a la vila. El resultat és evident: els beneficis no quedaven a la comarca. Els propietaris ja en tenien prou amb els beneficis de la collita i no se'n preocupaven de controlar el negoci del comerç. La qüestió punyent, però, és que tampoc tingueren cura de millorar l'elaboració de la producció. El raïm continuava trapatjant-se amb els peus, el suc rajava a través d'unes premses col·locades al carrer, mogudes per uns samalers que estrenyien la gàbia de ferro, i feia cap a uns cups on, passat un temps, el vi agrejava. La via còmode i rendible d'incrementar els guanys era l'adulteració a partir d'afegir guix en pols en el moment de xafar el raïm o quan el most ja havia fermentat. Les picabaralles entre propietaris i comerciants esdevingueren freqüents i, sovint, hagueren d'intervenir la justícia i els poders públics.

Hi hagueren excepcions, és clar, i un bon exemple fou el propietari barberenc Joan Esplugas i Moncusí. Joan Esplugas heretà als vint anys un patrimoni amb més de setanta hectàries, majoritariament de vinya, i, després d'una estada curta a París, no dubtà en participar en la creació d'una companyia d'exportació vinícola de caràcter familiar, dirigida pel seu cosí Gregori Oliva. La societat mercantil "Gregorio Oliva i cia" començà a funcionar amb empena l'any 1880: obrí sucursals a París i Liverpool i exportà vi i aiguardent, ultra de França i la Gran Bretanya, a Alemanya, Holanda, Suecia, Noruega, Rússia, U.S.A. i Canadà(6). El mercat amb més futur, a parer de Gregori Oliva, era l'anglès, malgrat l'ineptitud de l'administració pública espanyola:

"Me alegro que me hayas enviado las muestras, yo también he enviado dos como sabes pero me temo que unas y otras tardaran en llegar, a lo menos, yo para enviarlas he acudido a tres agencias distintas de transportes y en todas ellas me han dicho que tratándose de España no pueden garantizar el día de la llegada ni siquiera si llegarán jamás, pues dicen que las aduanas en España suelen poner mil entorpecimientos y además en nuestro país este servicio es pésimo. Así lo dicen también en los prospectos. ¡Es vergonzoso!..."(7)

El contacte directe amb el mercat internacional esperonà Joan Esplugas a modernitzar les seves explotacions i a incrementar la qualitat de la producció. Calia ser competitiu i afrontar la crisi agrària a l'ofensiva, per això actuà amb fermesa invertint els beneficis en la replantació de les vinyes amb peus de cep americans abans que la fil·loxera s'instal·lés(8), batallant per la construcció d'una carretera que abaratís el cost del transport, recol·lant el cooperativisme agrari i la construcció de les "catedrals del vi". Tanmateix, segons el mateix Esplugas, el problema més greu no era ni el tancament del mercat francès ni la temuda fil·loxera, sinó la ineficàcia, quan no corrupció, de l'administració pública. I d'aquest convenciment sorgí el seu compromís amb el republicanisme reformista, que el dugué a ser alcalde de Barberà(1887-1889), Diputat Provincial(1892-1904), vice-president de la Diputació(1900-1901), Senador(1907) i Diputat a Corts(1918).

La "febre d'or" a la Conca de Barberà dura fins la meitat dels anys vuitanta, aleshores hom calcula, jo diria de forma optimista, una producció comarcal de 500.000 hectòlitres. A partir de 1885-86 la situació comença a canviar i els preus del vi de la Conca van a mal borràs. La collita de 1885 s'arriba a pagar entre 30-32 pessetes la carga, mentre la de 1886 es cotitza a 20-25, la de 1887 a 16-20, la de 1888 i 1889 a 16-18, la de 1890 a 14-17, la de 1891 puja lleugerament pagant-se a 19-20, però l'any següent té lloc l'ensulsiada definitiva quan el vi novell no es paga a cap preu.

Els moments crítics que es viuen a inicis dels anys noranta són descrits amb cruesa per l'alcalde de l'Espluga de Francolí, Pau Farré, : "... que el estado precario en que se halla esta población a consecuencia de sus malas cosechas desde hace cinco o seis años, la depreciación que han sufrido sus frutos, la falta en metálico motivada por no poder realizar la venta de vinos que se recolectan única riqueza con que cuentan los moradores de este pueblo hace que sea imposible recaudar el cupo de consumos señalado al mismo, a pesar de haber utilizado todas las medidas coercitivas..."(9).

Evolució del preu del vi de la Conca de Barberà al
mercat de Tarragona entre 1880 i 1892 (pessetes/carga)

ANY \ MES	GENER	FEBRER	MARÇ	ABRIL	MAIG	JUNY	JUL.	AGOST	SETEM.	OCTUB.	NOVEM.	DESE.
880	22-25	23-25	S.P.F.	28-35	34-37,5			32,5-35	27,5-30	30-32,5	28-31	
881	28-31	S.P.F.				18-25						
882	18-25				S.P.F.			18-24	18-22			
883	18-22		20-24	22-25		22-24						
884	22-24	17-22	16-22			20-23			18-23			
885	18-23		16-21	20-24				X 30-32		32-35		
886	32-35			25-30				X 20-25	23-25			
887	18-23									16-20		
888	16-20		16-18	17-20				16-18		16-20		
889	16-20								16-18		20-26	
890	20-26					20-25		14-17				
891	15-17	17-20	18-22		15-16	19-20		15-18	17-18			
892	17-18			18-20				0-12	0-13	13-14		

Font: Gabriel Serra a partir del diari "La Opinión" de Tarragona (1880 a 1886 i 1888 a 1892) i "Diario de Tarragona" (1887).

S.P.F.: Sense Preu Fix

X Sense existències

La crisi agrària, doncs, a la Conca de Barberà comença a meitats dels anys vuitanta a causa de la sobreproducció i la crisi de malvenda. La irrupció de la fil·loxera significa el tret de gràcia a una viticultura ferida de mort. La demanda conjuntural de vi per part de França havia aconseguit enlluernar als nostres pagesos i ajornar les reestructuracions imposades, des dels anys setanta, per la internacionalització del mercat. La intensitat de la desfeta, com és de rebut, és proporcional a la eufòria que la precedeix. A la Conca fou esfeïdora.

ITINERARI I CRONOLOGIA DE LA PHYLLOXERA VASTATRIX

La datació precisa de l'aparició de la fil.loxera i del seu itinerari destructiu és difícil, ja que l'insecte no és un infant que neix en dia i hora determinada. Josep Iglésies l'encerta quan afirma que la penetració de la fil.loxera prové del camp i no pas de la banda de l'Anoia, tal com indicava l'enòleg Claudi Oliveras(10). Les vies d'accés natural de l'insecte volador foren el coll de Cabra i l'estret de la Riba. Hi ha algun indici que permet suposar l'existència d'un petit focus el 1892 a la partida de l'Estepà de Montblanc, vora el riu Francolí(11). Allò, però, que ara podem documentar, després de consultar les actes municipals i les informacions de la comissió provincial de defensa contra la fil.loxera(el 10 de febrer de 1893 es reconvertí en Secció de plagues del camp), és que el primer lloc on es detectà fou al terme de Sarral l'octubre de 1892:"...que habiendo tenido noticia de que en este término y partida "Solá" se había descubierto un foco filoxerico y algunos(más pocos) en los viñedos propiedad de José Miquel Torné y la Viuda de D. José Antonio Cantó Pamies, lo había puesto en conocimiento del Ilmo. Gobernador Civil, presidente de la Junta provincial de defensa contra la filoxera, para tomar las medidas necesarias que eviten la propagación de tan temible plaga"(12).

La notícia és confirmada per l'enginyer agrònom de la Diputació:"...dando cuenta de haber descubierto en Sarreal la existencia de la plaga filoxérica, en uno de los viñedos situados al norte de la población y á distancia de un kilómetro próximamente. Practicando al efecto un reconocimiento detenido por el capataz Miró, ha resultado la existencia de un foco que comprende 5.000 cepas en una finca propiedad de D. José Miquel i tres chispazos contiguos en viñas de D. Francisco Mateu, D. Francisco Vinadé y Viuda de D. Pablo Roca, todos situados en la partida llamada "Sola" y que por los caracteres que presentan parecen tener de 4 á 5 años de existencia"(13).

La fil.loxera, des de Sarral, enfila cap el nord: "resultando que en Conesa y á un kilómetro del pueblo existe un foco filoxérico en una finca de D. Miquel del Pinto con 1.500 cepas atacadas y 200 muertas por el insecto, y otro a tres kilómetros de Querol

10

y uno de Rocafort, en un viñedo de D. Salvador Bonet, con 600 cepas invadidas y 100 muertas"(14). L'aparició de focus infecciosos a Conesa i Querol(Baixa Segarra) podien donar la raó Oliveras, però cal advertir la presència anterior a Sarral i, a més a més, la contemporanietat de la penetració de l'insecte per l'estret de la Riba. El 16 de juny de 1893 es confirma la fil.loxera a la vinya d'Agustí Roig i Esplugues, a la partida de la Tossa de Montblanc(15). A inicis de juliol es detecta a la finca de Bernat Galofré, a dos quilòmetres de Vilaverd i en la partida de les Solanes, amb 24 ceps morts i dos-cents infectats(16). Pocs dies després, es manifesta a la Guàrdia dels Prats i, a meitats de juliol, fa forat en una finca de Francesc Boqué i Segura de l'Espluga(17).

Els anys 1894 i 1895 són els de l'autèntica expansió de l'insecte per la comarca. L'any 1894, Joan Esplugas descobreix la malaltia en una finca de la seva propietat al terme de Barberà. La secció de plagues del camp, el juny de 1895, constata la importància dels focus fil.loxèrics de Montblanc, Lilla i Frenafeta(18). El 10 de juliol de 1895, el corresponsal espluguí de "La Renaixença" constatava:"Les vinyes d'aquesta comarca comencen a fer llàstima pels estralls ben visibles que hi executa la fil.loxera. A tots els indrets del terme es veuen grans clapes infectades. Si continua el gran increment que ha experimentat aquest mes, aviat desapareixeran completament les nostres fins ara frondoses vinyes"(19).

La majoria dels propietaris, i per què no dir-ho, també dels pagesos, no s'aprofitaren del retard de la plaga, ni de l'experiència d'altres comarques, per posar remei, ans al contrari, s'ho prengueren com una fatalitat indefugible. L'any 1887 es nomenà, més per imperatiu legal que no pas per necessitat, la Junta de defensa contra la fil.loxera de Montblanc, presidida per Jaume Foraster Borràs i completada per Agustí Pedrol Boada, Josep Antoni Belart Arrufat, Joan Molner Duran, Ramon Riba Borràs i Joan Palau Canela. La inoperància fou total, l'any 1890 pren la decisió de crear un viver de ceps americans, recolzada per l'Ajuntament, però tot fou foc d'encenalls. Aquell mateix any, l'IACSI convocava als propietaris de la comarca per tractar la situació i crear una delegació a Montblanc. La delegació fou

11

presidida per l'alcalde, Josep Sabaté Civit, i en formaven part Josep Sabaté Calvet, vice-president, Miquel Alfonso Anguera, secretari, i Josep Gassol Millé, Salvador Cantó Sabaté i Jaume Foraster Borràs, vocals. Tot l'esforç s'adreçà a constituir, l'any 1893, una cambra agrícola "que puede reportar inmensos beneficios a la hoy abatidísima agricultura", però que no tingué cap incidència(20).

La reacció dels propietaris de l'Espluga fou més efectiva i, amb el suport de l'Ajuntament, crearen el març de 1894 un viver de peus americans en una finca d'Albert Carreras, que ocupava una superfície de 33 àrees. Dels vivers projectats, l'any 1893, per la Secció de plagues del camp al Priorat i la Conca de Barberà, un any després només havia quallat i funcionava el de l'Espluga de Francolí.

L'any 1893 la situació al camp català era explosiva: el mercat francès s'havia estroncat i, per tant, el preu del vi havia deval·lat per sota del seu cost de producció, la fil·loxera penetrava amb força a les comarques meridionals, l'Estat exigia l'impost dels consums mentre els cups vessaven o les vinyes s'esmoreïen. A la Conca de Barberà, a més a més, la sequera amenaçava el sembrat(21). Tot plegat, un polvorí sensible a qualsevulla espurna.

Tots els ajuntaments de la comarca exposen l'estat d'asfíxia econòmica, particular i institucional, i clamen per la derogació de l'impost d'alcohol. L'alcalde de Sarral, Josep Ametlla, és prou el·loqüent: "imposible resistir ningún impuesto sin estar equilibrados los gastos de producción con los precios obtenidos(...) las consecuencias(d'exigir l'impost) serán su imposibilidad de cobro, la no recaudación de las contribuciones municipales, y en breve tiempo, el abandono del cultivo de las viñas"(22). Les previsions de l'alcaldia no eren endebades. El 18 de novembre de 1894, José Rodríguez Pérez, agent executiu de Sarral, demana protecció de la Guàrdia Civil per cobrar els impostos de consums i efectuar l'embargament dels mobles corresponents. Dues setmanes més tard, el consistori es reuneix a primera hora del matí amatent al desenvolupament del procediment executiu contra els contribuents morosos pels consums. A les onze, l'agent executiu comunica la impossibilitat de la seva tasca "...á causa

de la imposición de los grupos de gente que en actitud tumultuosa se oponían". L'alcalde sol·licita la intervenció de la força pública, tanmateix, el cap de la Guàrdia Civil rebutja la petició car no considera delictiva l'actitud de la gent i sols intervindrà obeïnt ordres superiors. El consistori decreta la suspensió de les operacions i telegrafia al Governador Civil demanant la seva intervenció, bo i anunciant-li la dimissió en cas d'inhibició. La resposta del Governador Civil no triga gaire i explicita la no intromissió de la Guàrdia Civil en els procediments d'embargament, amenaçant al consistori de portar-los davant els tribunals de justícia, en cas de parsevar en la dimissió, per abandonament del càrrec. L'Ajuntament, doncs, ordena la supressió definitiva dels embargaments i decideix entrevistar-se amb el delegat d'hisenda i el Governador Civil "para poner de manifiesto al primero la imposibilidad en que se encuentra el contribuyente de satisfacer los impuestos a causa de la baja de toda clase de productos y la invasión de la plaga filoxérica dentro de sus viñedos(...) y al segundo para ponerle de manifiesto lo impotente en que se encuentran los individuos del Ayuntamiento para seguir al frente del municipio en casos tan excepcionales como es en el que se encuentra por su falta de conocimientos necesarios y de personalidad y prestigio para el vecindario, insistiendo por tanto en su dimisión..."(23).

Els aldarulls populars, legitimats per la comunitat i fins i tot acceptats per les autoritats locals, foren la primera resposta de caràcter defensiva a la crisi agrària. El més important i conegut, per la sang vessada, fou l'ocorregut a Montblanc el setembre de 1893, coincidint amb les mobilitzacions rabassaires del Penedès i dels pagesos del Camp de Tarragona contra l'impost de consums.

Tot començà amb la notícia de la supressió del jutjat de Primera Instància de la Vila Ducal decretada pel govern Sagasta. La resposta immediata de la població, amb les autoritats al capdavant, fou la celebració d'una imponent manifestació que clogué amb l'anunci de la dimissió en plé del consistori, del jutje i el fiscal. Paral·lelament, la majoria dels manifestants aprofitaren l'ocasió per blasmar contra els impostos i contribucions. En aquest caliu cremaren el rètol de la casa de recaptació al bell mig de la

plaça Major, i pregonaren "que se aconsejaba y mandaba a los vecinos de Montblanch que no pagaran la contribución, bajo las penas que marca el código de la miseria"(24).

El 13 de setembre, el batlle convidava al pagament de les contribucions -una companyia de la Guàrdia Civil havia estat traslladada per garantir l'ordre-, però la població es manifestà al crit de "¡Fora pagos!". La Guàrdia Civil intervingué violentament disparant els fusells, el balanç final fou: una vintena de ferits i cinc morts, entre ells una nena de cinc mesos. El Consell de Ministres discutí els fets i, espantats pel perill de que esclatés una revolta al camp català, exigí actuar amb energia. El comunicat del general Arsenio Martínez Campos és categòric:"... que la fuerza pública empleará la persuasión y las exhortaciones contra los alborotos en que solo se produzcan gritos y todo se vaya en voces. Que responderá a los palos, insultos, etc, etc, con las culatas de los fusiles y las bayonetas. Y que los tiros serán contestados con tiros, para restablecer, cueste lo que cueste, el imperio de la ley"(25).

L'augment de la conflictivitat i l'exemple d'altres comarques empeny l'associacionisme dels petits propietaris, parcers i jornalers de la Conca. Els pagesos s'organitzen en societats i s'adhereixen a la "Federación de Obreros Agrícolas" inspirada pel moviment federal. L'any 1896 es comptabilitzen nuclis organitzats a Barberà, l'Espluga, Montblanc, Pira, Rocafort i Vimbodí. La Societat de Barberà, fundada l'any 1894, mantindrà una aferrissada pugna, inclosa una vaga general de 13 mesos, per assolir el control del mercat de treball, la direcció de l'Ajuntament, i l'imposició d'uns nous valors en les relacions socials. La Federació anomenarà els pagesos barberencs:"maestros en socialismo"(26).

La lluita entre propietaris i pagesos a la Conca esdevingué dura i sense concessions. Els pagesos associats de Pira i Vimbodí aconseguiran la majoria en els respectius ajuntaments. Els propietaris respondran amb la constitució de juntes per la defensa de la propietat, que tindran cura de contractar guàrdies jurats per la vigilància de les terres i pressionar als pagesos. Desconeguts per la llei, coneguts per tots, cremaran el paller del president de la Societat de Vimbodí, immediatament reconstruït pels seus companys.

La conflictivitat social creix i la fil.loxera avança amb rapidesa agreujant la situació econòmica. El 21 de juny de 1896, el consistori de Sarral aprova una proposició de Joan Palau i Generès: "...situación económica del municipio(...)y muy principalmente por la crisis agrícola debida a la deficiencia de cosechas y al escaso precio de los productos de la tierra agravandose por la devastación iniciada en las viñas por la filoxera la cual extendiendo su vuelo amenaza concluir en breve con la ya muy mermada cosecha de vino primero y esencial elemento de riqueza de este país, todo en junto a contribuido a que la gran mayoría de estos vecinos no hayan acudido a satisfacer sus débitos por consumos y líquidos a pesar de los esfuerzos de este Ayuntamiento que como es sabido ocupa su puesto de compromiso con el patriótico objeto de encausar la administración municipal, creyendo que la posición social de sus vocales compuesto como está por los tres primeros contribuyentes le daría la necesaria fuerza moral para conseguirlo. Preciso es reconocer que nuestra misión ha fracasado..."(27).

Pel juliol de 1898, de l'Espluga comunicaven: "La fil.loxera segueix acabant la seva obra envaint les vinyes que quedaven encara exemptes de semblant assot. Per aquesta causa la situació és cada vegada més crítica. N'hi ha prou amb dir que per deutes de consum i atencions municipals són tretes a subasta moltes finques, mitjà extrem que per aquest motiu aquí encara no s'havia vist mai"(28). L'any següent, concretament el 3 d'agost, un agent executiu era llençat pel balcó de l'Ajuntament i, després, a la plaça, mort a pedrades. Aquest fet va ser motiu de diferents "coples" recitades arreu de les comarques viti-vinícoles. Heus aquí una estrofa de les més famoses: "Si féssiu com a l'Espluga/ l'Espluga de Francolí/que van matar el cobrador/tant prompte com va sortir".

IMPACTE DEMOGRÀFIC DE L'EXPANSIÓ VITÍCOLA I DE LA INVASIÓ FIL·LOXÈRICA

L'evolució demogràfica del període 1857-1920, a la llum de les dades censals, palesa una davallada colpidora: la pèrdua de 4.215 habitants, gairebé la cinquena part de la població. Tots els municipis perden població amb l'única excepció de Solivella, que guanya tres-cents habitants. Les disminucions més significatives es localitzen als nuclis més importants -Montblanc(1.000), Barberà i Sarral(500), i l'Espluga, Vilaverd i Vimbodí(300)- i als pobles de muntanya -Rojals i Vilanova perden quasi la meitat d'habitants-, on les vinyes havien estat abatudes totalment per la fil·loxera i els pins, coscolls, esbarzers i argelagues anirien envaint les llenques de terra graonades per marges de pedra seca. La capital, Montblanc, amb un 25% de la població comarcal, manté la proporció durant tot el període.

La màxima cota de població s'assoleix l'any 1887, però amb un creixement ínfim respecte trenta anys enrera. Aleshores, podem afirmar que l'expansió de la vinya i el creixement econòmic de la "febre d'or" no suposà un augment poblacional, és a dir, que només serví per aturar l'hemorragia demogràfica? Si, però caldria matitzar-la i puntualitzar-la. Primer, la disminució entre el període censal de 1857-1860 es concentra en els municipis de Barberà i Vimbodí, això pot obeir a un error, falsa inflació del cens de 1857, donat el curt termini de tres anys, o bé, i sols és una hipòtesi, a les reestructuracions primerenques de la propietat i de les formes d'explotació de dos pobles dominats per ordres religioses. Segon, l'arribada del ferrocarril a meitats dels anys seixanta, que facilitaria l'emigració. Tercer, i cabdal, els estralls de la guerra carlina, que provocarà en els anys centrals de l'expansió(1877-1887) un creixement moderat del 6,8% en relació a la resta de comarques viti-vinícoles que experimenten índexs superiors al 10%.

La crisi agrària finisecular causa una contundent reducció del 10% de la població comarcal en els anys noranta i un progressiu despoblament durant els dos primers decennis del nou-

DEMOGRAFIA: DADES CENSALS 1857-1920

Municipis	1857	1860	1877	1887	1897	1900	1910	1920
Barberà	1830	1425	1203	1458	1333	1368	1345	1325
Blancafort	1248	1291	1209	1156	1169	1162	1141	1158
L'Espluga	3471	3442	3511	3964	3752	3654	3424	3173
La Guàrdia	371	371	350	(1)	(1)	(1)	(1)	(1)
Lilla	896	888	753	(1)	(1)	(1)	(1)	(1)
Montblanc	4656	4675	4775	5964	5513	5243	4923	4707
Montbrió	(2)	(2)	(2)	294	350	327	281	280
Vallverd	320	306	279	(3)	(3)	(3)	(3)	(3)
Pira	571	610	543	578	491	486	525	536
Rocafort	693	737	715	813	750	760	684	689
Rojals	678	694	630	449	439	498	402	372
Sarral	2483	2515	2186	2389	1557	1890	1767	1959
Solivella	1323	1361	1424	1680	1742	1610	1587	1626
Vallclara	411	420	433	448	426	375	386	332
Vilanova	762	561	563	600	516	523	419	395
Vilaverd	1077	1170	1102	1109	914	949	866	757
Vimbodí	1915	1588	1585	1916	1767	1730	1654	1578
Total	22707	22054	21261	22818	20719	20575	19404	18492
Densitat km	56,7	55,1	53,1	57	51,8	51,4	48,5	46,2

(1) Amb Montblanc

(2) Amb Vallerd

(3) Amb Montbrió de la Marca

Font: Josep Iglésies i Fort

- "La població de la Conca de Barberà a través de la història" a VIII Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos, Montblanc, 1966.
- "El poblament a les Muntanyes de Prades" a Aplecs de Treballs, núm 4, C.E.C.B., Montblanc, 1982

cents. L'emigració vers les ciutats i Amèrica és per molta gent l'única sortida possible. L'any 1920 la densitat era de 46,2 h/Km², amb una minva de 10 h/km², i la meitat del total de la població es concentrava a Montblanc, l'Espluga de Francolí i Sarral.

L'anàlisi dels neixements i defuncions, a partir del registre civil i l'arxiu parroquial, de Montblanc en els anys anteriors a l'arribada de la fil·loxera(1880-1893), evidencia un feble creixement vegetatiu "amb taxes de natalitat de l'ordre del 40%, i taxes de mortalitat situades a l'entorn del 35%, en anys "normals" i que podia fàcilment pujar al 40%, en anys de penúria econòmica. Com a conseqüència de tot això tenim que en la gràfica de l'evolució del creixement natural de Montblanc registra entre 1880 i 1893 la presència de cinc rombs de la mort o períodes en que la natalitat està per sota de la mortalitat. Aquests anys serien: 1880, 1884, 1887, 1891 i 1893"(29).

La població de la Conca de Barberà presentava l'any 1887 l'estructura d'una població jove, la piràmide és, llevat d'algunes irregularitats, triangular amb un descens gradual de població des de la base fins a la cúspide. La Conca mostra, en aquest mateix any, una distribució demogràfica semblant a la del conjunt del Principat: un 41,7% de joves(0-19 anys), un 48,4% d'adults(20-59 anys) i un 9,9% de vells(a partir dels 60 anys)(30).

Les taxes de nupcialitat i de fecunditat són elevades, però endebades tenint en compte l'alt percentatge de mortalitat infantil. L'any 1889 a Montblanc, per exemple, neixen 205 persones i moren 191, la taxa de fecunditat és del 169% i el 58,1% dels morts són impúbers. Un "catarro intestinal" acostumava a segar la vida dels nadons, l'any 1881 dels 135 morts, quaranta-dos no havien festejat el primer aniversari. Els adults morien de tifus, tuberculosi, neumonies i d'altres malalties relacionades, bàsicament, amb l'aparat respiratori i càrdio-vascular.

El lleuger creixement abans de la fil·loxera és fruit, substancialment, d'un saldo migratori positiu. Amb la crisi agrària, aquest saldo migratori canvia de signe, la taxa

de natalitat disminueix com a conseqüència d'una emigració qualitativament jove, i la taxa de mortalitat augmenta a causa de la misèria econòmica. La reducció de la població, tant des del punt de vista vegetatiu com migratori, és un procés irreversible.

L'anàlisi qualitativa de les migracions, intentar respondre els interrogants de qui? quan? cap a on? com? per què?, és una tasca feixuga, car les dades censals són un miratge i els padrons una selva plena de paranys. Anem a pams. D'antuvi podem afirmar que l'època de la "febre d'or" representa una situació d'immigració però, tanmateix, aplegada en els grans nuclis i, de forma particular, al cap de comarca. El padró de 1889 indica la presència a Montblanc de 606 persones nascudes fora i l'absència de 115. Els immigrants, respecte el seu lloc d'origen, provenen en una tercera part de la mateixa comarca, una quarta part del Camp de Tarragona i una altra quarta part de les comarques veïnes de les Garrigues, Segarra i Segrià. La principal raó del moviment migratori és de caràcter econòmic, matrimoni inclòs, i, en aquest fenomen concret, esmentariem la demanda de mà d'obra per una certa indústria manufacturera -al voltant de la producció vinícola, com els boters, o de bens de consum, com els espartenyers-, pel comerç vinícola amb l'obertura de noves cases comercials i, pel que fa a les dones, del servei domèstic. El conreu de la terra no era el motiu principal d'immigració, ultra d'algun mosso o jornalero.

L'emigració, segons el padró de 1889, és selectiva i es polaritza a la ciutat de Barcelona amb un terç i a les ciutats properes del Camp -Tarragona, Reus i Valls- amb un altre terç. Cal destacar ja en aquesta data l'emigració d'un 10% a l'estranger i majoritàriament a La Habana (recordem, però, que jurídicament era territori espanyol). El mòbil d'aquesta emigració, a més del matrimonial, era l'aprenentatge d'un ofici o l'expansió del negoci familiar, és a dir, característica dels sectors benestants.

El fet novedós de l'emigració arran de la crisi agrària és l'expulsió de tot un seguit de menestrals, en primer lloc dels boters, i de forma massiva dels pagesos sense terra o d'una qualitat i quantitat ínfima. L'emigració compleix dues

funcions econòmiques primordials: una directa, la reducció de la població a mantenir front la manca de recursos, i una indirecta, l'ajuda econòmica dels emigrants a les famílies o comunitats per a superar la crisi. Tanmateix, el pensament reaccionari opina que és una prova de selecció natural beneficiosa per la comunitat, així ho expressaven els intel·lectuals orgànics dels propietaris de la Conca: "...cal notar que la misèria, individualment considerada (al menys nosaltres ho entenem aixís) no es pas culpa de la societat. La misèria d'una família, de moltes famílies, pot seure's al mal de cap, a la ganduleria, a l'esperit de vagavondatge... a causes psicològiques més que a causes socials(...) L'emigració, doncs, baix aquest punt de vista és benefactora, oxigenadora d'energies..."(31).

L'emigració a la Conca de Barberà s'inicia amb la crisi de sobreproducció i la malvenda del vi, vull dir que és anterior a la presència de la fil·loxera. El cas més interessant és el de l'Espluga de Francolí, en paraules de l'alcalde, Pau Farré, pronunciades en sessió plenària el 16 d'octubre de 1892: "...la consecuencia de todo ello, lo es asimismo la emigración forzosa de estos vecinos á otros pueblos en busca de trabajo para procurarse el necesario sustento(...) que desde la fecha de la formación del censo de 1887 (3.964 habitantes) han levantado su domicilio, y han emigrado sin levantarlo, asciende a 725."

El cens real, segons l'alcalde de l'Espluga, és de 3.124 habitants descomptant els emigrants i els habitants d'extraradi(115). El cens de 1897 dóna la xifra de 3.752, és a dir, una disminució de 212 habitants. Com s'explica? La possibilitat d'una represa posterior a l'any 1892 s'esvaeix davant l'evidència dels estralls de la fil·loxera i la informació que quantifica l'emigració espluguina entre 1885 i 1904 en 1.600 veïns(32). L'explicació més plausible ens la ofereix el mateix alcalde quan constata una emigració "sin levantar domicilio". Serveixi, doncs, com exemple de les insuficiències de les fonts censals i de la magnitud emigratòria superior a l'expressada per aquestes fonts.

Els països centre-americans es convertiren en el lloc de recepció més important, per la gent de la Conca, de l'emigració transatlàntica. El cas de Cuba pot explicar-se pel contacte pres en aquella terra per molts joves durant el temps del servei militar, Josep Conangla i Fontanilles -fundador de la secció montblanquina de la "Federación de Obreros Agrícolas, lletraferit i futur animador de la colònia catalana a l'illa- en seria un bon exemple. Per a la resta de països hauríem de cercar raons en la iniciativa reeixida d'algun veí que després facilitaria l'anada a d'altres parents o amics del mateix poble. Podem esmentar els casos d'Ernest Aguirre, qui canalitzarà l'emigració espluguina a Guatemala, i de Pau Llorc Inglès, propulsor de l'emigració sarralenca a El Salvador. Pau Llorc assolí triomfar econòmicament i políticament: instal·lat a Quezaltepeque es casà amb una bona pubilla i fundà una gran entitat comercial, convertit en un gran senyor resultà elegit batlle de la ciutat l'any 1912 i reelegit l'any 1914. Ramon Ninot fou un dels molts joves rocafortins que s'instal·laren a l'Havana dedicats al comerç del safrà, l'element que apaivagaria els estralls de la crisi agrària a Rocafort de Queralt. El 14 de febrer de 1910 una trentena de rocafortins constituïren a l'Havana l'associació "Pro-Rocafort" amb la finalitat de contribuir econòmicament a la millora del poble. L'associació, connectada amb el propietari Isidre Llobera, financiarà, entre d'altres obres públiques, la portada d'aigües, la xarxa de clavegueres i la instal·lació de la llum elèctrica(☞).

En la segona dècada del nou-cents és produeix una nova onada emigratòria adreçada a les ciutats i nuclis industrials, així com vers la Catalunya Nord i el Midi francès a causa de la demanda de braços produïda per la guerra europea. Qualitativament, també podriem significar l'emigració de molts joves que rebutjaven servir al Rei en la guerra colonial africana. La recuperació econòmica dels anys vint i trenta no aconseguirà estroncar una emigració de joves atrets per la ciutat i les possibilitats de canviar de vida.

CANVIS EN LA PROPIETAT I EN LES RELACIONS DE PRODUCCIO

L'estructura de la propietat agrària a la Conca de Barberà era del tipus de la gran propietat parcel·lada en diferents unitats d'explotació, conreades la majoria per parcera i, les menys, per jornalera depenent directament de l'amo. Podem destacar, entre d'altres, el latifundi del Castell de Riudabella(Vimbodí, al costat del monestir de Poblet), l'extens mas de la Sabatera(Prenafeta), la vall de Lladrons(Montblanc), i les propietats del general Castellví pel terme de Montblanc. La figura del mas com a unitat econòmica i social serà secundària i els masovers aniran perdent pes a favor dels parcera que residiran als nuclis de població.

A partir de la segona meitat del vuit-cents es produeix un doble procés d'emigració dels propietaris comarcals, seguint la dinàmica de doble salt exposada per Vicens i Vives, mentre els propietaris montblanquina emigraven a Reus o Tarragona, els propietaris comarcals s'establien a la capital comarcal. D'aquesta manera passaven a residir a Montblanc una branca de la família Cortiella de Vilaverd, Contijoch de Barberà i Sala de Blancafort(33). Bona part d'aquests propietaris, al caliu de la "febre d'or", donaran impuls a la indústria dels aguardents i, tot i què subordinadament, al comerç vinícola. En la construcció d'aquest nou bloc social, propietaris-industrials-comerciants-, la política matrimonial representà el fil i l'agulla que lligarà interessos econòmics, socials i polítics.

Gabriel Serra, prenen com a base l'anàlisi de la riquesa declarada pels contribuents montblanquina en els diferents padrons, descriu acuradament el procés de daltabaix de la propietat rústica en els anys vuitanta. A la primera meitat de la dècada, els propietaris locals adquireixen les finques dels hisendats forasters, els quals van vendre's prop del 40% de les seves possessions rurals, mentre que, contràriament, feien créixer un 400% les propietats urbanes de que gaudien. Això s'explica perquè els hisendats forasters ja no s'interessaven tant pel conreu de la vinya com per la comercialització del vi. Venen les terres marginals, demandades per plantar vinya, per comprar cases o locals a la vila per instal·lar-hi fàbri-

ques d'aiguardents o cups de vi. Els pagesos, arrendataris, parcers i jornalers, participen dels beneficis econòmics i compren terres per l'autoconsum familiar, fins i tot, els més agosarats, adquireixen terres marginals, intensives en força de treball, pel conreu de la vinya.

A la segona meitat dels anys vuitanta, coincidint amb la crisi de malvenda del vi, els propietaris locals comencen a desprendre's de les terres marginals, entretant, els hisendats forasters mantenen els guanys amb la destil.lació de la collita. A inicis dels noranta, els hisendats forasters tanquen les destil.leries, les cases comercials, i, a la fi, venen les terres de bona qualitat que havien conservat. Aquestes terres són comprades pels propietaris locals i, sobretot, per aquells sectors benestants que havien especulat amb l'usura, per substituir-les per sembrats i oliveres i, més tard, iniciar la replantació de les vinyes.

L'impacte, doncs, de la crisi agrària, amb l'agreujament de la fil.loxera, provoca la concentració de la propietat a mans dels vells i nous propietaris locals. Els petits propietaris, paral.lelament, perden bous i esquelles mancats de liquidesa, ja que el preu del vi s'havia ensorrat i els jornals a les indústries desaparegut, per pagar les contribucions i els crèdits usuraris. Els petits propietaris hauran de vendre les terres -vendre la casa i anar a lloguer- i enfontrar-se amb una revisió contractual d'escanyapobres, és a dir, acceptar l'infern o tocar el dos.

Les terres comunals, malgrat les desamortitzacions, representaven pels pagesos de la Conca una font de recursos econòmics força important. Les terres de conreu eren repartides entre els pagesos pobres, miserables és clar, i els boscos servien pel proveïment de llenya. A Montblanc, podem destacar els anomenats "Plans de la Vila", amb una superfície de 400 hectàries entre sembrats, garrigues i troços erms. La tradició estipulava, sense cap mena de contracte escrit, el lliurament de la sèptima part de la collita al municipi i la possessió continuada, sempre que no es deixessin de treballar les terres durant dos anys seguits, passant automàticament de pares a fills. El 13 de setembre de 1879, el consistori signa l'acta

de lliurament dels "Plans de la Vila", seguint ordres governatives, a la Guàrdia Civil. Segons sembla, les terres servirien per la pastura dels ramats. L'any 1893, l'enginyer en cap del Govern Civil, donada la situació d'extrema misèria, autoritza novament el conreu dels "Plans de la Vila", tanmateix, les condicions eren gairebé prohibitives.

La meitat del terme de Vimbodí era ocupat per bosc i, en bona part, pels boscos de Poblet propietat de l'Estat. La crisi agrària aguditzarà els inveterats conflictes entre pagesos i "propietaris" per l'assortiment de llenya. L'any 1889, el Governador Civil denuncia la resistència passiva de l'Ajuntament davant els abusos (sic) comesos reiteradament als boscos de Poblet. A partir de la dècada dels noranta, les denúncies governatives per robatoris de llenya són periòdiques.

Els contractes de conreu característics a la Conca de Barberà respecte a la vinya són els de parceria, majoritaris referents als d'arrendament o de "rabassa morta". La raó dels contractes de parceria resideix en el càlcul de beneficis realitzat pels propietaris sobre l'explotació de les seves terres. Explotar directament les terres de pitjor qualitat, intensives en força de treball, no era rendible car el salari dels jornalers, tot i ser baix, depassava els possibles guanys. En aquest sentit, el primer element a tenir en compte és que les terres donades a parceria eren les de baixa qualitat, marginals, i intensives en treball com les dedicades a plantar vinya substituint altres conreus. La diferència bàsica amb els de "rabassa morta" era la seva temporalitat, la fixació contractual de la durada.

Malgrat les diverses modalitats dels contractes de parceria, l'anàlisi efectuat sobre un bon grapat, procedents de l'arxiu patrimonial de la família Esplugas de Barberà, ens permet establir una tipologia. A més a més, aquesta font patrimonial ens ofereix la possibilitat d'examinar l'evolució dels mateixos contractes des de 1840 fins 1919, concretament dels anys 1840, 1879-80, 1894-95 i 1918-19(34).

Els contractes de 1840 són de parcel·les d'oliveres que són substituïdes per vinya. La llenya és tota per l'amo i els sarments cremats per adob de la terra. Els bancals s'estableixen

en dotze pams d'amplada i els clots en dos pals i mig de fons, el mateix d'ample, i sis pam de llargada. La verema es parteix a mitges amb l'obligació del parcer de portar-la als cups de l'amo i el dret del propietari de comprar-la al mateix preu fixat pel mercat. Durant la collita s'institueix la figura del vigilant anant el jornal a càrrec del parcer i la vida de l'amo. El parcer podrà sembrar els bancals de forma alternativa, l'altre queda en guaret, repartint el blat o les garbes dos terços pel parcer i un terç per l'amo, pagant cadascú la llavor corresponent. El parcer ha de demanar permís per a segar i per a efectuar la repartició, i l'amo ha d'anar a buscar les garbes al troç. Les olives abans d'arrencar els arbres, com qualsevol fruit, són a mitges. L'amo pot revisar els clots abans de plantar els ceps. El parcer no pot tallar raïm per endur-se'l, només per menjar en el mateix troç. La durada es fixada en 38 ó 39 anys, a partir del primer de novembre, i el no conreu durant dos anys determina la pèrdua de la possessió que torna al propietari.

Els contractes de conreu de 1879-80 presenten la novetat de la diferent repartició de fruits segons la qualitat de la terra. Les terres de primera qualitat parteixen la verema a mitges i les d'inferior qualitat $3/5$ pel parcer i $2/5$ per l'amo. El propietari elegeix la varietat i paga les contribucions, així com la meitat del sofre si cal. Tota la collita ha de portar-se obligatòriament als cups de l'amo, i aquest paga la part corresponent al parcer al preu corrent de l'any. El parcer pot plantar, demanant permís, patates, alls, sebes i llegums pel seu consum. Es poden treure fruits, raïms, amb consentiment mutu i les sarments es parteixen a mitges. La durada es redueix a trenta anys.

La crisi agrària i la invasió fil·loxèrica, amb la destrucció de les vinyes, provoca la revisió dels contractes de conreu. La reacció dels propietaris no és tant la de recuperar la possessió de la terra com la de carregar a esquenes dels parcers l'esforç de la replantació o de l'arrencada de ceps per la substitució de conreu. L'exemple de Barberà, i menys de les finques de Joan Esplugas, és excepcional i, per tant, distorsionador per la nostra reflexió. Els parcers barberencs

aconseguien -voluntàriament, d'antuvi, per part de Joan Esplugas- després d'una forta lluita social mantenir les condicions contractuals anteriors i el pagament dels nous ceps a càrrec de l'amo. La resta de pagesos de la Conca perderen la batalla i hagueren de tocar el dos o acceptar els costos addicionals de la replantació.

La replantació de les vinyes, doncs, s'efectuà a partir de la força de treball esmerçada pels pagesos sense que els propietaris invertissin en millorar les tècniques de conreu. Els pagesos, després de la replantació, haurien d'esperar tres o quatre anys per tastar els fruits del treball. A més a més, els nous ceps necessitaven una atenció superior, aplicar més força de treball, ja que s'hauran d'ensofrar i sulfatar un o més cops a l'any, i encara gràcies si el propietari no els feia pagar una part dels productes. El resultat és obvi: en pic finalitza el contracte (entre 25 i 29 anys) la vinya és a plena producció i el treball i millores realitzades pel parcer han multiplicat per un mínim de deu el valor inicial de la parcel·la anorreada. Si, per una altra part, considerem el valor de la producció rebuda pel propietari anualment, pot establir-se que resulta com si l'hagués venuda cinc o sis vegades, segons el valor inicial. El pagès no pot saber lletra però tindrà clar que aquella parcel·la l'ha comprada amb l'esforç del seu treball. El crit "la terra per a qui la treballa" esdevingué molt més que una dèria subversiva contra la propietat, esdevingué una idea-força, una reivindicació moralment justa, almenys per a la moralitat pagesa, de a cadascú el seu.

L'any 1918-19 es renoven els contractes amb una repartició similar de la verema estipulada en els anys 1879-80, però amb una proposta, quantificada per Joan Esplugas en els seus llibres de comptes, de partir $\frac{2}{3}$ pel parcer i $\frac{1}{3}$ pel propietari. La sembra dels bancals de menys de 3,5 metres era tota pel parcer. El propietari pagava el sulfat de coure i la meitat del sofre, així com 12,5 pessetes per mil ceps d'adobs químics. La repartició de la collita es podia efectuar sobre el total de la collita o sobre fileres, començant, en aquest cas, a veremar les corresponents al propietari, però amb l'obligació de repartir segons l'estipulat si una calamitat impossibilitava finalitzar la verema.

LA REPLANTACIO DE LA VINYA I LA RENOVACIO DE LES
TECNiques VITI-VINICOLES

La quantificació de la superfície vitícola, tant en la seva fase expansiva com en la regressiva, és plena d'entrebancs que impossibiliten la precisió desitjada. Les fonts documentals són escasses, incomplertes, difícils de comparar i, al capdavall, de dubtosa credibilitat. Anem a pams. Els amillaraments es confeccionen a meitats del vuit-cents i no tornen a refer-se fins els anys vint del nostre segle, així doncs, ens serveixen de ben poca cosa. Malgrat això, he optat pel buidatge d'aquells que he pogut localitzar -Montblanc(1858), l'Espluga(1863) i Vimodí(1857)- amb la finalitat d'establir un primer punt de referència. L'amillarament de Barberà de l'any 1892 és, per la data, una joia que més endavant ens permetrà treure la punta a l'embolic de xifres.

Les dades de 1891 són fixades per la "Comisión docente ambulante de defensa contra la filoxera de la provincia de Tarragona". La raó primària de la seva inclusió era que ens permetia observar l'expansió de la vinya en els tres municipis més importants de la comarca. Tanmateix, la seva veritable transcendència escau en que són idèntiques a les donades per Josep Iglésies per l'any 1900(35). Com era possible explicar que la crisi de malvenda del vi i la fil.loxera no havien reduït ni un sol cep la superfície vitícola? A més a més, quan disposavem de dades per l'any 1893 que reflexaven una reducció dràstica tot just començada la invasió fil.loxèrica! L'única resposta lògica era que Iglésies havia pres les dades de 1891, és a dir d'abans de la crisi, donant-les valor de 1900.

De l'anàlisi comparatiu entre l'amillarament de Barberà de 1892 i les dades proporcionades per Iglésies per l'any 1900 resulta: que la superfície cultivada és la mateixa -per ser més exactes l'any 1892 hi havien 2.206 h. i el 1900 1.196 h.-, així com les terres sense conreu. L'única diferència important, a favor de Josep Iglésies, és l'augment de 54 h. de l'olivera, però podem atribuir-les a la reducció del sembrat car la vinya es manté intacta? Sincerament, no és de rebut.

67

SUPERFICIE VITICOLA (HECTARIES)

Municipi	1857-1863	1891	1893	1900	1916
Barberà		817(1)	679,75	814(68%)	685
Blancafort			422,23	422(60%)	1000
L'Espluga	1378(38%) (2)	1883	1534,97	1833(57%)	1400
Montblanc	637(45%) (3)	3847	2847,19	3847(76%)	1850
Montbrió			141,97	259(54%)	175
Pira			355,91	618(83%)	400
Rocafort			147,90	226(71)	275
Rojals			22,78	60(16%)	
Sarral			986,11	943(62%)	1075
Solivella			518,98	802(56%)	600
Vallclara			346,03	165(25%)	225
Vilanova			429,53	464(56%)	
Vilaverd			203,03	292(59%)	200
Vimbodí	500(39%) (4)	1500	764,63	1500(47%)	1112
Total			9401	12295(60%)	9226

(1) Amillament de l'any 1892. La vinya ocupa el 64% de la terra conreada i la distribució per qualitat és: 46 h. de primera, 254 h. de segona i 516 de tercera.

(2) Amillament de l'any 1863. La vinya ocupa el 38% de la terra conreada i la distribució per qualitat és: 94 h. de primera, 272 h. de segona, 690 de tercera i 322 de quarta.

(3) Amillament de l'any 1858. No inclou els termes dels aleshores municipis de Lilla-Prenafeta i La Guàrdia dels Prats.

(4) Amillament de l'any 1857. La vinya ocupa el 39% de la terra conreada i la distribució per qualitat és: 60 h. de primera, 100 h. de segona, 190 h. de tercera i 150 h. de quarta.

- Les dades de 1891 provenen de la "Comisión docente ambulante de defensa contra la filoxera de la provincia de Tarragona".

- Les dades de 1893 són les publicades al BOP de Tarragona, amb data 27-VIII-1893, i tenen un caràcter fiscal pel pagament, a raó d'una pesseta per h., de la taxa establerta per la llei de Defensa contra la Fil.loxera de 18 de juny de 1885.

- Les dades de 1900 són les que dóna J. Iglésies en el seu treball "Situació i estadística dels espais cultivats de la Conca de Barberà en la primera meitat del segle XX" a Cuadernos de historia económica de Cataluña, vol. VIII, Barcelona, 1972, pp. 149-174.

- Les dades de 1916 són extretes de "LA CONCA DE BARBERÀ", núm 140, 21-X-1916. Aquestes dades, i les de la primera columna, han estat convertides a hectàries a raó de dos jornals una hectària.

Les 12.295 h. comptabilitzades per Iglésies s'addiuen més a la realitat de finals dels anys vuitanta, a l'època de màxima expansió de la vinya a la Conca, i coincidirien amb la informació elaborada per l'enginyer Josep Valls i Torres(36). Així, doncs, podriem afirmar que la crisi de malvenda del vi provoca l'abandonament immediat de gairebé tres mil hectàries, és a dir, d'un 28% de la superfície vitícola. Hom pot objectar la forta reducció en un període breu de dos anys(1891-93), però cal recordar que l'any 1892 el vi de la Conca no es cotitza al mercat i, per altra banda, que s'abandonen terres marginals explotades a corre cuita per la "febre d'or", sense descartar les possibles opcions d'arrenjar la vinya de les terres pròpies de sembrats. La reducció de les vinyes a causa de la fil·loxera podriem quantificar-la al voltant de les dos mil hectàries, amb un total de set mil hectàries replantades amb peus americans l'any 1909(37). La replantació durant els anys deu continua amb empena i, malgrat la plaga del mildiu de l'any 1915, l'any següent es comptabilitzen més de nou mil hectàries(38).

Tret del viver esmentat de l'Esplugu de Francolí i d'un altre a Barberà, creat per la Societat, no tenim constància de la instal·lació de cap altre a la comarca, almenys en els primers anys de la invasió fil·loxèrica. Només hem recollit una informació referent a Sarral, en la qual l'Ajuntament aprova la creació d'un viver de ceps americans a suggeriment de l'enginyer en cap del servei agronòmic provincial, però tot fa pensar en un acte de bona voluntat(39). La introducció dels peus americans va acompanyada de noves varietats empeltades, principalment, de Macabeu i Parellada respecte els vins blancs i de Trepal i Sumoi, ja conegut, respecte els vins negres.

Les innovacions tecnològiques s'introduïren a la Conca a partir del desenvolupament del cooperativisme, amb la construcció de les "catedrals del vi" i la difusió de noves tècniques agrícoles addients als ceps americans: podes, sofres, sulfats...La construcció dels cellers cooperatius millora l'elaboració vinícola, però cal subrallar que moltes socie-

tats pageses, que no participen en el cooperativisme reformista, lloguen els cups abandonats pels propietaris i, per tant, continuen practicant els mateixos procediments.

Sense electricitat no hauria estat possible el desenvolupament dels cellers cooperatius. L'arribada de l'electricitat a Montblanc data de l'any 1900, la conducció posterior a la resta de pobles fou lenta i, en el cas de Barberà, la maquinària era a punt molt abans de la connexió: "Desde dimecres funcionen tres motors electricos, dos de 2 caballs i un de 9 i mitg a la Societat Agrícola per fer anar la maquinaria de trepitjar y premsar y trasbals dels mostos"(40).

La Federació Agrícola de la Conca de Barberà (FACB) el mateix any de la seva fundació (1916) crea una secció d'adobs, que proporciona a les cooperatives associades fertilitzants, sofre i sulfat de coure a bon preu i condicions avantatjoses. L'any 1919 inaugurava la fassina cooperativa, formada per una destil.ladora, una rectificadora d'alcohols i una instal.lació per a obtenir tàrtrats. Tanmateix, la fassina, l'orgull de la FACB, és convertí en un cau de conflictes que afectaren seriosament la seva credibilitat davant dels pagesos.

El rendiment mitjà abans de la fil.loxera el podem establir en 18 hectòlitres per hectària. La reducció de la superfície, amb l'abandonament de terres menys productives, i les noves tècniques agràries de conreu, l'ús de fertilitzants, sofres i sulfats, situen la productivitat en 24 hl/h durant el quinquenni 1910-1914. L'any 1915, el mildiu anihila el 70% de les vinyes i la resta és perjudicada per la pedra. L'ensorrament de la producció és total: se'n cullen 1.381 hl. a tota la comarca, mentre l'any anterior la collita havia estat de 220.269 hl.(41). A causa d'aquesta desfeta, al costat de la forta demanda provocada per la guerra europea, la carga de vi de la Conca es paga aquest any a 40 pessetes.

La recuperació és ràpida i l'any 1916 la producció es situa a 16 hl/h. L'anàlisi de fonts patrimonial confirmen aquest ascens: a Barberà 35 parcel.les, amb una superfície total de 44 h., menades per 20 parcercs diferents, dona la mitjana, l'any 1918, de 36 hl/h. Ben segur, que hauriem de ser prudents, ja que parlem del poble capdavanter en les

innovacions tècniques del conreu de la vinya -en aquestes dates la Societat cedeix un parell de finques als serveis tècnics de la Mancomunitat per la seva experimentació- i són finques propietat de Joan Esplugas. Aquest any el preu de venda resulta a 22,30 pessetes la carga.

La FACB pregonarà a favor d'una diversificació de conreus i a una especial atenció per millorar la qualitat del vi, en perjudici de la tradicional obsessió de collir contra més quilos millor. L'any 1916 iniciarà els tràmits per l'obtenció de la denominació d'origen Conca de Barberà, sense que els esforços esmerçats siguin coronats per l'èxit. Tanmateix, l'intent de millorar la qualitat del vi i aconseguir un grau de competitivitat al mercat s'assoleix amb escreix. L'any 1922, els vins del sindicat agrícola de l'Espluga de Francolí són premiats a l'exposició internacional de Milano amb el "Gran Premi d'Honor, medalla i creu d'or"(42). Paral·lelament, el mateix celler posa a la venda les primeres ampolles de cava amb la marca comercial "Francolí".

L'any 1921, se celebra a Montblanc la X Assemblea de la Unió de Vinyaters de Catalunya, Josep M. Valls, director general d'agricultura de la Mancomunitat, i Francesc Santacana, president de la UVC, elogien el desenvolupament cooperatiu de la comarca i el qualifiquen d'espill de Catalunya.

CONFLICTIVITAT SOCIAL I COOPERATIVISME (43)

La resposta de les classes dominants a la crisi agrària fou traslladar els estralls de la crisi als pagesos, oferint-los la replantació de les vinyes amb uns contractes de conreu en condicions humiliants. Els pagesos respongueren amb l'organització sindical per fer front a la forta pressió social dels propietaris. La primera resposta fou de caràcter defensiu, per mitjà d'aldarulls populars contra els impostos dels consums. Ben aviat sorgí la necessitat, tant en els pagesos com en la burgesia reformista, de passar a l'ofensiva amb la creació del moviment cooperatiu. Moviment heterogeni en les seves arrels, concepcions i protagonistes, com la mateixa comunitat rural.

Una de les conclusions més innovadores de les meves investigacions és la d'establir dues vies al cooperativisme: la via revolucionària i la via reformista. La via revolucionària és l'endegada pels petits propietaris, arrendataris, parciers i jornalers, i es caracteritza per la seva concepció democràtica, d'un home un vot, i transformadora de les relacions socials. La via reformista és esperonada pels fills dels propietaris impregnats del nou alè de la burgesia catalanista al voltant de la llei de Sindicats Agrícoles de 1906. La primera només s'imposarà a Barberà i li cab l'honor de construir l'any 1900-01 el primer celler cooperatiu de Catalunya i l'Estat Espanyol. La segona es consolidarà a l'Espluga de Francolí de la mà de Josep M. Rendé i a Barral dirigida per Albert Talavera, però fracasarà a la resta de la Conca.

A partir de l'any 1910, la burgesia reformista capitanejarà les mobilitzacions contra els impostos d'alcohols i el tancament de les fronteres franceses. La Unió de Vinyaters de Catalunya arrela amb força per tota la comarca i els actes de propaganda són freqüents. L'estiu de 1914 els cups de la Conca vessaven sense que s'albirés possibilitat de venda. El 27 de juny, Josep M. Rendé publicava un article colpidor a "LA CONCA DE BARBERÀ": "Poble, desperta't". El 12 de juliol cinc mil persones, procedents d'arreu de la comarca, fins i tot del Camp i el Priorat, omplien de gom a gom la plaça Major de la vila de Montblanc en un acte en el qual participaren, entre d'altres, Marcel·lí Domingo, Francesc Macià i Jaume Carner.

La destrucció l'any 1915 de les vinyes replantades i en plena producció pel mildiu decidí als propietaris a pujar al carro del cooperativisme. El 2 de febrer de 1916, finalment, es constituïa a Montblanc la Federació Agrícola de la Conca de Barberà. La majoria dels pagesos desorientats per l'ensulsiada de la "Federación de Obreros del Campo de la provincia de Tarragona", inspirada per l'actiu nucli socialista de Reus, participaren en el moviment reformista de la FACB. La constitució de la FACB facilità la construcció dels cellers cooperatius de Rocafort de Queralt(1918), Solivella(1918), Barberà (1919, el dels rics és clar), Pira(1919), Blancafort(1919),

Vilaverd(1919) i Montblanc(1922). Bona part d'aquets cellers foren dissenyats pel famós arquitecte modernista -gaudinista-vallenc Cèsar Martinell i passaren a ser, conjuntament amb l'esglèsia, l'edifici més important dels pobles.

La crisi generalitzada del 1917, ultra la crisi econòmica fruit de la fi de la guerra europea i la caiguda del preu del vi de l'any 1919, facilita la penetració i consolidació de nous corrents ideològics. Les idees anarcosindicalistes pregonades pel gran dirigent vallenc Fidel Martí i organitzades per Ramon Porté, pagès montblanquí, s'extendran per tota la comarca, tret de Barberà que es configurarà com una illa socialista-uguetista. La Unió de Rabassaires no arribarà a qual-
lar fins els anys trenta i sempre de forma subordinada respecte a la CNT.

Andreu MAYAYO I ARTAL

Setembre-87

NOTES

- 1) Andreu MAYAYO: La Conca de Barberà 1890-1939: de la crisi agrària a la guerra civil, Montblanc, Centre d'Estudis de la Conca de Barberà, 1986, pp. 528.
Gabriel SERRA: "Montblanc: de la "febre d'or" a la fil·loxera(1880-1893)" a "APLEC DE TREBALLS", núm VIII, Montblanc, 1987, (en premsa).
- 2) Pere ANGUERA: "La construcció del ferrocarril Reus-Montblanc-Lleida", a "APLEC DE TREBALLS", núm II, Montblanc, 1980, pp. 69-88.
- 3) Gabriel SERRA...
- 4) Consejo Provincial de agricultura, industria y comercio: respuesta al interrogatorio remitido por el Consejo Superior del ramo, 24-XI-1885. Arxiu del Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación(Madrid), fons del segle XIX, sig 22, carp. 2. Les dades corresponen al partit judicial de Montblanc, més o menys la comarca administrativa del 1936. Les dades provincials donen una producció de 1.577.606 hectòlitres en una superfície de 110.066 hectàries, és a dir 14,33 hl/h.
- 5) "DIARIO DE TARRAGONA", 1880, I, 23, p. 2 i III, 14, p. 2. Citat per Gabriel Serra.
- 6) Andreu MAYAYO: "Un exemple de la burgesia agrària republicana al Camp de Tarragona i a la Conca de Barberà: Joan Esplugas i Moncusí(1857-1927)", a "APLEC DE TREBALLS", núm VI, Montblanc, 1984, pp. 133-197. També "L'exportació vitícola durant la "febre d'or": la societat mercantil "Gregori Oliva i cia" de Tarragona(1880-1882)", comunicació presentada a les Jornades sobre la viticultura de la conca mediterrània, Tarragona, març-86.
- 7) Carta de Gregori Oliva adreçada a Joan Esplugas, Liverpool, 21 d'octubre de 1880.
- 8) Segons la documentació patrimonial consultada, Joan Esplugas invertí 30.000 pessetes en facilitar peus de ceps americans als seus parcers. Molts pagesos barberencs seguiren el consell de Joan Esplugas i començaran a plantar els nous peus abans de l'arribada de la fil·loxera.
- 9) Arxiu Municipal de l'Espluga de Francolí, acta de sessions del 16-XI-1892. Subrallats meus.

- 10) Josep IGLESIES: La crisi agrària de 1879-1900: la fil·loxera a Catalunya, Barcelona, ed. 62, 1968, pp. 203-208. Claudi OLIVERAS: Datos para un avance sobre la viticultura de la provincia de Tarragona, Reus, 1915.
- 11) La informació és del senyor Antoni Andreu i Abelló de Montblanc. Vegeu J. Iglésies nota 70.
- 12) Arxiu Municipal de Sarral, Acta de sessions del 16-X-1892. L'alcalde era Josep Ametlla, pare de Claudi Ametlla.
- 13) Boletín Oficial de la provincia de Tarragona (B.O.P.), Sección de plagas del campo, 24-II-1893.
- 14) B.O.P., 10-VI-1893. Sección de plagas del Campo, sessió del 16-V-1893.
- 15) Arxiu Històric Comarcal de Montblanc, Secció Montblanc, sèrie llibres d'actes, 1893, VI, 18, fol 32 v.
- 16) B.O.P., 11-VIII-1893. Sección de plagas del campo, sessió del 4-VII-1893.
- 17) B.O.P., 29-VIII-1893. Sección de plagas del campo, sessió del 18-VII-1893.
- 18) B.O.P., 31-VII-1895. Sección de plagas del campo, sessió del 11-VI-1895.
- 19) Citat per J. Iglésies: La crisi..., p. 204. Aquest mateix any era reconegut l'insecte a Vallclara.
- 20) Gabriel SERRA...
- 21) El 27 d'abril de 1893, el consistori de Sarral aprova, per unanimitat, celebrar unes rogatives al Sant Crist de l'Agonia. La proposició, presentada per l'alcalde Josep Ametlla, deia: "Señores: la miseria se cierne sobre nuestras cabezas, á causa de la sequía de que son víctimas nuestros sembrados, para atacar mal de tanta consideración no podemos encontrar medio científico(...) Es más, la opinión pública reclama y hasta exige con una fervorosa fé, que se ponga en práctica lo que en estos casos y necesidades análogos siempre se ha hecho, por lo que todos aquí congregados como representantes de ella, no podemos sin faltar á un sagrado deber, contrariarla, ya que redundaria en perjuicio, no tan solo de las tradiciones sagradas á las que debemos dar entero crédito, sino que tambien á nuestra Sacro Santa religión Católica Apostólica y Romana que es la fundamental del Estado(...) Primero:

que con previo acuerdo del reverendo señor cura párroco se celebren rogativas ante la imagen del Santo Cristo de la Agonía que se venera en nuestra parroquia, suplica de que interceda por nosotros para remediar la agonía de nuestro campo. Segundo: que dichos actos concurren en representación de este municipio una comisión del Ayuntamiento. Tercero: que si en el término de los nueve días no se consigue el que llueva se baje la imagen de su camaril, y se coloque en el altar mayor por espacio de otros nueve, y que en el caso de no haber resultado se saque en procesión pública según costumbre..."

- 22) Arxiu Municipal de Sarrià, sessió del 18-VI-1893.
- 23) Arxiu Municipal de Sarrià, sessió del 1-XII-1894. Subrallats meus. Per la salsa i la reflexió d'aquest esdeveniment vegeu Claudi AMETLLA: Memòries polítiques 1890-1917, Barcelona, ed. Pòrtic, 1963, pp. 31-35.
- 24) "DIARIO DE BARCELONA", 4-IX-1893, p. 10.194.
- 25) "DIARIO DE TARRAGONA", 1893, IX, 15, p. 2. Pocs dies després, Martínez Campos, capità general de Catalunya, serà objecte d'un atemptat a Barcelona a mans de l'anarquista Pallàs. Martínez Campos sortí il·lès però les bombes feriren greument al general Castellví, la seva mà dreta, propietari de Montblanc. De retruc, la sang dels pagesos montblanquins fou venjada, com ho fou la de Pallàs, executat, pel seu company Santiago Salvador llençant les bombes del Liceu.
- 26) III Congrés de la "Federación de Trabajadores Agrícolas de la Región Española", 5-6 de gener de 1896, El Vendrell, a "EL CAMPESINO", any II, núm 21-22, El Vendrell, 15-31 de gener de 1896.
- 27) Arxiu Municipal de Sarrià, sessió del 21-VI-1896.
- 28) J. IGLÉSIES: La crisi..., p. 205.
- 29) Gabriel SERRA...
- 30) Santiago Roquer: "El procés d'envelliment de la població de la Conca de Barberà durant els últims cent anys" a "APLEC DE TREBALLS", núm IV, Montblanc, 1982, pp. 141-156.
- 31) "LA CONCA DE BARBERÀ", núm 13, segona època, 9-V-1914.
- 32) "EL FRANCOLI", núm 12, 30-XII-1921.

- 33) Gabriel SERRA...
- 34) L'arxiu patrimonial de Joan Esplugas i Moncusí fou donat pel seu nebot Manuel Miró i Esplugas al Museu-Arxiu de Montblanc i Conca de Barberà. Cal significar que els contractes de conreu de 1840 són redactats en català, mentre que la resta ho són en castellà, els de 1894 i 1919 amb un formulari imprès.
- 35) Josep IGLESIES: "Situació i estadística dels espais cultivats de la Conca de Barberà a la primera meitat del segle XX" a Cuadernos de història econòmica de Catalunya, Vol VIII, Barcelona, 1972, pp. 149-174.
- 36) Josep Valls atribueix l'any 1909 al partit judicial de Montblanc una superfície vitícola de 17.450 h., de les quals 16.400 h. havien estat anorreades per la fil·loxera, 710 h. restaven fil·loxerades i 340 h. no l'havien patida. Restant la superfície dels municipis no compresos en aquest estudi, ens donaria unes dades similars a les de Josep Iglésies. Vegeu: MINISTERIO DE FOMENTO: La invasión filoxérica en España y estado en 1909 de la reconstrucción del viñedo, Madrid, 1911, p. 110.
- 37) Segons Josep Valls, la superfície de vinya americana replantada en vinyes anorreades és de 7.560 h., mentre la superfície no replantada és de 8.840 h., de les quals 1.180 h. han estat plantades d'oliveres i 7.600 h. destinades a "otros aprovechamientos". Tenint en compte que la Conca és una zona addient per la viticultura comparada amb la Segarra, no és agosarat concloure que la majoria d'hectàries replantades perteneixen a la Conca i que la Segarra torna a sembrar tota la seva superfície. Vegeu: MINISTERIO..., p. 111
- 38) "LA CONCA DE BARBERA", núm 140, 21-X-1916. Aquesta font periodística cal contemplar-la amb precaució, ja que si globalment pot ser acceptable, a escala municipal pot reflectir errors de gruix. La referència de Blancafort, per exemple, és inadmissible, car la superfície total del municipi és de 1.103 h. i les terres cultivades difícilment podrien superar les 700 h. .
- 39) Arxiu Municipal de Barral, sessió del 25-X-1896.

- 40) "GAZETA DE LA CONCA", núm 79, 5-X-1912.
- 41) "LA CONCA DE BARBERA", núm 86, 9-X-1915.
- 42) "EL FRANCOLI", núm 21, 15-V-1922.
- 43) Donada ja l'extensió d'aquesta comunicació, he optat per sintetitzar les idees d'aquest capítol. Tanmateix, pel seu desenvolupament poden consultar-se els meus treballs citats en aquestes notes i l'article "El naixement del moviment cooperatiu a la Conca de Barberà" a ESTUDIS D'HISTÒRIA AGRÀRIA, núm 5, pp. 133-155.

551

LA FIL·LOXERA I LA CRISI DE LA
VITICULTURA GIRONINA (1870 - 1890)

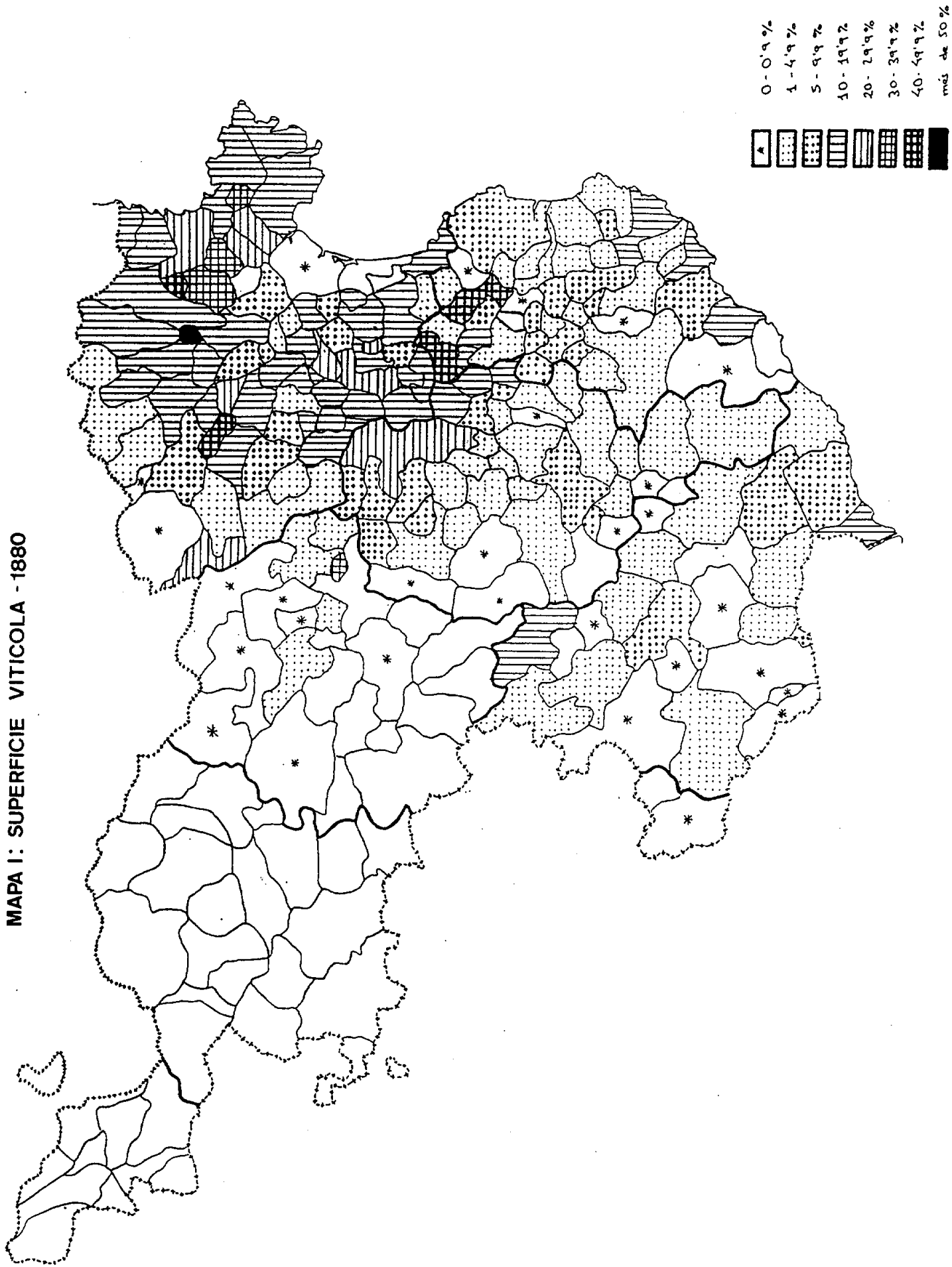
Enric Seguer i Hom

1.- LA SUPERFICIE VITÍCOLA ABANS DE LA PLAGA FIL.LOXÈRICA

D'ençà principis del segle XVIII es registrà, a gran part de les contrades gironines, una expansió agrícola fonamentada en els conreus arbustius, especialment la vinya i l'olivera. En el cas de la vinya no fou una expansió regular i continuada. Al costat de moments de gran empenya, apareixen moments de reculada, sovint coincidint amb plagues i malures. La viticultura era el sector més dinàmic de l'agricultura gironina.

Determinar quina era la superfície total que ocupava la vinya just abans de la fil.loxera presenta moltes dificultats. No és pas per la manca d'estadístiques sinó per l'escassa fiabilitat d'aquestes. Hem elaborat un mapa de la superfície relativa de la vinya en cada terme municipal (1) a partir d'un "Repartimiento de veinte y cinco céntimos por hectárea de viñedo..."(2) confeccionat per la Diputació de Girona entre 1879 i 1880 mitjançant un interrogatori adreçat a cada municipi. Tot i que la seva exactitud és molt qüestionable, ens serveix per donar una imatge de la distribució de la superfície vitícola en les terres gironines. Si observem el mapa 1, copsem una taca més intensa en la zona superior-dreta. És el Nord-est de la província qui concentra la major part de la riquesa, tant a nivell relatiu com a nivell absolut. La zona muntanyenca de l'Albera i la serra de Roses, dues àrees marginals de l'Alt Empordà tradicionalment conegudes com a àrees només útils per a aquests conreus arbustius, però també gran part de la plana alt i baix empordanesa fins arribar al Montgrí constitueixen l'àrea principal de la viticultura gironina. Si bé en termes absoluts la vinya és predominant en els "aspres", les zones marginals del nord, no per això s'ha de menysvalorar el pes que tenia aquest conreu en els municipis de la plana. La diferència més gran rau en el fet que, mentres en els "aspres" hom difícilment podia conrear-hi altres espècies vegetals, a la plana la vinya havia de compartir la superfície agrícola amb els conreus tradicionals. "Clima templado, buena constitución geológica en su mayor parte y cultivo esmerado, no podía menos de constituir una predilección muy marcada para los labradores hacia el cultivo de la vid y mucho más aumentada en los últimos años en presencia de una fuertísima deman-

MAPA I: SUPERFICIE VITICOLA - 1880

da..."(3). Així s'expressaven dos enginyers agrònoms del ministeri d'agricultura quan volien ressaltar les aptituds de l'Empordà pel conreu de la vinya.

La importància de la viticultura en les altres comarques gironines era molt més petita. El Ripollès, la Cerdanya i gran part de la Garrotxa no eren antes per aquest conreu. Un document de 1877 ens fa saber que la vila d'Olot "... toca el límite de la zona donde se puede cultivar la vid. El clima frío no deja prosperar este útil arbusto sino en parajes resguardados de los vientos del norte, así es que su cultivo debe ser asaz limitado" (4). En alguns municipis garrotxins, els més orientals, la vinya és conrea da tot i que no pel seu comerç, sinó pel consum dels masos.

El Gironès i la Selva, així com la part del Baix Empordà del sud del Montgrí, tot i conrear la vinya, el seu volum tant en termes relatius com en termes absoluts és més reduït que en la zona descrita de l'Alt Empordà. Evidentment l'explicació, en aquest cas, no pot pas ser climàtica. Potser es degui a unes pautes d'explotació de la terra molt més tradicionals o a altres factors de tipus socio-econòmic. La plantació de la vinya exigia una sèrie de condicions demogràfiques, socials, tècniques i econòmiques que no posseïen arreu. En tot cas, és el litoral qui registra uns índexs més alts de superfície vitícola. Evidentment, la proximitat al mar era un factor essencial de cares a la comercialització d'un producte.

Les apreciacions fetes sobre el mapa 1 podem corroborar-les amb el següent quadre, on se'ns indica el nombre d'hectàrees de vinya corresponents a cada partit judicial (que més o menys es corresponen amb les comarques):

<u>PARTIT JUDICIAL</u>	<u>EXTENSIÓ VINYA</u>
Figueres	14.216'4 ha (53'1 %)
La Bisbal	3.420'38ha (12'8%)
Girona	6.211'24 ha (23'2%)
Santa Coloma de Farners	2.591'08 ha (9'7 %)
Olot	336'1 ha (1'2 %)
Puigcerdà	0
	<hr/>
	26.775'2 ha (100%)

Aquestes xifres, si les comparem amb les procedents d'altres fonts es poden molt curtes. Així, per exemple, en una memòria del secretari de la Junta Provincial d'Agricultura, Indústria i Comerç (5) hi trobem les dades següents:

<u>PARTIT JUDICIAL</u>	<u>EXTENSIO VINYA</u>
Figueres	23.894'7 (61'5 %)
La Bisbal	3.809'5 (9'8 %)
Girona	7.644'6 (19'7 %)
Santa Coloma de Farners ...	2.898'3 (7'5 %)
Olot	608'6 (1'5 %)
Puigcerdà	0
	<hr/>
	38.855'7 ha (100 %)

Malgrat les xifres siguin absolutament diferents en un o altre cas, ens donen la mateixa imatge de com es repartia la vinya a la província. Si cerquem una informació absoluta sobre la superfície només trobarem que confusió. Quina de les dues estadístiques és més fiable? Es fa difícil de dir. Si bé la primera és segur que conté una ocultació important, de la segona no en sabem l'origen ni la metodologia utilitzada per elaborar-la (en la memòria esmentada, no es cita la procedència de les dades) i, per tant, no podem saber fins a quin punt les dades són fiables. Si hem utilitzat les dades del "Repartimiento..." és perquè la informació ens la donava per municipis i això ens permetia cartografiar-ho per obtenir-ne una visualització aproximada. De cap manera, però, les considerem vàlides i fiables.

2.- CARACTERÍSTIQUES DE LA VITICULTURA GIRONINA

L'expansió de la viticultura, en contrast amb el que s'esdevingué en altres indrets de l'estat, mai es realitzà usurpant terres als altres conreus. Hom aprofità terres incultes, roturà grans superfícies i s'expandí vers les àrees marginals. És per aquest motiu que en les zones muntanyoses del nord-est s'observa una certa tendència al monoconreu, mentres que a la plana s'esdevé el contrari. No són dos processos divergents, sinó les dues cares del mateix. La fórmula contractual de tinença de la terra era l'establiment emfitèutic a rabassa morta, però també era important la petita propietat (generalment de dimensions molt reduïdes) dedicada en gran part al con-

reu vitícola. La petita propietat ocupava a mitjans de centúria el 55% de les terres de conreu de l'Alt Empordà. El 37% d'aquestes terres es destinaven a la vinya, tot i que en els municipis de la zona de l'Albera i del Cap de Creus s'arribava al 50% (6). A la Costa Brava, Barbazà també comprova que el conreu de la vinya es realitzava en parcel·les petites: De 7.340 parcel·les de vinya comptabilitzades, 6154 són inferiors a una hectàrea. Només 15 parcel·les tenen entre 5 i 10 ha i quatre superen les 10 ha. Aquestes parcel·les més grans s'ubiquen en les poblacions on les facilitats d'exportació aconseguiren interessar els grans propietaris per aquest tipus d'explotació (7).

La cessió de la terra a rabassa morta fou el mecanisme que permeté l'expansió de la viticultura, sobretot en les àrees on la vinya fou el conreu predominant. Una imatge literària d'aquest procés ens l'ofereix Carles Bosch de la Trinxeria quan ens descriu els vinyers de Rabós i d'Espolla propietat de la família Noradell: "Eixos serrats eren àrids, coberts de pedregam, matolls d'argelagues i garrolles que pasturaven les cabres, lo que donava un producte insignificant. Los hereus de casa Noradell donaren eixes terres en emfiteusi als menestrals i treballadors de la terra dels pobles de Sant Climent, Espolla i Rabós quins, amb molt treball, n'han fet uns terrenos dels més productius" (8).

Les reduïdes dimensions de les explotacions i la marginalitat dels sòls on eren ubicades seran dos dels problemes amb els quals hom toparà quan tracti de superar la crisi fil·loxèrica. Per replantar les terres caldrà esmerçar-hi molt treball, però també un capital del qual no es disposa sempre. Els problemes de rendibilitat, la poca competitivitat tant a nivell qualitatiu com quantitatiu de molts dels nostres vins, i també les dificultats per replantar en una conjuntura ben poc estimulante motivaran la recessió de l'espai vitícola gironí.

Pel que fa a la producció podem dir que cap el 1860 hom calculà que, pel cap baix, la província de Girona produïa anualment 39.471.600 litres de vi, dels quals només 812.200 n'erent exportats cap a Marsella, Gènova i Amèrica (9). Els vins més sol·licitats erent els de l'Alt Empordà, especialment els de la zona de Port-Bou a Cadaqués. Aquests erent

elaborats amb cura i aprofitant les bones condicions climatològiques i naturals. No es pot pas dir el mateix, però, per a les altres comarques on "...debido a la mala calidad de la primera materia (el raïm), es considerado un producto secundario, que no ha conseguido fijar la atención de los cosecheros, limitándose a la producción de caldos para el comercio interior" (10).

3.- EVOLUCIÓ DE LA VINYA DURANT LA DÈCADA DE 1880-1890

El setembre de 1879 es descobrí el primer focus fil.loxèric a les terres catalanes, tot i que no és fins el 16 d'octubre que la Comissió Provincial de defensa contra la fil.loxera acordà "...declarar que se halla invadida por la filoxera una viña situada en Coll de Fornells del distrito municipal de Rabós..."(11). Pocs dies després es localitzaven cinc focus més en els termes municipals de Rabós i Pont de Molins (12). La progressió de la plaga fou ràpida. Dos mesos més tard es declararen invadits 47 vinyers dels termes d'Espolla, Figueres i dels pobles esmentats anteriorment (13). Les brigades antifil.loxèriques examinaren dues mil de les 14.000 hectàrees que la vinya ocupava a l'Empordà (14) i en ~~totes~~ les reconegudes s'hi trobaren "esquitxos fil.loxèrics que, en total, representaven una extensió de 7 o 8 hectàrees atacades.⁽¹⁵⁾ A l'empere d'una real ordre Joan Miret inicià les operacions d'extinció aplicant el mètode del sulfur de carboni. Això colpí profundament en l'ànim de la població agrícola d'aquella zona car hom observava com les brigades, tot dient que eliminaven un insecte que els camperols no veien que afectés unes vinyes més esplendoroses que mai, condemnaven a la ruïna a les persones i pobles que més fortament depenien d'aquest conreu (16). Els fets de Llers motivaren la suspensió de les tasques d'extinció i hom deixà via lliure al desenvolupament de la plaga.

Durant el 1880 s'anaren descobrint nous focus en les poblacions de la riba esquerra del Fluvià i, més tard, en la zona intermèdia entre aquest riu i el Ter. El 1881 l'insecte ja havia superat la línia del Ter. La quasi totalitat de l'àrea vitícola de la província es trobava infectada. A principis de 1882 només restaven lliures de la plaga els municipis de Segur,

7

Regencós, Palafrugell, Mont-ràs, Vall-llòbrega, Sant Joan de Palamós, Palamós, Calonge, Vall d'Aro, Sant Feliu de Guíxols i la totalitat de la comarca de la Selva. A finals d'any la taca fil.loxèrica ja s'havia extès a Blanes i a Lloret, els municipis limítrofes de la província per la banda del litoral (17).

Aquest fou l'avenç de l'avantguarda de la plaga. Tanmateix, la presència de la *Phylloxera Vastatrix* en tots els municipis no significava pas que totes les vinyes estessin contaminades. Ans al contrari. El 1892 encara restaven unes dues mil hectàrees de vinya que, tot i estar ja fil.loxerades, no havien estat destruïdes per l'insecte (18). Aquest fet ens indica que, si bé frontalment la plaga avançava ràpidament, la seva expansió en amplitud, infectant el total d'explotacions, era molt més lenta. Així els seus efectes també s'anaren sentint gradualment. No fou una catàstrofe sobtada sinó progressiva. I àdhuc permeté que molts viticultors no afectats s'aprofitessin de la ruïna dels altres.

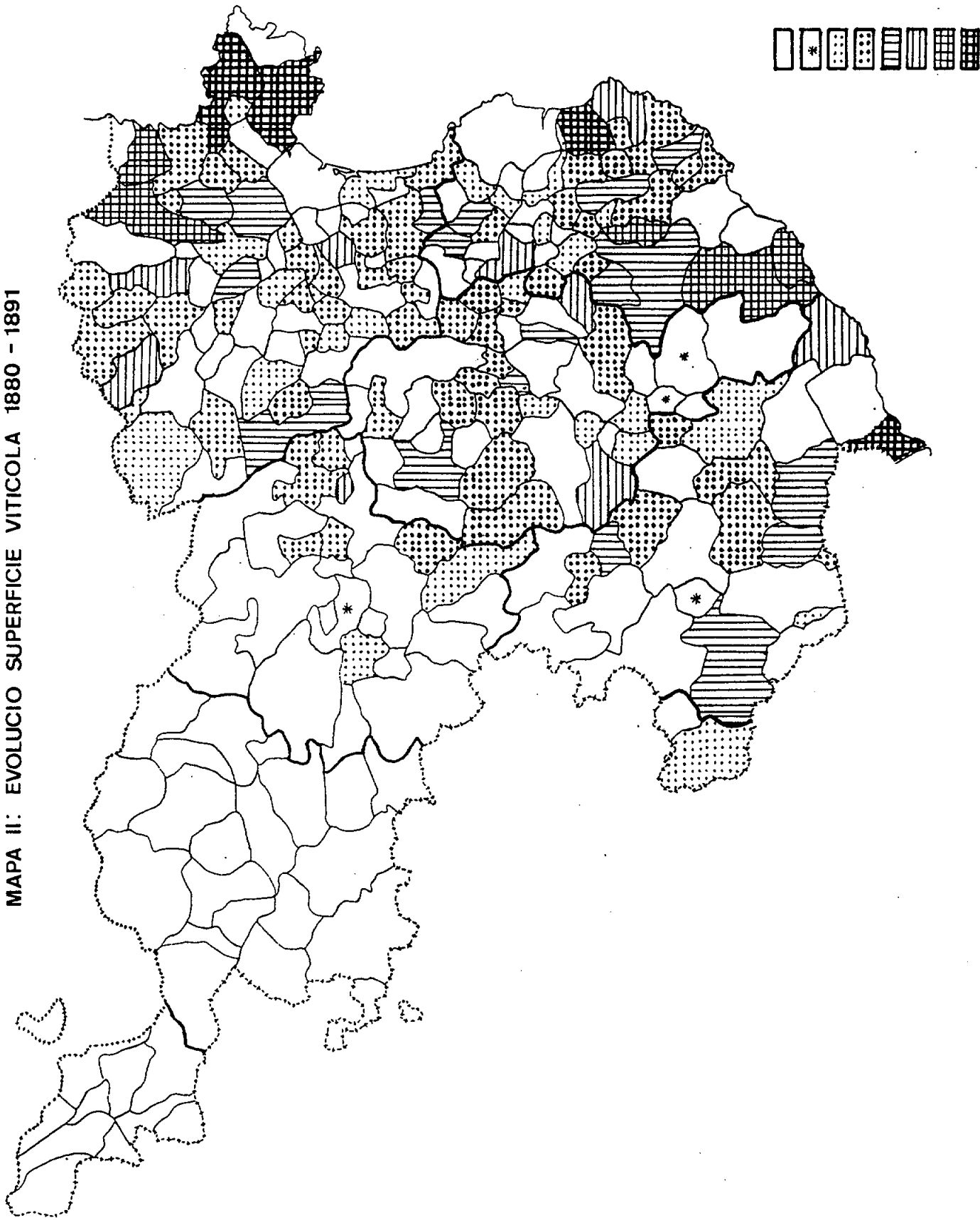
Quan el 1882 semblava que la fil.loxera ja havia arrasat tot l'Empordà i gran part de les altres comarques, resulta que "... a pesar de haber invadido la filoxera tan crecido número de pueblos (...), la verdad es que hasta ahora ha causado poco daño. Hay una multitud de focos, pero estos son en su mayor parte pequeños y algunos reducidos hasta dos o tres cepas infestadas..."(19). La prova més evident és que la collita de 1881 encara fou voluminosa. Els vinyeters no havien rebut l'impacte de la crisi. A més, els preus del vi assolien nivells molt elevats mercès a la crisi fil.loxèrica que França patia i totjust ara començava a superar. Aquests alts preus podien compensar sobradament la mort d'alguns ceps fil.loxerats.

Per analitzar com evoluciona la superfície vitícola de la província al llarg d'aquesta dècada i sota el flagell fil.loxèric, disposem de dues fonts documentals. En primer lloc tenim un "Estado demostrativo de la superficie total ocupada por el viñedo de la invadida por la filoxera y de la repuesta por medio de vides americanas en la provincia de Gerona", datat el gener de 1892 (20). Aquest estat fou elaborat per l'enginyer agrònom Nicolàs Garcia de los Salmones, el mateix que des de mitjans de la dècada es farà càrrec

de les tasques antifil·loxèriques i vitícoles. L'esmentat document tenia com a destinació els despatxos del Ministeri d'Agricultura. Per això les xifres de la superfície vitícola provincial s'han inflat. El món de la burocràcia estatal funciona sovint amb dades "engreixades", sobretot quan es tracta de reclamar ajuts de l'Administració. Segurament també es tenia consciència que existia una ocultació important i, per tant, més valia augmentar les dades obtingudes mitjançant declaració del propietari. La comparació amb un altre "Estado demostrativo del número de hectáreas de viñedo invadido y destruido por la filoxera y extensión ocupada por las plantaciones de vid americana" inclòs en un Resumen de los trabajos llevados a cabo por la Comisión Docente Ambulante de Defensa contra la filoxera de la provincia durante el año 1890 - 91, signat just tres mesos abans, el 31 d'octubre de 1891, pel mateix García de los Salmones, ens ho confirma (21). Mentres que en el primer "Estado..." la superfície vitícola total equival a 39.824'38 ha, en el segon equival a 31.345'56 ha. No és possible que en tres mesos s'hagin descobert vuit mil hectàrees. L'engreixament de les xifres és evident. Amb això no qüestionem que no pugui aproximar-se més a la realitat l'estadística inflada. Només volem mostrar la paradoxal existència de dues estadístiques elaborades pel mateix enginyer en un espai de tres metres de diferència i la diferent funcionalitat de cadascuna. El segon estat no té altra pretensió que donar comptes a la Diputació de les tasques realitzades per la Comissió Provincial de defensa contra la fil·loxera, per això les dades segueixen molt més de prop les informacions oficials de la província.

Si comparem la sèrie que hem utilitzat per 1880 amb aquesta darrera de 1891 observarem ràpidament que la tendència general de la dècada marca una expansió de la vinya, malgrat les adversitats provocades per la fil·loxera (22). Si el 1880 hi havia 26.526'47 ha de vinya, el 1891 n'hi ha 31.345'56. Sembla que la superfície vitícola ha crescut. ¿Potser és degut a que el 1891 s'ha rectificat el possible grau d'ocultació existent el 1880? És perfectament plausible que en una part important les vinyes no declarades el 1879 al llarg de la dècada, bé per les tasques de control efectuades per la Comissió, bé per interessos dels propietaris que ara volien acollir-se a alguns dels serveis que la Diputació oferia, es declarassin a les instàn-

MAPA II: EVOLUCIO SUPERFICIE VITICOLA 1880 - 1891

cies pertinents. Tanmateix aquest fet, possible i real, no pot pas explicar alguns casos tan espectaculars com el de Port de la Selva o el de Roses, que dupliquen llur superfície vitícola. No és pas descabellat, com explicarem més endavant, pensar que s'hagi pogut produir un procés expansionista alhora que la fil·loxera atacava les vinyes.

Malgrat tots els riscos que comporta hem procedit a comparar, municipi per municipi, la situació de 1880 amb la de 1891, seguint les xifres manejades per la Diputació de Girona. Observant el mapa 2, on està gràficament representada la hipotètica expansió de la superfície vitícola en cada municipi, ens adonem que no hi ha comportaments homogenis en cap de les àrees vitícoles de la província. Si prenem per exemple l'àrea de l'Albera i del Cap de Creus, copsem com al costat de municipis que registren un creixement superior a les 500 hectàrees, n'hi ha altres que o bé romanen estancats (Cadaqués) o bé experimenten una reculada. El mateix s'esdevé al sud de la província, entre Sant Feliu de Guíxols i Blanes: al costat de localitats on la vinya creix molt, n'hi ha altres com Lloret que perden més de 100 ha.

Tot i això, sí que podem assenyalar unes quantes zones que realment constitueixen "taques de color" en el mapa. Una primera seria la part nord-oriental, la zona de l'Albera i Cap de Creus (malgrat abans l'hàgim posat com a mostra de l'heterogeneïtat que també conté) fins arribar més avall de Figueres: És l'àrea que, després de la plaga, començà a replantar més ràpidament i la que, donada la tendència al monoconreu de la vinya en molts pobles de les terres muntanyenques, aprofitarà la conjuntura encara favorable de mitjans de la dècada dels vuitanta per seguir plantant vinyes. Entre aquesta primera àrea, de fronteres no massa ben delimitades, i l'àrea que apareix dessota el Montgrí, s'hi extén una zona amb comportaments més heterogenis i de difícil caracterització. El segon bloc compacte el formen els pobles que ocupen la franja litoral de Pals-Palamós i la seva prolongació a terres de l'interior baixempordanès. Anteriorment, segons el mapa de 1880, l'havíem descrit com una zona d'escassa tradició vitícola.

Pel que fa a la resta de municipis, la diversitat de comportaments no permet massa més agrupacions. En total són 128 els pobles que experimenten un creixement de la superfície vitícola. D'aquests 128, n'hi ha 59 que creixen

entre 10 i 49 ha. Per dessota d'aquest nivell de creixement hi ha dos grups: el dels pobles que augmenten entre 1 i 9 ha (28 municipis) i el dels que gairebé no creixen (quatre pobles entre 0 i 1 ha). Per damunt en trobem 18 de 50 a 99 ha, 10 de 100 a 199 ha, 5 de 200 a 499 ha i 4 amb més de 500 ha (23). És important constatar com els pobles de la costa o els propers al litoral són, amb honroses excepcions, els qui ocupen els nivells més alts de creixement.

Els que experimenten un descens són només 60 i es reparteixen de la forma següent (24):

- disminució de 0 a 0,9 ha: 8
- disminució de 1 a 9 ha : 16
- disminució de 10 a 49 ha: 19
- disminució de 50 a 99 ha: 5
- disminució de 100 a 199 ha: 5
- disminució de 200 a 499 ha: 4
- disminució de més de 500 ha: 3

¿Fins a quin punt aquest procés que les xifres ens indiquen es produeix en realitat? No ho sabem. No hem localitzat testimonis escrits que ens ho confirmin. Però, tanmateix, no ens sembla descabellat que durant els primers anys de l'atac fil·loxèric, quan encara es mantenia una conjuntura prou estimulants com per arriscar-se a plantar malgrat la plaga, s'esdevingués un cert procés expansiu. Segurament les xifres són exagerades i la superfície vitícola no va créixer tant com aquestes semblen indicar, però no podem pas excloure la possibilitat d'un cert creixement. Si fos veritat, la gran heterogeneïtat que s'observa en el mapa (pobles on la vinya creix, pobles on recula) caldria explicar-la en part per la "descoberta" oficial de vinyes que s'havien ocultat (cal tenir present que la Comissió Provincial de defensa engegà una tasca d'elaboració estadística sobre la vinya) però també pels diversos condicionaments de caire local que devien influir sobre els viticultors de cada municipi.

Seguint l'evolució del preu del vi a dos dels mercats més importants de la província (Girona i Figueres) podem trobar alguna pista sobre la conjuntura:

<u>Any</u>	<u>Girona(25)</u>	<u>Figuères(26)</u>
1860	1,84 rals/lt (100)	27,75 pts/Hl (100)
1865	1,71 (92,9)	22,04 (79,4)
1870	1,54 (83,7)	22,43 (80,8)
1875	1,23 (66,8)	32,33 (116,5)
1876	1,32 (71,7)	32,36 (116,6)
1877	1,59 (86,4)	33,42 (120,4)
1878	1,79 (97,3)	34,12 (122,9)
1879	1,66 (90,2)	35,65 (128,5)
1880	1,77 (96,2)	37 (133,3)
1881	1,90 (103,3)	37,83 (136,3)
1882	1,90 (103,3)	35,60 (128,3)
1883	1,86 (101,1)	33,75 (121,6)
1884	1,98 (107,6)	35,91 (129,4)
1885	1,94 (105,4)	42,08 (151,6)
1886	1,89 (102,7)	50 (180,2)
1887	2 (108,7)	50 (180,2)
1888	1,92 (104,3)	48,98 (176,5)
1889	- -	44,25 (159,4)
1890	- -	48,16 (173,5)
1895	- -	25 (90,1)

Malgrat les diferències que hi pugui haver entre ambdues sèries, només ens interessa destacar com és entre 1880 i 1890 quan els preus del vi són més elevats. Aquesta puja seria ocasionada, en un principi per la demanda exterior, pel boom exportador de la dècada dels vuitanta. Però mentres que el 1885-86 a la major part de Catalunya la tendència començava a invertir-se manifestant-se en brusques caigudes de preus de l'ordre del 25 % a un 60% (27), a Girona els preus continuaven mantenint-se en els nivells més alts dels darrers trenta anys. El mercat de Girona, per exemple, assolí el preu màxim (des de 1860) el 1887. ¿Per què els preus continuaven mantenint-se tan alts? Fonamentalment a causa de la fil·loxera, que emmascarava la general davallada dels preus: a aquelles alçades la plaga ja havia fet sentir dolorosament els seus estralls. Les dues sèries de preus registren el que el consumidor pagava en el mercat per una determinada quantitat de vi. La destrucció de les vinyes del país, o de gran part d'elles, provocà el manteniment d'uns alts preus pel vi, que havia d'importar-se d'altres contrades de Catalunya o de l'Estat.

Cas de ser certa la nostra hipòtesi no seria correcte dir que Girona en tragué poc profit de la conjuntura alcista d'aquests anys, com afirma Josep Pujol (28). Girona pogué aprofitar-se'n uns pocs anys i possiblement així

ho feu: la superfície destinada a la vinya va augmentar, tot i que és difícil i confós determinar quant. El 1891 encara restaven inscrites com a parcel·les de vinya nombroses terres que tenien els ceps morts feia temps. En alguns pobles la superfície que hom declarava com a vitícola va desaparèixer. Fou abandonada o simplement s'hi plantaren altres conreus. Foren seixanta els pobles que mostraren eix comportament. En la major part de municipis, tanmateix, malgrat la mort dels ceps, les parcel·les continuaren considerant-se vitícoles fins que la crisi agrària finisecular i les noves exigències dels ceps americans obligaren a molts pagesos i rabassaires a abandonar el conreu de la vinya.

4.- LA REPLANTACIÓ AMB CEPES AMERICANS

Fins aquí hem analitzat l'evolució de la superfície vitícola durant la dècada de 1880-90 sense, tanmateix, distingir quina era la importància dels ceps americans, la solució definitiva a la plaga, en aquest procés. Ara ens centrarem en el tema de la introducció d'aquestes varietats americanes i llur problemàtica.

Al principi regnava una gran confusió sobre què calia fer per combatre la plaga fil·loxèrica. Hi havia parers per a tots els gustos. Des dels qui pontificaven que, per raons climàtiques i geogràfiques, a la península ibèrica mai l'afectaria aquell petit insecte fins als que, com Joan Miret i els homes de l'IACSI creien possible deturar l'avenç de l'insecte per procediments expeditius. Les institucions gironines, generalment arrossegades per l'impuls combatiu de l'IACSI, apostaren per intentar exterminar l'insecte a base dels mètodes culturals. En aquells moments l'únic que es veia clar era la necessitat d'evitar els estralls que la fil·loxera havia produït en les comarques vitícoles franceses.

D'altra banda, tampoc estava massa clar que la replantació amb vinyes americanes fos una bona solució. El diari La Lucha recomanava el juliol del 1880 que, un cop invadits per la fil·loxera, els terrenys romanguessin sense conrear el nombre d'anys que es jutgés convenient. "Respecto a las vides americanas -afirmava l'esmentada publicació-, las opciones estan muy divididas, porque no se conoce con exactitud la resistencia de estas plantas en Europa, y además porque se hallan atacadas del pulgón generalmente"(29).

Tímidament començaren a sorgir les primeres propostes per crear vivers de vinyes americanes. Així, per exemple, la presentada pel diputat provincial Juan de la Cruz Majuelo el 4 de novembre de 1879 en un ple de la Diputació. Proposava que, amb càrrec al pressupost provincial, s'adquirissin les llavors americanes que es creïessin convenientes per crear un sementer a la granja-escola de la província. Les vinyes resultants haurien de repartir-se gratuïtament a tots aquells que ho sol·licitessin i acreditessin ser propietaris de menys d'una hectàrea de vinya, no podent-los donar més de 2.000 estaquetes. Els que en posseïssin més podrien aconseguir dues mil plantes de franc i per cadascuna de més pagarien 25 cèntims. Paral·lelament s'imprimirien unes instruccions que acompanyarien a les estaquetes. En el terme d'un mes s'havia de justificar mitjançant certificació municipal que les dues mil estaquetes s'havien plantat (30). Aquesta proposta fou apartada i les forces es concentraren en les directrius bàsiques de la Junta Catalana, que feia especial èmfasi en la prevenció i extinció més que no en la replantació.

Pocs mesos després, però, la Comissió provincial de defensa, en la qual estava present Majuelo, adreçà un ofici al president de la Diputació manifestant-li les poques esperances que hi havia d'anorrear els focus fil·loxèrics, tot i els continuats esforços i treballs. Desconfiava dels mètodes d'extinció que s'estaven practicant, de llur eficàcia. Poc a poc s'anaven imposant les solucions "americanistes" entre els enginyers i tècnics agrícoles de la província. Es proposava la substitució dels ceps indígenes per ceps americans quan els primers fossin occits per l'insecte, reconeixent, però, que l'agricultor no podia realitzar aquesta operació sense l'ajut institucional. Un ajut que, de moment, només es volia materialitzar amb la creació de vivers de vinya americana (31).

Els fets de Llers marcaren un canvi d'actitud substancial. Ja no es podia confiar en la possibilitat d'extingir l'insecte. En tot cas vigilar el seu avenç i posar barreres per retardar el seu pas. Res més. La resistència dels vinyaters a veure llurs vinyes arrabassades quan se'ls prometia una fructuosa collita va motivar la paral·lització dels treballs antifil·loxèrics per ordre ministerial. Fou aleshores quan es començaren a donar algunes passes efectives de cares a la creació d'un sementer a l'Alt Empordà. El mes de

Març de 1880 la Direcció General d'Instrucció Pública, Agricultura i Indústria concedia 2.400 llavors de sis espècies diferents de vinya americana per tal que es creés un viver (32). Després de diverses gestions per trobar una finca apta per situar-hi el viver, a finals de 1880 es decidí instal·lar-lo a la Granja experimental de Figueres, propietat de Narcís Fages de Romà. La Diputació, pel que sembla, no tenia pas massa pressa.

L'esmentat Fages de Romà, el 15 de març de 1882, adreçà una carta al president de la Diputació passant comptes de la seva gestió en l'afar del viver. Feia saber que "... se ha conseguido que tengamos en el dia muy cerca de diez mil de dichas plantas", una quantitat ínfima respecte al nombre de vinyes mortes o atacades (33). I tanmateix l'actitud de la Diputació no fou pas potenciar aquesta tasca. El juliol de 1882 la Granja experimental fou clausurada i del viver que contenia no se'n tenen més notícies.

Si bé les autoritats polítiques no acabaven d'assumir plenament la necessitat de potenciar la replantació, alguns tècnics ^{si que} s'havien definit clarament a favor de l'opció "americanista". Fernando Ortiz Cañavate i Antonio Berbegal, enginyers de l'administració central que elaboraren un informe sobre l'estat de la plaga a l'Empordà, afirmaven: "... abrigamos la creencia de no ser posible extinguir por completo la plaga filoxérica...", tot i que "...se puede detener por algun tiempo la marcha destructora de la plaga, con el procedimiento que allí se ha seguido y que creemos que deben continuar las operaciones..." (34). Per això, "...creemos de inmediata aplicación y como única medida salvadora para la reconstitución de los viñedos, cultivo el más lucrativo en la mayor parte de la comarca, la adopción de las vides americanas"(35). Els membres de la Societat Econòmica d'Amics del País de Girona també confiaven en aquesta solució, tot i que de manera més ingènua, i així ho feren saber al Ministre de Foment el gener de 1883 en una carta on, basant-se en les informacions del seu soci i corresponsal a La Jonquera Carles Bosch de la Trinxeria (l'autor de L'Hereu Noradell), es deia textualment que "... el medio eficaz de reconstituir nuestras viñas es plantar Riparias indemnes a la filoxera e ingerterlas despues con cepas del país"(36). Amb això demostraven el seu desconeixement sobre el tema, doncs de vinya americana n'hi ha moltes varietats i cadascuna és apte només per a determinats sòls i condicions climatològiques.

Perques eren les veus que propugnaven una substitució de conreus. La vinya era encara un negoci pròsper i gairebé tothom apostava per reconstituir la riquesa vitícola gironina (37).

El pas definitiu no es donarà fins a finals de la dècada quan l'enginyer agrònom Nicolàs Garcia de los Salmones tiri endavant amb una sèrie de projectes de camps d'experiències de viticultura i vivars de ceps americans. El novembre de 1889 es presentà el primer projecte en nom de la Comissió Antifil.loxèrica de la província. En el preàmbul d'aquest document Garcia de los Salmones feia una valoració de les tasques realitzades amb anterioritat: "Diez años hace ya que la filoxera invadió la provincia y en todo ese tiempo nada se ha hecho en favor del viticultor, que viendo destruidas sus viñas, y con ello la única riqueza que tenia, encuéntrase hoy falto de toda clase de recursos"(38).

Abans de 1889, però, cal ressaltar algunes realitzacions dutes a terme per les autoritats provincials que matitzarien l'afirmació de Garcia de los Salmones. Tot just s'anunciava la desaparició del sementer de la Granja experimental de Figueres que començaven les gestions per instal·lar una estació antifil.loxèrica a la mateixa població. El març de 1882 el ple de la Diputació acordava manifestar al govern estatal la seva voluntat d'establir una estació d'aquest tipus, d'acord amb una R.O. de 1881. El govern concedí estacions antifil.loxèriques només a tres províncies: Girona, Màlaga i Navarra, però no volgué fer-se'n càrrec de les seves despeses. Només pagà el material. Les despeses de local i de personal corresponien a la Diputació. Tot i que havia de començar a funcionar l'1 de novembre de 1882, sota risc de perdre l'aportació ministerial, l'afet d'aquesta estació s'anà retrassant progressivament puix cap institució volia aportar els diners que calien per fer-la funcionar. El tema estava en un carreró sense sortida; tant que quan el Ministeri trameté seixanta fardells de material hagueren de quedar dipositats a l'estació de ferrocarrils de Figueres per manca de local habilitat. Això motivà que la Diputació de Barcelona sol·licités el març de 1883 que aquesta estació li fos concedida a ella i no pas a la vila de Figueres. Narcís Fages de Romà, veient aquestes maniobres, intentà salvar la situació i convèncer a la Diputació de Girona perquè destinés la quantitat de cinc mil

pessetes a l'esmentada estació. Mesos abans havia ofert una finca de la seva propietat, ubicada a 5 Km de Figueres, per instal·lar-hi el centre. L'estació fou finalment ubicada a l'Institut de Figueres i les obres costejades per l'ajuntament d'aquesta vila. L'esforç econòmic que el municipi féu va ser valorat positivament per la premsa: "Dada la falta absoluta de recursos del Ayuntamiento de esta ciudad, es digno de aplauso el inmenso sacrificio que se impone para dotar a Figueras y al Ampurdán de un centro de estudio antifiloxérico enológico, cuyas ventajas ha de apreciar en breve el país"(39).

Tot i que entre els objectius de l'estació hi constava el conreu de les varietats de vinya més resistents a l'insecte, la seva orientació principal era l'estudi dels mètodes antifil·loxèrics. Per això, quan la riquesa vitícola provincial estigué definitivament anorreada sorgí la necessitat de crear una estació vitícola. La iniciativa partí de la comissió permanent de la Diputació, el juliol de 1886. Hi havia dos objectius definits clarament: "... para poder servir de centro de enseñanza y de abundante vivero a las clases viticultoras del país"(40), i es deixava ben clar que "...la concesión no ha de ser muy onerosa al presupuesto provincial, toda vez que no debería subvencionarse más que con 1.500 o 2.000 pesetas y 500 el Ayuntamiento de Figueras"(41). La proposta era ubicar l'esmentada estació vitícola a Figueres perquè així era més fàcil que el govern la concedís ja que, d'aquesta manera, només calia variar de denominació i objecte l'estació anteriorment antifil·loxèrica. La petició al ministre es formulà el 29 de juliol de 1886. Les condicions exigides pel ministeri eren tres: a/ que es disposés d'una finca de 2 ha de vinya no atacada per la fil·loxera, b/ un local destinat a laboratoris, gabinets i museu que reunís bones condicions i c/ que les despeses cobrissin amb les 2.500 pessetes ofertes per la Diputació i l'Ajuntament de Figueres (42). Cas de ser insuficients, la Diputació s'havia de fer càrrec de trobar els diners necessaris per cobrir les atencions del servei.

Aquestes condicions foren rebutjades per la Diputació i es decidí destinar les dues mil pessetes a l'adquisició de ceps americans per repartir entre els pobles de la província (43). Es compraren, per subhasta pública, 140.000 estaquets Riparia. Les condicions per poder-ne obtenir gratuïtament eren tenir sis o menys vessanes de vinya (morta en part o totalment) i presentar una pe-

tició a l'ajuntament respectiu (el qual s'encarregaria de fer-ho arribar a la Diputació). En principi, els propietaris podien demanar el nombre de sarments que desitgessin, sense cap límit. No vol pas dir, però, que se'ls concedissin.

Entre el febrer i el març de 1887 es procedí al repartiment de les Ripàries. Se'n beneficiaren setanta municipis. Això no vol dir, però, que tots els viticultors d'aquests pobles accedissin al repartiment. Conservem dos rebuts que ens indiquen com repercutí en alguns pobles aquesta acció de la Diputació. Vilademar rebé 764 sarments corresponents a 36,25 vessanes (unes 8 ha), propietat de 18 veïns. Segons les informacions disponibles, aquesta població tenia el 1891 117'3 ha de superfície vitícola. Si només es repartiren sarments per a 8 ha, la seva rellevància és gairebé insignificant. I encara sobta més constatar que el 1891 només mitja hectàrea constava com a replantada amb ceps americans. ¿Què havia passat? Dues són les respostes factibles, sense que s'excolguin una a l'altra: que la ridícula quantitat de 764 estacues no donava més que per a mitja hectàrea o que la replantació s'hagués realitzat sense cap mena de cura i hagués fracassat, com havia succeït en tants pobles.

El cas de L'Escala és també molt clar. Va rebre 1335 sarments que es repartiren entre els **vint** propietaris de les 63'5 vessanes que s'havien declarat. La ridícula xifra de vint persones que pogueren beneficiar-se de les estacues de la Diputació mostra el real abast d'aquesta acció, que sembla sortir més de la necessitat de gastar uns diners pressupostats que no d'una planificació de les necessitats de la viticultura gironina.

Dèiem ratlles amunt que no hi hagué un plantejament seriós en el tema de la replantació fins el 1889, quan Garcia de los Salmones presentà un "Plan de campaña contra la filoxera"(44). En aquesta exposició, l'esmentat enginyer-director dels treballs antifiloxèrics, plantejava quatre problemes que entorpien la reconstitució de la riquesa vitícola i en proposava solucions:

a/En primer lloc posava en evidència la manca de capital dels viticultors per adquirir insecticides antifiloxèrics i per afrontar les despeses d'una nova plantació de vinyes, i demanava la col·laboració governamental: "... es indudable que la acción cooperativa del gobierno sólo puede limitarse a allegar recursos para efectuar la renovación de los viñedos evitando en lo posi-

ble los gastos primeros que esto ha de ocasionar al labrador, quien abatido por la pérdida de cosechas durante una serie de años difícilmente habrá de serle llevarla a cabo por sí solo"(45). Com afirma Teresa Carnero, el govern també tenia part de responsabilitat en aquesta situació: "la ruina de miles de viticultores al no disponer, en su mayor parte, de capital suficiente para hacer frente al elevado coste que supondrá la replantación con cepas americanas fue en su mayor parte el resultado final de esta ley (es refereix a la llei de 30 de juliol de 1878) elaborada como puede comprobarse en función única y exclusivamente de los intereses de los grandes propietarios"(46).

b/ Aquesta manca de capital, apart de la pèrdua de les collites, també pot atribuir-se parcialment a les oneroses tributacions que, malgrat la fil·loxera, requeien sobre els viticultors. Hom té constància d'iniciatives dels propietaris de vinyes o dels alcaldes per aconseguir exempcions de la contribució. Les primeres demandes es refereixen al repartiment de 25 cèntims per hectàrea que la llei esmentada estipulava per a les províncies fil·loxerades com a manera de finançar les despeses d'extinció (47). Tanmateix, el problema no fou, fonamentalment la quantitat de 25 pessetes per hectàrea sinó les 9 pessetes que per la mateixa extensió podien arribar a pagar-se si la terra era de primera qualitat. El novembre de 1883 es celebrà a Figueres una reunió per presentar recurs al govern, a la qual hi assistiren delegats dels municipis empordanesos i propietaris rurals (48). La premsa no mostrava, però, massa esperances: "... se ha promovido una nueva reunión, que tememos sea también infructuosa a pesar de su colectividad, si no la amparan los influyentes en las regiones del poder"(49).

El juny de 1885 es publicà un nou reglament fiscal el qual, segons la lletra, estipulava l'exempció fiscal durant deu anys per les plantacions noves de vinya o fruiters. Però la realitat és que no s'aplicà. D'això es queixava García de los Salmenes. "Es verdad que ha dado Leyes que estaban inspiradas en tal sentido, pero muchos de sus artículos no se cumplían, y entre estos se encuentra uno que se refiere a la renovación de los viñedos con cepas americanas, que hasta ahora para nada se ha tenido..." afirma l'enginyer a propòsit de reglament esmentat (50). Una prova més de la pressió fiscal que afectava als viticultors és una recollida de signatures adreçada al govern que el mateix 1889 els laboraren propietaris de l'Alt Empordà per obtenir exempció en la contribució dels vinyers fil·loxerats. El 1889 també

s'endegà l'elaboració d'una "cartilla de evaluación" per determinar els tipus impositius de la riquesa rústica. Molts dels ajuntaments de la província es queixaren que els tipus relatius a la vinya eren excessivament elevats (51). La qüestió de la fiscalitat era, doncs, en un moment d'acusada descapitalització dels viticultors a causa de la pèrdua de les collites, un dels mursbloquejaven el procés de replantació.

c/ Una altra problemàtica que preocupava a García de los Salmones era la formació dels viticultors. Moltes de les replantacions realitzades en el país havien fracassat a causa de que les espècies plantades no havien estat degudament seleccionades ni tractades amb prou cura. Abans de procedir a la replantació calia un estudi que precisés les espècies que millor s'adaptarien a les condicions del sòl i del clima. La major part dels agricultors desconeixien absolutament tot el que feia referència a l'elecció de varietats, al tractament de les diverses malalties, etc.

d/Finalment, també es posa de relleu la necessitat de procedir a un control del comerç d'estacues i sarments, ja que alguns dels fracassos en la replantació eren atribuïbles a fraus comesos pels comerciants.

Cal constatar, tanmateix, que García de los Salmones s'oblida de posar de relleu una altra de les barreres fonamentals, qui sap si la més important, que impedièn la replantació: la dràstica reducció de les exportacions i les crisis de malvenda que es succeïren d'encà la segona mitat de la dècada dels vuitanta. Si hagués existit un estímul econòmic prou fort com per superar els entrebancs esmentats anteriorment, de ben segur que la realitat de la vinya no hagués estat tan migrada.

A l'altra banda hi ha un altre fet que fins a mitjans de la dècada dels vuitanta contribuï a frenar el procés de replantació. Ens referim a la prohibició establerta per la R.O. dels 24 d'agost de 1878 d'importar sarments o ceps americans a la península. Aquesta mesura, que en un primer moment era positiva ja que actuava contra l'expansió de la plaga, provocava també dificultats per a l'adquisició d'espècies de vinya americana. Així s'explica que els primers projectes només fessin referència a la creació de sementers. La prohibició s'aixecà a principis de 1885 (52).

En el "Plan de campaña contra la filoxera" de 1889, García de los Salmones proposa una sèrie de mesures per afrontar la problemàtica de la replantació.

Cinc són els objectius que apareixen: a/establir un viver de varietats americanes per tal de facilitar-ne als viticultors a un preu raonable i amb garanties; b/crear un camp d'experiències on es realitzin estudis d'adaptació, d'hibridació, de resistència a les malalties, etc; c/fer que es compleixi l'exempció de tributs durant un període de 10 anys per a les vinyes replantades, segons l'establert per la llei; d/ dur a terme una tasca d'assessorament i formació dels viticultors i e/obtenir sense ocultació dades estadístiques i informació constant de tot el que faci referència a l'estensió de la vinya, de la fil·loxera i de la zona replantada, així com dels tractaments usats contra la plaga, la producció de vi, etc. per tal de poder fer un seguiment i valorar els treballs de la comissió (53).

La realització d'aquests objectius fou parcial. Es posà especial relleu en la creació de camps d'experiències i vivers, i en la tasca pedagògica que podia fer-se a través d'aquest. Va crear-se un camp central d'experiències de viticultura a Figueres (també anomenat Estació Ampelogràfica Provincial) i una xarxa de camps regionals ubicats a Le Bisbal, Banyoles, Santa Coloma de Farners i Arbúcies (54). Hom preveia la constitució de comissions regionals que estessin formades pels viticultors més importants de la zona. Aquestes comissions estarien al front de cada camp i endegarien una sèrie de tasques divulgatives i de suport pels viticultors interessats en replantar.

El 1891, tanmateix, hom encara seguia demanant l'exempció de la contribució i tota una sèrie de mesures concretes destinades a facilitar l'adquisició de ceps americans que oferissin garanties (55).

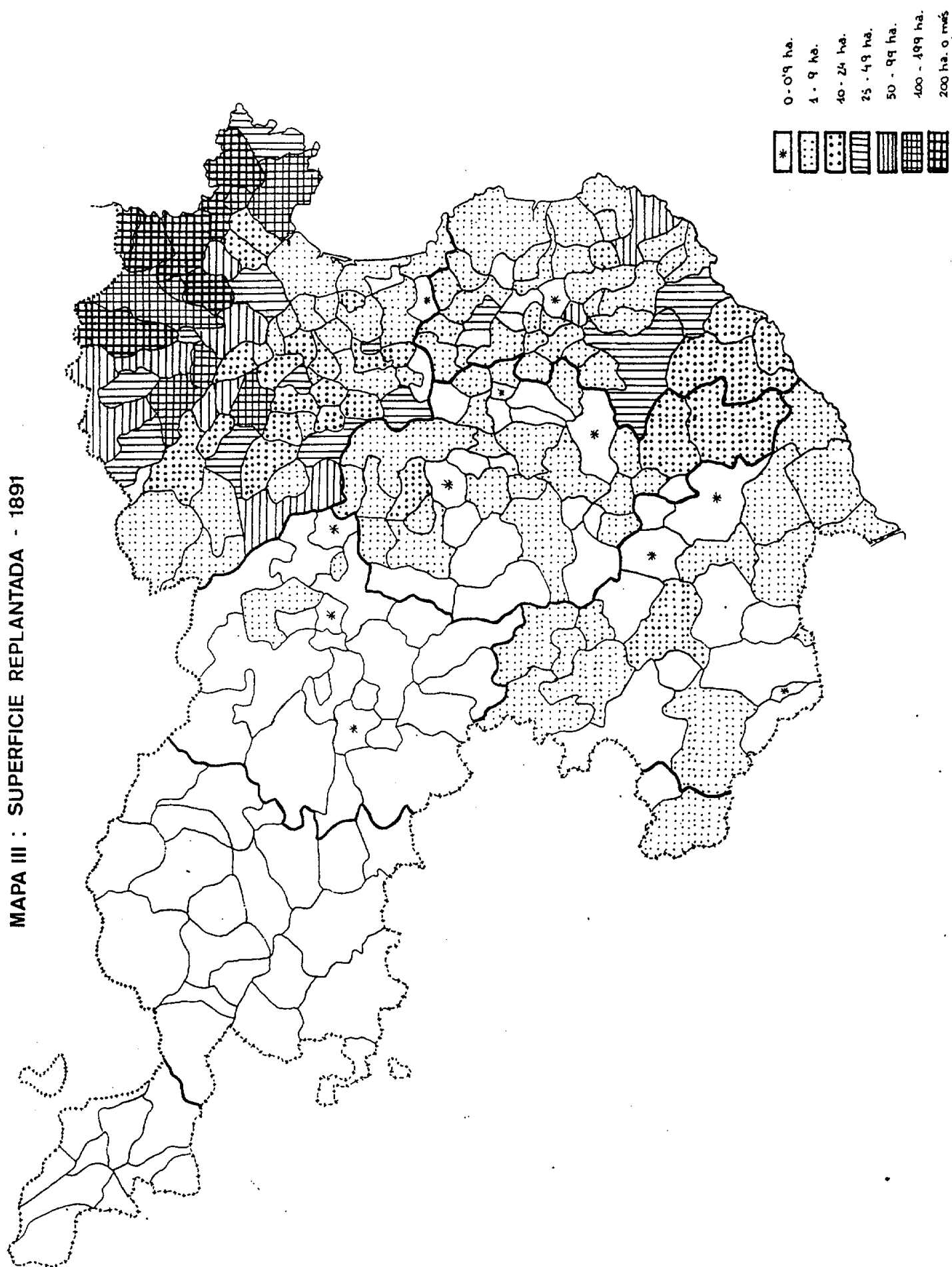
Paral·lelament a aquesta acció planificada sorgiren algunes demandes concretes dels viticultors. Ens referim sobretot al tema del sulfat de coure repartit el 1890. Les varietats de vinya americana exigien una sèrie de tractaments més acurats que els vells ceps europeus i eren més propenses a certes malures i plagues ja conegudes. Tot plegat implicà un increment dels costos i una disminució dels beneficis dels agricultors. És per aquest motiu que aviat sorgiren demandes a les institucions. Contra les malures de la vinya, i a petició d'un grup de propietaris viticultors del litoral, la Diputació facilità en condicions aventajoses l'adquisició de sulfat de coure als propietaris, arrendataris o colons de vinyes (56).

Quins foren els resultats d'aquestes accions institucionals se'ns fa difícil d'escatir. Els problemes amb que els viticultors s'enfrontaven eren molts i els treballs de la comissió minsos i limitats. El 1893 Girona era la província de l'estat espanyol que conreava una major extensió de vinya americana (57), però no arribava al 15% de la superfície destruïda per la fil·loxera. Tot i que les xifres no acaben de lligar (58), si observem el mapa 3 ens adonem ràpidament de les zones on més intensament es verificà el procés de replantació (tot i que cal considerar-lo sempre en termes molt modestos). L'àrea més important és l'Alt Empordà i, sobretot, el litoral d'aquesta comarca. Molt en segon terme podem trobar l'àrea de les Gavarres i els municipis que l'envolten. És important constatar com en la major part de pobles s'hi dona alguna experiència de replantació. El cas de la comarca de la Selva, on a molts municipis no hi ha ni una sola parcel·la de vinya americana, s'explica pel fet que la plaga encara no havia destruït la totalitat dels antics ceps.

El fet que la zona primerament afectada és també la que amb més intensitat s'hi planten vinyes té a veure amb la cronologia de la plaga: quan abans morien els ceps més s'aprofitaven els estímuls de la conjuntura. L'ímpetu amb que en els moments inicials els viticultors replantaren ens el recorda García de los Salmones, tot i que ell atorge la desacceleració d'aquest procés als successius fracassos amb les noves varietats: "Al desaparecer, por consiguiente, las cepas americanas, los agricultores han comenzado a plantar cepas americanas y de no haber sido por el desaliento que causaron en ellos los malos resultados obtenidos con los ensayos primeramente hechos con tanto entusiasmo, hoy la replantación indudablemente hubiera llegado al 50% de la antigua extensión"(59).

Quines foren les parcel·les on s'efectuà la replantació? Aquesta és una qüestió difícil de resoldre car no disposem de cap amillament dels anys 90 o de principis del segle XX que ens permeti analitzar les explotacions. Tanmateix, pel que sembla, un volum important de vinyes es plantaren en zones on anteriorment a la plaga no n'hi havia hagut: "Debemos advertir que la extensión de cepas americanas que existe, no es replantación, sino planta-
ción, pues ante las dificultades ofrecidas para la reconstitución de muchos terrenos donde antes existía la vid, ha sido preciso dedicar a este cultivo

MAPA III : SUPERFICIE REPLANTADA - 1891

aquellos que con más probabilidades de acierto podían ser plantados"(60).
 ¿S'insinua una substitució de cereals i altres conreus per la nova vinya? Potser, però de totes maneres la rellevància d'aquest fet seria molt escassa donat que no assolix unes proporcions importants. En tot cas el més evident és que les terres més marginals deixaren de ser parcel·les de vinya. Moltes d'elles es convertiren en erms (pensem, per exemple, en les muntanyes que van de Port-Bou a Cadacús).

Si bé no disposem de dades sobre la superfície vitícola de la dècada següent, en el mapa 3 ja es descriuen prou clarament les tendències de la viticultura gironina. Després de la fil·loxera mai s'aconseguirà recuperar el nivell de superfície de principis dels anys vuitanta. La causa directa d'aquest retrocés no en fou pas exclusivament la fil·loxera, sinó tots aquells elements que barraren el pas al procés de replantació: des dels elements més tècnics (desinformació, fracàs de les primeres plantacions) fins als econòmics (la ineficac acció governamental que, en comptes d'estimular als viticultors perquè substituïssin els ceps morts per les varietats americanes, els gravava amb onerosos impostos que contribuïen a descapitalitzar encara més un sector que mai havia acumulat massa capital i, sobretot, el tancament del mercat d'exportació que provocarà crisis de malvenda i una baixada dels preus del vi, tot i que als mercats interiors de la província aquesta tendència dels preus no es notarà fins la dècada dels noranta a causa de la dinàmica que la mateixa fil·loxera imprimí en la província).

ANNEX ESTADÍSTIC

<u>Municipis</u>	<u>Superfície 1880</u>	<u>Superfície 1891</u>	<u>Sup. replantada</u>
Agullana	129 ha	300 ha	40 ha
Albanyà	600	24,17	2
Aiguaviva	12,24	13,58	2
Albons	45	113,41	3
Amer	500	191,12	1,65
Anglès	6	88,64	6
Arbúcies	182,91	257,98	2,20
Argelaguer	16	30,68	0,50
Avinyonet	43,74	36,94	15
Banyoles	92,40	72,01	4
Bàscara	225	272,62	40
Bassegoda	0,07	0,07	-
Beget	2	-	-
Begur	25,35	172,47	4
Bellcaire	10	18,62	2
Besalú	94	219,52	1
Beuda	38,72	57,58	-
Bisbal, La	42	98,52	30
Blanes	335,12	1.624,04	5
Boadella	437,48	289,63	20
Bordils	7,43	7,05	-
Borrassà	175,15	204,88	17,20
Breda	4,37	10,33	0,50
Brunyola	50	69,36	-
Biure	182,20	165,89	98
Cabanelles	100	162,09	90
Cabanes	109,67	153,29	13
Cadaqués	374,47	374,47	30
Caldes de Malavella	116,79	123,29	0,50
Calonge	331	133,02	47
Camós	25	24,23	-
Campllong	7	7,33	1
Canmany	361,72	400	190,76
Canet d'Adri	0,43	11,97	-
Cantallops	209,95	256,60	40
Casavells	21,87	17,80	5
Cassà	162,24	162,90	15
Castell d'Aro	256	250,59	12
Castell d'Empordà	22	58,72	53
Castelló d'Empúries	15	6,37	3
Celrà	125	32,81	2
Cervià	78,29	102,01	8
Cistella	214,77	216,15	12
Ciurana	98,51	270,95	10
Colomés	76,10	70,56	8

Cornellà	64	90,57	0,50
Corsà	102,21	103,52	6
Crespià	75,45	75,25	10
Cruïlles	1,87	206,96	7,56
Darnius	246,47	209	24
Escala, L'	236,79	267,94	7,62
Esponellà	90,25	119,82	1
Espolte	585,51	563,72	200
Far, El	104,31	128,62	18,20
Figueres	172,94	178,93	16
Flassà	70,60	77,60	1
Foixà	52,26	158,24	2
Fontanilles	40,68	46,97	1
Fontcoberta	126,21	125,70	10
Fonteta	30	45	10
Fornells	22	27,29	6
Fortià	120	112,35	6
Garrigàs	480,92	234,26	6
Garrigoles	43,74	132,71	3
Garriguella	800	859,59	360
Girona	186,35	168,82	1,88
Gualta	25,15	16,91	1,50
Hostalric	30	53,89	1
Jafre	118,12	97,60	-
Juià	2	82,63	-
Jonquera, La	190,35	237,03	60
Llagostera	121,51	97,55	17
Llansà	565	578,36	275
Llambilles	50	21,60	1
Lledó	42,91	53,32	4,10
Llers	406,09	311,62	104
Lloret	340	238,38	3,60
Madremanya	56	189,42	4
Maià	71,5	81,09	0,68
Massanes	25,82	120,56	-
Massanet de Cabrenys	54,78	61,64	7
Massanet de la Selva	131,24	203,32	3
Massaroch	188,08	302,35	100
Medinyà	33	50,53	1
Mollet	197	160,94	46,40
Monells	31,03	51,62	1
Montagut	68,03	44,71	-
Montràs	18	98,88	2
Navata	200	172,41	42
Ordis	122,47	126,30	22
Oix	354	354	-

Osor	62	59,66	2
Palafrugell	460	493,05	76
Palamós	159,47	175,77	-
Palau de Sta. Eulàlia	131,22	170,63	16
Palau Savendera	445	437,50	30
Palau Sator	30	42,16	2
Palol	27,33	56,55	1
Pals	60	820,51	6,46
Parlavà	34	32,02	1
Pau	258,17	268,86	27
Pera, La	94,69	107,67	1,50
Periada	335	335,99	76
Peratallada	109,35	161,87	7
Pont de Molins	174,17	219,56	60
Pontós	206,05	212,71	26,96
Porqueres	45	104,78	1
Port de la Selva	690	1.225,82	201
Quart	76	94,38	0,50
Rabós	465,66	768,12	160,20
Regencós	33	49,63	2
Riudarenes	40	79,47	-
Riudellots de la Selva	5,5	25,54	-
Riumors	49,76	19,03	5
Roses	700	1.526,39	166
Rupià	43,75	52,36	2
Sales de Llierca	19,56	19,57	1
Salt	3	5,17	-
St. Andreu del Terri	48	69,02	-
St. Climent	328,05	500	60
St. Feliu Buixalleu	39	-	-
St. Gregori	80	77,78	2
St. Hilari	58	55,83	-
St. Jordi Desvells	153	202,57	2,50
St. Joan de Mollet	20	37,84	0,50
St. Julià de Ramis	40	107,38	-
St. Martí Llémena	8,74	29,83	-
St. Martí Vell	79	-	-
St. Miquel Campmajor	1,31	2,86	-
St. Miquel Cladells	12	12,33	-
St. Miquel Colera	400,41	630,62	304
St. Miquel Fluvià	77,62	72,19	28
St. Mori	71	103,31	16
St. Sadurní Heura	60	112,40	3
St. Salvador Bianya	0,6	-	-
Sta. Coloma Farners	510,93	401,45	20
Sta. Cristina Aro	11	282,83	12,10
Sta. Llogaia Algama	20,75	22,31	9
Sta. Pau	17,50	8,31	-
Sarrià de Ter	17	22,09	6

Saus	205	-	-
Selva de Mar	222,63	258,16	103
Serinyà	120	104,58	1
Serra de Daró	2,18	1,77	-
Sellera, La	-	14,62	1
Sils	-	21,90	1,50
Suscueda	55	43,90	1
Tallada, La	742	180,93	2
Tarabaus	60	78,87	4
Terrades	345,25	293,50	48,60
Torrent	22	36,15	12
Torroella Fluvià	200,23	244,63	3
Torroella Montori	414,41	293,94	1,50
Tortellà	8,93	35,82	-
Tossa	61,62	175,78	4
Ullà	17	20,15	-
Ullastret	65,61	87,49	0,50
Vajol, La	0,43	2,46	-
Vall-llòbrega	8	57,75	1,76
Ventalló	300	338,89	3
Verges	72,5	83,99	29,52
Viabrea	19,28	-	-
Vidreres	251	171,66	1
Vilabertran	17,04	16,85	6,63
Vilablareix	54	19,11	-
Vilademat	37	117,30	0,50
Vilademuls	1.312,50	598,94	6
Viladesens	218,70	242,41	24,20
Viledrau	4	6,55	2
Vilafant	107	130,17	26
Vilaür	89,22	123,21	2
Vilajuïga	457,64	477,42	52,10
Vilamacolum	71,51	60,21	10
Vilamalla	218,70	257,18	17
Vilamaniscle	230,51	245,23	198
Vilanant	67,31	67,31	11
Vilanova de la Muga	228	319,18	25
Vilaseca	26,90	36,92	5
Vilatenim	24,02	14,15	1,50
Vilopriu	742,59	417,32	3,20
Vilobí	45,50	35,80	0,25
Vulpellach	44,50	46,24	2

Nota .- En aquesta llista només hi consten les poblacions que consta que tinguin vinya. La resta de municipis han estat suprimits de la relació.

NOTES

- (1) La inexistència d'amillaraments o altres estadístiques que ens informin sobre la superfície conreada per tots els municipis ens ha obligat a prendre com a punt de referència la superfície total de cada terme municipal per elaborar el percentatge que la vinya significava en cadascun. Malgrat l'esbiaix que això provoca, sobretot en les zones marginals on predominen els boscos o els erms, hem preferit elaborar el mapa amb les dades relatives i no amb les absolutes car fer-ho amb aquestes darreres suposava difuminar encara més el pes real de la vinya en cada comarca. Hem de tenir en compte que no és el mateix el que la vinya representa a un petit poblet de l'Empordà com ara Vilanant que a un gran municipi garrotxí com Montagut, tot i que en principi ambdós tinguin unes 60 ha de vinya.
- (2) BOP, 13 setembre 1880
- (3) Arxiu Ministeri d'Agricultura, lligall 18, "Informe que presentan al Excelentísimo Señor Director general de Instrucción pública, Agricultura e Industria, los Ingenieros agrónomos D. Antonio Berbegal y Celestino y D. Fernando Ortiz Cañavate, sobre el estado de la plaga filoxérica en el Ampurdán", 1880. Agraieixo a Ramon Garrebou el haver-me facilitat aquesta documentació.
- (4) Arxiu Històric Comercial d'Olot, Fons municipal, sèrie estadística, lligall IV
- (5) Estudio sobre la exposición nacional de 1877, Madrid, 1878, pl 275
- (6) Dolors ARMENGOL: "La agricultura en el Alto Ampurdán a mediados del siglo XIX" a Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos, Figueres, 1979-80 pl. 91
- (7) Yvette BARBAZA: Le paysage humain de la Costa Brava, París, Ed. Armand Colin, 1966, pl 291
- (8) Carles BOSCH DE LA TRINXERIA: L'hereu Noradell, Barcelona, MOLC, pl 31
- (9) Estudio sobre la exposición..., pl 276
- (10) *ibid.*, pl 276
- (11) BOP, 20 octubre 1879
- (12) BOP, 3 novembre 1879
- (13) BOP, 2 febrer 1880
- (14) La xifra de 14.000 ha, tot i que hem comprovat anteriorment la seva escassa fiabilitat és la que els informes d'aquells anys reproduïen constantment, tant provinquin de l'IACSI, dels enginyers del ministeri o d'altres instàncies.
- (15) "Informe que presentaron al Excelentísimo Señor...", fol 5 bis
- (16) Sobre aquesta qüestió vegeu Miquel GUTIERREZ i POCH: "La lluita antifiloxèrica a l'Alt Empordà. L'aixecament de Llers (1880)", comunicació presentada al II Col·loqui d'Història Agrària, Barcelona/Olot, 1987
- (17) L'extracte de la cronologia de la plaga l'hem tret de Narcís HERAS DE PUIG: "La Filoxera. Progresos y estado actual de la misma en la provincia de Gerona", Revista de Gerona, tom V, desembre 1885, pl. 443
- (18) Arxiu Ministeri d'Agricultura, lligall 18, "Estado demostrativo de la superficie total ocupada por el viñedo de la invadida y de la repuesta por medio de vides americanas en la provincia de Gerona, gener 1892. Aquesta documentació també m'ha estat facilitada per en Ramon Garrebou.
- (19) Narcís HERAS DE PUIG: "La filoxera. Medios que todavía pueden emplearse para combatirla en la provincia de Gerona", Revista de Gerona, tom VI, gener 1882, pl. 2

- (20) "Estado demostrativo de la superficie total...". Aquestes mateixes dades estan repetides, de manera abreujada, a Nicolàs GARCIA DE LOS SALMONES: La invasión filoxérica en España y las cepas americanas, Barcelona, Tip. Luis Tasso, 1893, pl 193
- (21) Arxiu Històric de la Diputació Provincial de Girona, Agricultura, B.d.2
- (22) Evidentment, si la comparació la fem amb l'altra estadística de 1892, l'expansió s'incrementa molt més. Si el que comparem són les xifres del secretari de la Junta d'Agricultura, Indústria i Comerç (1877) amb les de l'"Estado demostrativo..." de gener de 1892, també s'observa un cert creixement, tot i que molt menys important (de l'ordre de les mil ha). En tot cas, sembla força clar que les estadístiques registren un cert creixement, d'intensitat variable segons quines utilitzem.
- (23) La relació dels pobles que registren un increment de la superfície de vinya entre 1880 i 1891 és la següent: a/ De 0 a 0⁹ ha: Campllonch, Cassà, Sant Miquel de Cladells i Castellfullit; b/ De 1 a 9 ha: Cistella, Figueres, La Vajol, Massanet de Cabrenys, Ordís, Perelada, Pontós, Sant Pere Pescador, Santa Llogaia, Corsà, Fontanilles, Rupià, Ullà, Vullpella, Aigueviva, Bellocaire, Flassà, Fornells, Salt, Sarrià, Breda, Caldes, Viladrau, Begudà, Capsec, Olot, Sant Aniol de Finestres i Sant Miquel de Campmajor; c/ De 10 a 49 ha: Alfar, Borrassà, Cantallops, Capmany, La Jonquera, Lladó, Llançà, Palau de Santa Eulàlia, Pau, Pont de Molins, Sant Llorenç de la Mura, Selva de Mar, Tarabaus, Torroella de Fluvià, Vilafant, Vilajuïga, Vilamalla, Vilamaniscle, Vilasacra, Castell d'Empordà, Fonteta, Monells, Palafrugell, Palamós, Palau Sator, La Pera, Regencós, Torrent, Ullastret, Vall-llobrega, Bàscara, Canet d'Adri, Cervià, Cornellà, Esponellà, L'Escal, Medinya, Palol de Rebardit, Quart, Sant Andreu del Terri, Sant Jordi Desvalls, Sant Joan de Mollet, Sant Martí de Llémna, Sant Mori, Ventalló, Verges, Viladesens, Vilahur, Brunyola, Hostalrich, Riudarenes, Riudellots, La Cellera, Sils, Argelaguer, Beuda, Maià, Mieres i Tortellà; d/ De 50 a 99 ha: Cabanes, Cabanelles, Garriguella, Vilanova de la Muga, La Bisbal, Mont-ràs, Peratallada, Sant Sadurní de l'Heura, Albons, Garrigoles, Julià, Porcueres, Sant Julià de Ramis, Vilademà, Anglès, Arbúcies, Massanes i Massanet de la Selva; e/De 100 a 199 ha: Agullana, Ciurana, Massarac, Sant Climent Sescebes, Begur, Foixà, Bescanó, Madremanya, Tossa i Besalú; f/ De 200 a 499 ha: Rabós, Culera, Cruïlles, Sant Feliu de Guíxols i Santa Cristina d'Aro; i g/ Més de 500 ha: Port de la Selva, Roses, Pals i Blanes.
- (24) La relació dels pobles que registren una reculada de la vinya entre 1880 i 1891 és la següent: a/De 0 a 0⁹ ha: Crespià, Doscuers, Vilabertran, Serra, Bordils, Camós, Flassà i Sant Salvador de Bianya; b/De 1 a 9 ha: Avinyonet, Castelló d'Empúries, Fortià, Palau Savadera, Sant Miquel de Fluvià, Vilatenim, Casavells, Gualta, Parlavà, Colomés, Sant Gregori, Osor, Sant Hilari Sacalm, Vilobí, Begut i Santa Pau; c/ De 10 a 49 ha: Darnius, Espolla, Mollet, Navata, Riudors, Vilamacolum, Biure, Castell d'Aro, Banyoles, Girona, Jafre, Llagostera, Llambilles, Serinyà, Vilablareix, Sant Feliu de Buixalleu, Riells, Susqueda i Montagut; d/De 50 a 99 ha: Llers, Terrades, Cassà, Sant Martí de Llémna i Vidreres; e/De 100 a 199 ha: Rodella, Calonge, Torroella de Montgrí, Lloret i Santa Coloma de Farners; f/De 200 a 499 ha: Garrigès, Amer, Vilopriu i Saus; i g/ Més de 500 ha: Albanyà, La Tallada i Vilademuls.

- (25) Arxiu Històric Municipal de Girona, III.1, lligalls 5-13. La recollida de les sèries de preus de la mercurial de Girona i llur elaboració estadística l'estem duent a terme des fa uns pocs anys un equip dirigit per Ramon Garrabou i Rosa Congost. El fragment que utilitzo és patrimoni de tot el grup i ho faig amb llur permís.
- (26) Dolors ARMENGOL: Op. cit., pl 123
- (27) Ramon GARRABOU i Josep PUJOL ANDREU: "L'especialització de l'agricultura mediterrània i la crisi. Catalunya i el País Valencià". Comunicació presentada al Seminari Internacional sobre la crisi agrària de finals del segle XIX, Girona, 1986
- (28) Josep PUJOL i ANDREU: "Les crisis de malvenda del sector vitivinícola català entre el 1892 i el 1935" a Recerques, nº 15, Barcelona, ed. Curial, 1984. Josep Pujol afirma textualment que: "A Girona, en canvi, la presència de la plaga fil.loxèrica des del 1878 ocasionà que poc profit es pogués treure de l'excelent conjuntura, puix que l'àrea vinyatera va evolucionar fins a finals de la dècada dels vuitanta de manera intensament decreixent i arribà a ocupar solament una extensió de 5.185 ha pels volts del 1889" (pl. 60). Desconeixem d'on Pujol ha tret la xifra de 5.185 ha però suposem que es referix a la superfície que la fil.loxera encara no havia atacat o que, tot i estar fil.loxerada, encara podia seguir produint. Però això no significa necessàriament que la superfície vitícola (la que estava encara produint, però també la que només tenia vinyes mortes) hagi disminuït al llarg de la dècada. Les xifres, encara que poc fiables, semblen indicar una certa expansió que s'hauria vist abocada al no-res a causa de la fil.loxera. És significatiu que, tot i que les vinyes haguessin mort, moltes terres encara el 1891 fossin considerades com a vinyes. Les vinyes eren mortes, però l'àrea vitícola no començarà a perdre's fins més tard, quan les crisis de malvenda, les dificultats per l'exportació, l'increment de treball i de capital exigint pels nous ceps d'origen americà, ... incitin als pagesos i rabassaires a abandonar la terra o a canviar de conreu.
- (29) La Lucha, 30 juliol 1880
- (30) AHDPG, llibre d'actes, 4 novembre 1870
- (31) AHDPG, 8.d.2, "Expediente general contra la filoxera Vastatrix"
- (32) *ibid.*
- (33) *ibid.*
- (34) "Informe que presentan al Excelentísimo Señor...", pl 22 bis
- (35) *ibid.*, pl 21 bis - 22
- (36) La Lucha, 2 febrer 1883
- (37) Una excepció és Narcís Heras de Puig, que no confiava massa en les virtuts dels ceps americans, sobretot pel que fa a llur qualitat, i que proposava substituir la vinya en aquells indrets on la vinya europea no pogués estar a recés de la fil.loxera, per oliveres, figueres, fruiters, hortalisses, etc. Cf. Narcís HERAS DE PUIG: "La filoxera. ¿Cómo podrá nuestra agricultura reemplazar las viñas muertas por la filoxera?" a Revista de Gerona, tom VI, Girona, 1882
- (38) AHDPG, 8.d.3, "Proyecto de creación de un campo de experiencias de viticultura y un vivero de cepas americanas", 1889
- (39) La Lucha, 4 març 1883

- (40) AHDPG, 8.d.2, "Establecimiento de una estación vitícola y enológica de 200 mil estacas de cepas americanas de la clase llamada Riparia", 1886
- (41) *ibid.*
- (42) L'Ajuntament de Figueres contribuïa amb 500 pessetes i la Diputació amb dues mil.
- (43) BOP, 24 desembre 1886
- (44) BOP, 13 febrer 1889
- (45) *ibid.*
- (46) Teresa CARNERO ARBAT: Expansión vitícola y atraso agrario, Madrid, Ministerio de Agricultura, 1982,
- (47) AHDPG, Actes, 1 abril 1881. En concret són els alcaldes de Garriguella i de Vilademuls els qui sol·liciten una reducció del cupo.
- (48) L'ajuntament de Selva de Mar registrà en el llibre d'actes la convocatòria d'aquesta reunió: "Reunits els components del Magnífic Ajuntament, l'Alcalde llegeix un ofici, o circular, particular, rebut de Don Pere Viñas establert a Figueres al carrer de la Muralla, a l'objecte de formar un expedient de gràcia per rebaixa de contribucions a causa dels estralls causats per la fil·loxera, i que ha convocat a tots els Alcaldes de la Comarca". Cf. Jaume QUINTANA i LLAUNETA: Referències històriques de la Selva de Mar, Girona, Diputació de Girona, 1986, pl 50
- (49) La Lluç, 23 novembre 1986
- (50) BOP, 13 febrer 1889
- (51) AHDPG, 8.d.3, "Informació dels pobles sobre cultius i finques rústiques", 1889, 1890
- (52) Semanario de Palamós, 15 gener 1885
- (53) BOP, 13 febrer 1889
- (54) De fet, el 1889 es preveia la creació de tretze camps regionals, però el 1891 només funcionaven aquests quatre.
- (55) AHDPG, 8.6.2, "Resumen de los trabajos llevados a cabo por la Comisión Docente Ambulante de defensa contra la filoxera de la provincia durante el año de 1890-1891"
- (56) AHDPG, 8.d.3, "Varios propietarios de Blanes y Llersá piden se les faciliten cantidades de sulfato de cobre", 1889-90
- (57) Nicolàs GARCIA DE LOS SALMONES: La invasión..., pl 193
- (58) Sobre les dades de superfície replantada tenim els mateixos problemes que quan comentàvem la superfície vitícola de 1891, ja que disposem de dues estadístiques signades amb tres mesos de diferència per Garcia de los Salmones que es contradeixen totalment. En el cas de la replantació, l'estadística inclosa en la memòria de la Comissió Ambulant de defensa i adreçada a la Diputació el total de superfície replantada que s'indica és de 4.094'13 ha. En canvi, en l'estadística adreçada al ministeri ascendeix a 5.870'25 ha, una xifra aproximada a la que surt en el llibre amunt citat del mateix Garcia de los Salmones. Donat que hem fet cas a la primera font quan hem analitzat la superfície vitícola de 1891, seguirem utilitzant-la ara.
- (59) Nicolàs GARCIA DE LOS SALMONES: La invasión..., pl 194
- (60) *ibid.*